

Објављивање *Лейојиса Мајице српске* омогућило је
Министарство културе Републике Србије
и Град Суботица

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Покренут 1824. године

Уредници

Георгије Магарашевић (1824–1830), Јован Хаџић (1830–1831), Павле Стаматовић (1831–1832), Теодор Павловић (1832–1841), Јован Суботић (1842–1847), Сима Филиповић (1848), Јован Суботић (1850–1853), Јаков Игњатовић (1854–1856), Субота Младеновић (1856–1857), Јован Ђорђевић (1858–1859), Антоније Хаџић (1859–1869), Јован Бошковић (1870–1875), Антоније Хаџић (1876–1895), Милан Савић (1896–1911), Тихомир Остојић (1912–1914), Васа Стајић (1921), Каменко Суботић (1922–1923), Марко Малетин (1923–1929), Стеван Ђирић (1929), Светислав Баница (1929), Радивоје Врховац (1930), Тодор Манојловић (1931), Жарко Васиљевић (1932), Никола Милутиновић (1933–1935), Васа Стајић (1936), Никола Милутиновић (1936–1941), Живан Милисавац (1946–1957), Младен Лесковац (1958–1964), Бошко Петровић (1965–1969), Александар Тишма (1969–1973), Димитрије Вученов (1974–1979), Момчило Миланков (1979), Бошко Ивков (1980–1991), Славко Гордић (1992–2004), Иван Негришорац (2005–2012), Слободан Владушић (2013–2016), Ђорђе Деспич (2017–2020), Ђорђо Сладоје (2021–2023)

Уредничтво

СЕЛИМИР РАДУЛОВИЋ
(главни и одговорни уредник)

БОШКО СУВАЉЦИЋ
(уредник научних прилога)

ЗОРАН ЂЕРИЋ, ЈЕЛЕНА МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ, НЕНАД ШАПОЊА

Секретар Уредничтва

СВЕТЛАНА МИЛАШИНОВИЋ

Лектор

ЈЕЛЕНА ЂОРЂЕВИЋ

Коректор

БРАНИСЛАВ КАРАНОВИЋ

Технички уредник
ВУКИЦА ТУЦАКОВ

Корице
АТИЛА КАПИТАЋ

Е-mail: letopis@maticasrpska.org.rs

Интернет адреса: www.maticasrpska.org.rs/letopis

Летопис Матице српске излази 12 пута годишње у месечним свескама од по десет штампарских табака: шест свезака чине једну књигу. Годишња претплата износи 2.000 динара, а за чланове Матице српске 1.000 динара. Претплата за иностранство износи 100 €. Цена по једној свесци и књижарској продаји је 200 динара. Претплата се може уплатити на жиро рачун 205-204373-09 (Комерцијална банка), са назнаком „за Летопис“. Адреса: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1, телефон: 021/6613-864 и 021/420-199, локал 112, факс: 021/528-901.

Издаје: Матица српска

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа: СЛЈНОС, Нови Сад

Тираж: 1.000

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Год. 199

Јул–август 2023

Књ. 512, св. 1–2

САДРЖАЈ

ПОЕЗИЈА И ПРОЗА

Матија Бећковић, <i>Наћерџаније</i>	5
Славко Гордић, <i>Априлске њезе</i>	29
Владимир Кеџмановић, <i>Одломак из романа у насџајању</i>	37
Милан Миџић, <i>Балага о слејом џуџинику</i>	41
Луна Градиншћак, <i>Везе</i>	53
Олена Планџак Сакаџ, <i>Доџаћи небо</i>	55
Сунџиџа Радуловић Торбиџа, <i>Изројавање</i>	58
Војислав Милутин, <i>Римске школе џарма</i>	63
Малгожата Лебда, <i>Поџиована џосиођа ендокринолоџ</i>	70

ЕСЕЈИ

Јован Делић, <i>О џудима коџи су обиљежили живоџи и вијек; О биљкама, живоџињама и сџварима које зраче свеџошћу; О виду и невиду; О овосџраним и оносџраним џрадовима и џределима</i>	74
Момџило Голијанин, <i>Чекајући џраведноџ судију</i>	94
Ашил Мбембе, <i>Деџиклонизаџија знања и џреисџиџивање архиве</i>	99

СВЕДОЧАНСТВА

Миро Вуксановић, <i>Писаџ и завџај</i>	124
Герд Моргенталер, <i>Морфолоџија исџорије Освалда Шџенџлера</i>	132
Шантал Делсол, <i>Монџијализаџија и меџаморфозе хуманизма</i>	139
Мила Медиговић Стефановић, <i>Лавиринџи судиџиџија</i>	151

РАЗГОВОР

- Герд Моргенталер, *Морфологија историје Освалда Шјенлера – Герд Морјенџалер* (разговор водио Никола Павловић) 159

КРИТИКА

- Марија Јефтимјевић Михајловић, *Херменеутички кругови савремене српске поезије* (Марко Паовица, *Са јесницима: нови огледи о савременом српском јеснициштву*) 163
- Милена Кулић, *О души и ћушању* (Славко Гордић, *Подсећања и наговори*) 167
- Милица Ђуковић, *Културни и национални оквири аутобиографске једног гимназијалца: Дневник Тихомира Остојића* (Тихомир Остојић, *Мој дневник*, приредила Александра Јовановић) . . 170
- Александра Пауновић, *Из транзиционог ока јеснициштва* (*Српска поезија у доба транзиције*, уредиле Јана Алексић и Милица Ђуковић) 176
- Јелена Зеленовић, *Тихи и велики равничарски бој Милете Јакшића* (Милета Јакшић, *Парохијски дневник*, приредили Зорица Хацић и Срђан Миљковић) 181
- Наташа Катић, *Како је чинилац постојао Ем* (Владимир Кецмановић, *Кад ђаволи пољете*) 187
- Милан Громовић, *Литературни животи у семену јесме* (Саша Нишавић, *Пејелка*) 187

ИЗ СВЕТА

- Предраг Шапоња 191
- Бранислав Карановић, *Аутори Лейоиса* 195
- Упутство за припрему текста за Летопис 205

МАТИЈА БЕЋКОВИЋ

НАЋЕРТАНИЈЕ

Како јавља агенција ЋЕР
На збору ћераниста
И ћеролога
У Ћеран долу
Испод Ћеровог рога
Основана је
Невладина
Хуманитарна
Непрофитабилна
НВО организација
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Са седиштем у Ћериграду
Улица Новака Рамова бб
www.segacemo.se.jos.co.ja

Лајв о овом постисторијском догађају
Благо речено
Био је планетарни хит
Скриншотован
И даунлодован
Постао је виралан
Са сијасет прегледа
Break news-ова
I latest news-ова
Шеровање
И сурфовање
Траје не престаје

Наздравља се домаћим ћервишом
Уз паљење свећа ћерошина
И сплетове
Народних песама
Ој ћевојко из Роваца
Фејзбучиш ли код оваца
И домаћих игара
Уса Лепе
Трпа радаре
Семер кобила
И Трпа радара

НВО ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Имаће округли штамбиљ
Који служи и као печат
На коме ће ћирилицом
И латиницом
На српском
Енглеском
И свим језицима
И наречјима
Мањина и већина
Писати
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Логом
ЋЕРАЊЕ
ИЛИ НИШТА
И лозинком
Ниједно ћерање није толико свето
Да не може бити превазиђено
И надћерано

На свим документима
НВО ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Под посебним редним бројем
Евидентираће се свако ћерање
Како бисмо ушли у траг
Досадашњем ћерању
И од сад се ћерали
Утврђеним редом и редоследом
Како се ћерају напредни

Дигитално писмени људи
А не збрдаздолисано
Како се ћера дигитално
Неписмена гомила

Задатак НВО
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Биће ћерање
Остатака прошлости
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
И превазиђеног
НАЧЕРТАНИЈА
До израде
НАЋЕРТАНИЈА
Које нуди решења
Ћера на сва помирења
И покајања

На оснивачкој скупштини
Најпре су прозивани
Женски па мушки
Делегати на слово Ћ
Ћеримајковић Ћеридедић
Ћерибабић Ћерисин Ћерићеркић
Ћерибратић Ћерисестрић
Ћеритеткић Ћерикумов Ћеридруг
Ћердом Ћеррод Ћерикућић
Ћеривера Ћерићерић Ћерићирјак
Ћерикрст Ћеривера Ћерделија
Ћербан Ћерослов Ћеразум Богоћер
Ћеривек Ћеривук Ћериљуб Ћеромир
Ћерамилац Ћерумило Ћерашевић
Ћерманић Ћероумић Ћертајић
Ћеривода Ћеригора Ћериватра
Ћерашевић Ћеровид Ћерикоца
Ћенћер Ћерсер Ћердић Ћерђић
Ћертић Ћерета Ћерак Ћерко Ћерњић
Ћерко Ћерјош Ћерзов Ћернић
Ћербос Ћерцељ Ћербов Ћерель
Ћерин Ћеризир Ћертес Ћерпер
Ћератлић Ћеричковић Ћерлафић

Теркотић Теришић Шећеровић
Теродски Терлов Теров Терилов
Терстајић Теритерић Терибежић
Тераварић Терпановић Теријашевић
Терашиновић Терибур Терумило
Теровина Терогаз Теригор Теридол
Терибаша Терипур Староћер
Теригуз Терназор Теривлах
Цинцарћер Тердић Терућица
Тероз Терто Терида Тердель
Теранковић Терићерац Терцмил
Тераковић Теранцић Тербежић
Терцовић Теридерић Териперић
Терпалић Терадовић Шћердић
Теришанин Тератлија Тербусија
Теритица Теримрва Теритраг
Терлац Теристина Терибелић
Вишећерац Тердос Теркан Тертер
Терлек Дугоћер Теранић Терогрлић
Теритрк Тероломац Терибок Тердух
Голоћер, Теробер Терлак Терилагић
Терлак Теркош Тершељ Теркез
Белоћер Зеленћер Црноћерић
Тертук Терало Тердош Тересло
Теролино Теркан Теруља Терио
Териман Теросан Терајлија
Терислав Теровић Териокапић
Терделић Самоћер Сваштоћер
Терговић Терковић Терићевић
Тершевски Теритмуша Радоћерић
Теришић Калућеровић Термановић
Терћеровић Пашћер Теркез Терђак
Караћеровић Терјам Тераш Терам
Рашћер Шећеров Шћердо Теридер
Тербеговић Тер Терагић Теримиш
Шећеркадић Реткоћер Сокоћернић
Терлевић Теретић Терибува Тенћер
Терански Стојћер Теркадић Тертиш
Поћерек Терпоћер Теркота Теротић
Терислављевић Теришашки
Териоњски Теркељ Терпало Терћеф
Терикоца Терјарчевић Терирог
Терибран Тердосер Тергишић

Павићерић Ђерјановић Ђерзановић
Ђершуо Ђеринко Ђерогорац Ђердуп
Ђернадић Ђеркотлић Кукоћерић
Ђервос Ђержижак Ђерсвитак
Муштајћер Ђеријаш Хаџипопћеровић
и Ђеризматични Пренеосвешћени
Поћерица Ђероризац Ђерјарх
Хаџи хоџа прото ћер фон де Ђерон
У гламур аутфиту

После панел ћеретања
Аудио и ћерлајн
На постовима
Зум видео-везама
Твитовима
Скај апликацијама
И по платформама
На свим странама интернета
Минутот ћутања
Одата је пошта
Преминулим Ђеранистима
Осуђене досадашње ћерњаве
Без обзира на веру и нацију
И усвојен нацрт
За план и програм
Либералног новоћерства
МАРГИНАЛИЈЕ
ЗА НАЋЕРТАНИЈЕ
На којем ће се радити
Унићерално и бићерално
Генерално
И по комисијама
Док се НАЋЕРТАНИЈЕ
Не ишћера
Буквално до савршенства

Пре преласка на дневни ред
Председавајући је напоменуо
НВО ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Нема ништа са истоименим
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ

НИ НАЋЕРТАНИЈЕ
СА НАЧЕРТАНИЈЕМ
И ЋЕРОРАНДРУМОМ
И најкраће могуће
Болдовао пређени пут

Досад смо ћерали шегу
Ћерали спрдњу
Ћерали кера
Ћерали коње
Ћерали жито
Ћерали стоку
Ћерали дрва
Ћерали сено
Ћерали моду
Ћерали ћефове
Ћерали бесове
Ћерали парнице
Ћерали освете
Ћерали инат
Ћерали попове
Ћерали ветар капом
Ћерали дремеж с очију
Ћерали длаку низ рбат
Ћерали куком по води
Ћерали мак на конац
Ћерали воду на своју воденицу
Ћерали у апс
Ћерали до капље крви
Ћерали док смо могли
Ћерали до Божје куће

ВТW

Ћера се свак жив
Ћерају се кучке
Ћерају се мачке
Ћерају се колена
Ћерају се племена
Ћера вера веру
Траг се ћера

Срце те ћера
Суза сузу ћера
Клин се клином ћера

Ишћеривани смо из кућа
Ишћеривани из школа
Ишћеривани из партије
Ишћеривани из народа
Ишћеривани из историје
Ђаво је на нама со ћерао

Неки су заборавили
Зашто су се ћерали
Па су приморани
Да ћерање удвоструче
Не би ли се сетили
Зашто су се ћерали
Мислећи логично
Ако је ћерање било онолико
Ни оно због чега су се ћерали
Не може бити мало

Што смо се више ћерали
Све нам се више ћерало
Све нам је било на једну
А ћерање на другу страну
Зашто да изостанемо сад
Кад нисмо никад
И сад имамо кад
Више но икад
Дуго је пред нама
Док рогови пукну
Ућерамо памет у главу
Уђемо у крај ћерању
И доћерамо
До новог почетка
Sui generis
Модерног
НАЋЕРТАНИЈА
По мери нашег времена

За разлику од НАЧЕРТАНИЈА
Које је било тајни документ
НАЋЕРТАНИЈЕ ће бити транспарентно
Доступно свима и свакоме
У свако свето доба
На интерћерту
Дигиталним платформама
И друштвеним мрежама
Залажући се за слободан проток
Свих дезинформација
У интересу свих грађана

ЋЕРОРАНДРУМ не би ни постојао
Да га органи тајног ћерања
Нису
Украли
Дописали
Насловили
Потписали
Обелоданили
И покраденог прићеривали
Да се покаје и призна
Да није покраден
Већ ухваћен на делу
Растурања ћерославије

Основана у циљу модернизације
И побољшања услова ћерања
Промоцију модерног ћеризма
И вредности ћераније
Увођења софтверског система
Окупљању и придобијању младих
Развијању љубави према ћерању
Против неодговорног ћерања
Како се коме ћефне
Заштиту права ћерилаца
Укидање граница ћерања
Слободан проток ћерача
И ћерива

У НВО ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ

Као неполитичкој
Секуларној организацији
Сви су добро дошли
И могу приступити
Сви искрени антићералисти
Присталице неолибералног
Ћерања против ћерања
Без обзира на расу
Ћертничку припадност
И сексуалну дезоријентацију

То је визија која промовише
Ћерање као смисао живота
И осмишљеног људског постојања
Ћерање pop-stop
Panta rei
Perpetuum mobile
Никад куће
До краја историје
Без губљења времена
Сентименталности и забушавања
С вером у коначни тријумф ћеризма

Ове године сабор је окупио
Угледне ћералисте
Из земље и иностранства
Више него икад раније
После извештаја
О резултатима ћерања
У протеклој ћери
Од НАЧЕРТАНИЈА
До НАЋЕРТАНИЈА
Развила се плодна ћебата
У којој руку на срце
Није било уздржаних
А било је прегоњења
Прећеризма
Прећеривања и искакања

Појединаца
Из дневног реда
Што је разумљиво
У прећераној атмосфери
Где је долазило
До ћебовања
Ван очију јавности
Да би се на крају
Паметно преломило
И закључило
Да ће за НАЋЕРТАНИЈЕ
Земља постати тесна
Без освајања нових галаксија
И изласка на небеска топла мора
Није могуће ишћерати
Старог из новог ћерача

Већ у ћерамбули се наглашава
Да је ћаво однео шалу
Да НЦОЈ не може да функционише
Ако свак ћера на своју руку
Ако нећемо да лажемо
Куцнуо је судњи час
Ућерани смо у лаж
Саћерани у ћер буцак
И доћерали цара до дувара

Неопходно је суочавање
Са прошлошћу ћерања
Које није водило никуд
И окретање будућности ћерања
Којој су отворени сви путеви
Не можемо се на крају историје
Ћерати као на почетку
Кад је Бог ћерао магарад
Како се више не ћера нико
Ни на једном истоку
Ни на којем западу
Постистоку и постзападу

ВТW

Крајње је време
Да ухватимо корак
Са новим технологијама ћерања
И ЈВТ способностима
О којима су наши преци
Могли само сањати
Али су се упркос недаћама
Без предаха ћерали
На крају
Као на почетку

За успешно ћерање
Мора се извршити ћеристрација
Суочити с прошлошћу
Признати ћероцид
Фемицид
Искоренити мизогинију
Сарађивати с Хадом
Раскрстити с ћерослављем
Ћерилицом
И великоћеранством
Просветлити свест
Преумити ум
Ресетовати мозак
Обријати језик
Ошишати рутава уста
Прикупити раскупусану памет
Зауставити одлив мозга
Како бисмо поштујући све
Ћевропске и ћератлантске вредности
Стигли на сваку страну
Испунили сва поглавља
Раскинули са досадашњим
Навикама
И бојама ћерања
У јавном интересу
Промовисали грађанско друштво
И грађанска сајбер права
На транспарентно ћерање
Без предаха

Граница и предрасуда
Баштинећи
Ћевропско искуство
Екукукуменизам
И трансфералистичке интеграције
Ушли у ЋЕУ
И ЋЕОПАКТ
И живели
У досадној држави
У којој ћерање одмара

На делу је велики ћератив
Нова нормалност
Нови културни образац
Нови светски непоредак
Дигитална револуција
Мејнстрим
Матрикс
Мултитаскинг
Ресет
Фејк
Дипфејк
Лајв
Софтвер ума
Криптографија
Инклузија памети
Биткоин и блокчејн технологије
Подкаст платформе
Спам пошта
Спин експерти
Кодови
Рестарт
Хендс ап
Ајти
ЛГБТ
Четципити
Елцибити и ца би ти
Џибити са џибитијем
Зелена агенда
Бек офис
Чет бот

Гугл мајстори
Развојни ресурси
Алгоритми
Self made man
Виртуелни капитализам
Виртуелне бабице
Видео венчања
Цивилни сектор
Одржив развој
Lean startup
Прокси рат
Сајбер рат
Сајбер пандемије
Конгенитивни рат
Сигурна кућа
Фабричко подешавање
Сет кластери
Моделирање глобалних промена
Коуч
Девелопери
Булшитери
Генетске конструкције
Поткаст платформе
Искључивање болести
Транспарентни буџет
Родни идентитет
Родитељи 1 и 2
Култура сећања
Енквити
Иквалити
Јерминг и антијерминг sic
Кул и тренди
Хомофобија
Нацоши
Хомонационализам
Расистичке и сексуалне предрасуде
Гејмери
Кјото протокол
Хаос ботови
Чет ботови
Хибридни режими
Карма јога

Паметни градови
Ајти услуге
ППП мреже
Цендер идеологија
Вештачко месо
Ејџизам
Волонтерске активности
Неупитне трансфералистичке
И мултиетничке интеграције
Трансатлантска заједница
Социјалне мреже
Радне групе
Стручне комисије
Брендови
Донори
Служба за односе
Са заинтересованим странама
Одељења за фанд рејзинг
Заштита права мањина
Помоћ свом софтверу

Дигитална инфраструктура
Дигиталне платформе
Дигитално образовање
Дигитално здравље
Дигиталне вештине
Дигитални новац
Дигитални номади
Дигитална хајка
Дигиталне страже
Дигитално здравље
Дигитални водичи
Дигиталне иновације
Дигитална реалност

Видео кол
Паралелни облици живота
Фундаменталне праксе
Спаљивање архива
Укидање папира
Биолошки компјутери

Постистина
Златна милијарда
Дубока држава
Глобална купола
Балканска хоботница
Хелсиншка комисија
Комитети Осла и Рејкјавика
Четврта индустријска револуција
Уништавање доказа о постојању
Људи без лица
Чему човек
Ћерање које преузимају работи
Да све буде легат
За добробит заједнице
Популистички маркетиншки национализам
Big data
Вин вин

Једна светска влада
Једна светска војска
Једна светска валута
Једна светска црква
Један светски језик
Један зна се који
Једна зна се чија

У постћерализму
За име света
Човек није безрепа стока
Да не води рачуна
О родној равноправности
О једнаком броју
Ћерача и ћералица
О осетљивим групама
О рањивим категоријама
О деци и самохраним мајкама
О изнемоглим и излапелим
Ветеранима ћерања
Без обзира које популације
Холдинг ћеранције

За почасног ћерибашу
Постхумно је изабран
Ћерој првоћерац
Орденован
Ћерошем на узици
Ријалити учесник
Радохол Ћерос де Ћертуловић
Симбол народног ћерања
Кога је од ране младости
Неки Ћеро ћерао
Да у најгорим условима
И готово немогућим околностима
Ишћерује правду
Тек је имао седамнаест
И ћерао осамнаесту
Кад је упао у очи органима ћерања
Који су га због напредних идеја
У егзактним наукама
Граматици и математици
Ишћерали из школе
Потом из куће
И сваког пристојног друштва
Што га је препоручило
За ћерористичку партију
Из које су га ишћерали
И оћерали у ћорку
Држали на голом ћерпичу
И ћерамиди
Пошто је ишћеран
Из доживотног мардеља
Запослен је
У Институту за међународно ћерање
Где је наставио да ћера по своме
Док је шћердао поверење
Па су га прећерали преко
Сваке границе
И ишћерали из свих држава

О њему и његовом раду
Опширније на Ћерипедији
И сајту Ћерире

Управни одбор НВО
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Нема извршни карактер
Доноси стратегију ћерања
И одобрава акте органа ћерања
Одлуке се доносе једногласно
Квалификованом и простом већином
На седницама се води записник
А могу се одржавати онлајн
За случај пандемије
Препоручују се зум и скајп
Као најпогоднији за мега ћерачину
У постћер периоду
Управни одбор именује ћеректора
Са мандатом од четири године
С могућностима реизбора
Без ограничења мандата
Уколико у континуитету
Испуњава обавезе ћерања
А има минимум
Тридесет и кусур година
Ћерачког искуства
Од тога најмање толико
Као лидер у ћерачким процесима

Ћеректор је самосталан у свом раду
У оквиру описа радног места
И даљинског управљања
Доноси акте и представља НВО
У стручној јавности
Државним органима
И међународној заједници
Доноси годишњи план
И буџет ћерања
За ћерајућу годину
И спроводи у дело
По препорукама
Преко мобилног

За заменика ћеректора
Једногласно је изабран

Милоица Ћ Нећерић
Чоек средње величине
Подржан од ЋЕУ
Завршио online курс
Teachers College у Пекаму
Претходно похађао програме
И радио као демонстратор
У отвореној школи ћерања
Водио програм животних средина
И климатских промена
Ангажован на образовним темама
Градћеранском активизму
Поштовању различитости ћерања
Очувању јавног простора
Неговању вредности ћерализма
Путем ћевропског напретка
Повезивању академских актера
Независне културе и уметничке сцене
Демократизације тржишта
Како у региону Отвореног Балкана
Тако у широкој међународној ћерени

Ова невладина
Хуманистичка
Непрофитабилна НВО
Деловаће по закону
У корист грађана
Промовисаће ћеризам
У јавном интересу
Под радним насловом
ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Под којим је ушла у историју
За све основне школе
Оборила све рекорде ћерања
У служби мира и ћелеранције

НВО ЋЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ
Као део мреже
Open Society Foundations
Имаће своје ћерке и поћерке
У свим ћерионима

И заједнички слоган
Ђералисти целог света
Уђертите се

У најпрече задатке
НВО ЂЕРАЂЕМО СЕ ЈОШ
Спада оснивање Ђерословије
За едукацију ћероучитеља
Издавање Ђеранке
За ћерање без муке
Образовање одраслих
И израду статута
Ђеролошког друштва
Без носталгије
Према славној пропасти

Неопходно је доношење закона
О очувању Ђеровог лика и дела
Оснивање Института за постистину
О ћерању под његовим вођством
И писање историје ћерства
Од Алђерире до Ђерове пеђине
Са посебним освртом
На наш допринос
Ђерању на ћораво

Пошто је положио заклетву
На Ђеранки новог завета
Новоизабрани ћеректор
У краћем сторију
Који је на свом каналу
Читао с ајфона
Обратио се присутнима
Надахнутом беседом
У којој је подвукао
Доста је било теменања
Покривања глава
Пузања око цркава
Цмакања икона
Лешева и мумија

Лизања кашика
Врћења погача
Топања мрва
Удисања тамјана
Кандилања
Пљуцкања и отрицања

У речи захвалности
На WEB порталу
Ђеректор је желео да подсети
И хтео да верује
Да ма колико били скептични
НАЂЕРТАНИЈЕ
Без разумне сумње
Остаје апсолутни приоритет
Не само за нас
Него и за највише
Ђеропске и ванђеропске
Евроатлантске адресе
Без којих нема ни стратегије
Ни синергије
Ни нове архитектуре ћерања
Ни решавања читавог богатства проблема
Ни деблокаде преговарачког процеса
Ни хомогенизације и ширења
Ђерропске уније

Први фокус је испуњавање обавеза
У доброј динамици
Ђероентузијазам
Без вакума у ћерополитици
И турбуленција
У високо технолошком криминалу

Научили смо одређене лекције
Ако не све
А оно оне најважније
Идући напред
Стигли смо на почетак
Врзиног кола

Без икаквих инцидената
Не одмичући се од почетка
Примагли смо се крају
Незадовољни постигнутим
У време космичких бродова
И ћербуленција
У глобалном подземљу
Светске Ћеријаде
И Ћердисеје

Већ на почетку Четврте револуције
Испоставило се да је ћеректор
Заборавио ко је
И тражећи себе
Преподне био женско
А поподне мушко
И обоје
Како кад
Са Фејсбука прешао на Твитер
С Твитерашима
Дошао у незбор
Да би се најпосле
Скрасио на Инстаграму
Где је нашао себе
И отворио пост
И подкаст
Постао четбот
Гугл мајстор
Софтвер инжењер
Спонзор временске прогнозе
И као ватрени заступник
Политике
Скинутих гаћа
Успео на глобалу
А пропао на локалу

Време се убрзавало
Нова открића су се престизала
Најпре је изашло на видело
Да је ћеректор Милоица
Суђен због мркања оваца

А рехабилитован
Кад је дозвољена зоофилија
Да би доспео у апс
Због вербалног злостављања
Мува и комараца
А потом и убиства
Пацова
У својој рођеној кући

У постчовечанској реалности
Тријумфа дипфејк технологија
ЗЕД генерација је полно неутрална
А планета је поред два пола
И четири стране света
Добила трећи пол
И низ нових страна
Што северних на југу
Што јужних на северу
Што источно западних
Што западно источних
Што истока на западу
Што запада на истоку
У дигиталној апокалипси
Нема повратка на старо
Узроци и последице
Заменили су места
Избрисане разлике
Између истине и лажи
Видљивог и невидљивог
Врућег и хладног
Лепог и ружног
Плитког и дубоког
Паметног и глупог
Злог и доброг
Живог и мртвог

Потомци оног чувеног пса
Из Горње Мораче
Који је лајао само на Турке
Присталице НВО

ЂЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ

Ђерали су само

Светло и свето

У ванредним околностима

Хитно је сазвана

Онлајн седница

Управног одбора

НВО ЂЕРАЋЕМО СЕ ЈОШ

На којој је саопштено

Да је језик заостао

Памет превазиђена

Човек елиминисан

Из даље борбе за напредак

А све што је било видно

Било је ситно

У односу на невидно

Чега су се највише уплашили

Они који су све измислили

Као Ајнштајн А бомбе

Са жаљењем је констатовано

Да се ни у постђерализму

Пацови по каналима

Тако бесомучно не ћерају

Као људи по земљиној кори

И сферама небеским

Што по овоме

Што по оном свету

Историју ћерства

У свим свемирима

Са свим базама података

Од искона до судњег дана

Људски ум

Не може сажети

Ни смисао ћерања одгонетнути

Док се не промени природа човека

Па је у глувој соби одлучено

Да се писање НАЋЕРТАНИЈА
Узме из људских руку
И препусти надљудској
Надвременској
Напредној
Надпамети
ChatGPT-чету
Водећи рачуна
Да нас АИ
Као ништа људе
Не намагарчи
Побегне са интернета
И НАЋЕРТАНИЈЕ
Наћера на нас
Seacula seaculorum

СЛАВКО ГОРДИЋ

АПРИЛСКЕ ТЕЗЕ

Пишући о Борису Пастернаку (1890–1960), Нина Берберова (1901–1993) каже: „Можда му дар вечите младости није дао да сазре?” Сетио си се и Фрица Мартинија, који наводи Гетеа (1749–1832): „Генијалне природе доживе поновљен пубертет, док су други људи само једном млади.” А Вељко Петровић (1884–1967) се у једном писму шали на сопствени рачун, подсећајући нас како је старост једини начин да човек дуго поживи. Ти си пак збуњен и постиђен. На питање како си, обично одговараш: „Хвала Богу! Често је млађима теже, а бољима горе.” Исписујеш ову белешку у предвечерје другог или трећег априлског дана, кад, као у песми, румене пруге шарају далеки запад. До малочас се видело, али се више не види како је јавор под твојим прозором бојажљиво зазелено.

*

Читајући више књига истовремено, у једној си ових дана наишао на попис великана, од Хорација до Пушкина, који су своје време држали за најгоре. Никад, међутим, апсолутна победа зла и смак света нису имали тако добре изгледе као данас! Нити је икад, као данас, опасност била дословно планетарна. Макар, као и увек, нагонска лаковерност већине смртника на свим географским раздаљинама не прекида своју веселу игру на вулкану.

*

Не знаш да ли би данас ико потписао Валеријеву филозофско-поетичку декларацију, по којој „није рђаво што неки имају снаге да придају више значаја и вредности одређивању неког далеког

децимала или положаја неког зареза, него вести с најширим одјеком, најкрупнијој катастрофи, или чак сопственом животу”. Ако све има једнак значај и вредност, није ли онда све лишено значаја и вредности?

*

У Раванграду великим скупом обележена 24. годишњица НАТО агресије. Ти си пак присуствовао у два наврата приредбама посвећеним Косову и Метохији у Матици српској. У овом „мирно-допском пројекту” суделовало и троје драгих ти пријатеља, којима си у минулим годинама понекад, шкрто, посвећивао реч-две, усмено или овако. Живојина Ракочевића посебно памтиш по потресној белешци о храбрим женама, махом старицама, које самују у непријатељском окружењу иноплеменика. Валентину Питулић по телевизијској изјави да није мука него привилегија живети међу постојаним и одважним нашим сународницима на Космету. Митру Рељић по телефонским разговорима о драгим вам, у Христу уснулим пријатељима, Даринки Јеврић и Предрагу Пиперу. Од сада ћеш памтити и њену беседу о порушеним и оскрнављеним гробљима, која су „тапија српског идентитета”. Помишљаш како за све имамо више средстава и у свему више умећа неголи у настојању да своје косовскометохијско страдање учинимо у свету чујнијим и видљивијим.

*

Сунце са облацима игра жмурке. Кад сине, травњаци Лиманског парка блесну у вртоглавој разновројности цветова красуљка, маслачка, мртве коприве и украсног шибља. Док трчиш између стабала чије су високе крошње још увек махом безлисне и прозирне, помишљаш на негдашње другове по рекреативној радости, подвизима, премору и несаници. Неколико их је променило светом. А најдражи је у Канади, у вечном снегу и вероватном кредитном ропству. Један од могућних његових животописа гласио би овако: јединца у срећних и имућних родитеља, ведрог и у свему окретног, отргла је и у далеки свет одвела жена, уравнотежујући тако љубав према њему с нетрпељивошћу према њима.

*

Наш председник јуче рече како Америка у „новој Европи”, занемарујући „стару”, припрема нови, ратоборнији блок против

Русије, чији су актери Украјина, Пољска и балтичке земље, а можда и Румунија. Несолідан и неуредан дух, какав си већ, враћаш се једној од пет-шест недочитаних књига: *Русија–Зайаг: Хиљаду година рајџа: Русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*. Аутор је швајцарски новинар и политичар Ги Метан (Guy Mettan), књига је објављена 2015, а на српски преведена 2017. године. „Укореењени антируски рефлекс”, бешчашће запада, а посебно његових медија, Метан у првим поглављима потанко илуструје бездушним лажима у извештавању о авионским несрећама, терористичким злоделима, рату у Осетији, те Олимпијским играма у Сочију. Ево како је, по Метану, артикулисана општеприхваћеност антируских клишеа:

Русија је назадна земља, неразвијена, експанзионистичка, која сања само о томе да обнови своје пропало царство и која ужива у деспотизму својственом њеној националној традицији. Руси су ограничена бића, националисти, конзервативци односно реакционари, сурови и пијанице, али понекад додирнути краткотрајним поетским и уметничким сјајем.

*

Метан, међутим, подсећа како је постојао и постоји и међу Русима „немали број жустрих русофоба”, те би се „могла написати књига о руској русофобији”. Сам термин се приписује песнику Фјодору Тјутчеву, који у једном писму 1867. каже да је „могуће извршити анализу модерног феномена који постаје све више и више патолошки. То је русофобија појединих, веома угледних Руса.”

Не слутећи ратно безумље ових четиристо дана, ниси раније обраћао посебну пажњу на успутна подсећања Берђајева, Коплстоуна и нашег Саве Живанова на оне „веома угледне Русе” који, опонирајући народњацима, опањавају своју земљу. Сада ти пак пре него полузаборављене идеологе и политичке прваке, сећање призива понеког литерату. Између осталих, Ивана Буњина, нобеловца, који је силно мрзео Набокова, а себе сматрао већим од Пруста. У једној новели епизоду о злочестом дечаку који је ослепео мачку поентира закључком (који наводиш по сећању): ето, то је Русија! И човекољубиви Горки, најлепше памћен по „полубезумном усхићењу радом”, често безразложно насиље, или насиље из пуке досаде, види као некакву *руску* специфичност. Можда је таква оптика узрокована болним сећањима на детињство, кад су му оца злостављали ујаци, а племениту баку бездушни деда? Да ли је, међутим, трагика руског живота нужно налагала ниподоштавање властитих

на рачун туђих вредности? Чудно је и тужно да је Горки мрзео Достојевског, презирао Гогоља, смејао се Тургеневу. А по једном поузданом сведочењу и ово је рекао: „Узмите три књиге: *Ану Карењину*, *Мадам Бовари* и *Тес* Томаса Хардија. Колико су западно-европски писци то боље учинили од нашега, колико је тамо лепше написана 'таква жена'!”

Има у Горког, дакако, у слици руског света – чији идентитет, уз доминантну словенску компоненту, по мишљењу неких угледних геополитичара, историјски прожима утицај татарског и чак угро-финског елемента – и не мало осведочења о, песнички речено, *слушњи вицеї живоїта*, не баш својственој хваљеном рационалистичко-прагматичном Западу. Издвајаш, за ову прилику, само два читалачка сећања на два призора из ауторовог аутобиографског трокњижја. У једној је епизоди, наиме, описана чудесна тишина и саживљеност с којом махом неуки или полуписмени радници и гдекоја скитница слушају Пјешкова док чита Љермонтовљевог *Демона*. Друга је призор потресно узвишен: убијен сиромаштвом и неизлечивом болешћу, несрећни студент и у самртном часу шапуће о својој муци – како помирити Маркса и Ничеа!

*

Пре петнаестак година читао си замашну књигу *Како ђомоћи болеснима* (Светигора, Цетиње 2000), у којој си исподвлачио безмало све исказе Тихона Задонског, Теофила Затворника, Серафима Саровског и других светитеља, знајући притом да ништа није подвучено ако је све подвучено.

Сад си, опет, окружен сродницима и пријатељима погођеним тешким болестима и суоченим с ризицима хируршких интервенција. Не знаш ни шта да чиниш ни шта да кажеш. Посвећујући у своју муку свештеника, двапут млађег од тебе, тихог и малореког, биваш упућен на молитву и – ћутање.

*

Да ли ће некад васкрснути ишчезли свет? Можда неће. Отуд понеки међу писцима, зналци *сївар* и *речи*, и поуздани *їамїеници* имена и збивања, засвагда спасавају од заборава време и место свога детињства и дечаштва. Миро Вуксановић Крњу јелу, Лабуд Драгић Горњу Морачу, Милош Кордић Комоговину, Јосић Вишњић Стапар, Слободан Мандић Сарчу, Јово Радош Гајдобру. Поодавно си сит учених прича о фикцији, аутофикцији, очуђењу, митолошким и архетипским коренима књижевности, а посебно

оних причалица које зазиру и од сенке миметичког става и говора, као од нечег лепрозног, прокаженог. Све су ти, зачудо, даље и помисли о високим, метафизичким видовима памћења, о тибетанској и египатској књизи мртвих, о којима ништа не знаш, па и о полузаборављеној Кишовој *Енциклопедији мртвих*. Заокупљају те сведочења о блиском, а бесповратно несталом свету и животу, које, срећом, други умеју да васпоставе боље и лепше од тебе.

Црни хлеб и дрвене кашике. Вековечни турцизми: ићиндија, акшам, кијамет, селамет, зијан, јазук, хаирлија, угурсуз, катил. Тешке колико и неразумљиве клетве и заклетве. Па из рата у мир, с камена у равницу, с кључним речима: ослобођење, колонизација, данашњица, деца палих бораца и жртава фашистичког терора, сељачка радна задруга, надница, трудодан, обнова, изградња, Сењски рудник, Нови Београд, Информбиро. Терор кућни и школски, стид и страх од изругивања одраслијих. Митске представе о надмоћи сељака над господом, о победама над Турцима и Немцима, јуначно саживљавање с Ивом Сенковићем и болно с Предрагом и Ненадом, младом Гојковицом и мајком Југовића. Падови с дрвета, коња, стога, куће. Повреде и болови о којима се мора ћутати. У ових је педесетак речи твоје раздање свести и бивствовања. Семенка је увек ситна и скривена.

*

Снег у априлу, као никад у последњих сто педесет година. Трчиш у тешкој опреми, удишући свежину дивљег пролећа, укроћеног бичевима мећаве. Потом, док милујеш гдекоје стабло, змијски свлак платанове коре и металну тврдоћу багрема и кошћеле, капљу ти по лицу пахуље с погашених светиљки младог лишћа. Чудесних ли преплетаја и инверзија у ходу годишњих доба и властитог века!

*

У трећем дану кућног притвора, не ослушкујући више вероломно тело, двоумиш се и троумиш да ли да отвориш коју нову или неку од недочитаних књига. Али ђаво, за кога је речено да је увек нестрпљив, гурка те ужурбано од једне до друге, па треће и четврте новинске теме – од подсећања на храбре граничаре који су 1999. на Кошарама зауставили продор ОВК и НАТО-а, преко успона и пада Мила Ђукановића „као човека који је показао да су легенде о пријатељству, кумству и издаји ствар поезије, а не политике”, те протеста Мајкла Фрајнда што Хрватска није предузела јасне кораке да се суочи са својом фашистичком прошлoшћу

– па до, најпосле, измозгане жанровско-поетичке дилеме у једном часописном штиву да ли *Крвави меридијан* Кормака Макартија читати као ревизионистички вестерн или као антивестерн, који је, зачудо, „искрено фасциниран вестерном”, при чему као да је од мале важности „што не постоји јасна, чак ни прикривена критика насиља које је приказано у овом роману”.

Вестерн! Покојни ти отац, преминуо на Ускрс поменуте деведесет девете (кад је убијен Славко Ђурувија), одмахнуо би руком, с изразом чуђења и презира на лицу које је више од шкртих речи казивало како та песничења, виђена на малом екрану у каубојском филму, не приличе ни дечурлији, а немоли маторим људима. Насиље, које је однекуд тема-водиља ове забелешке, није оцу било непознато, јер се у ратном зловремену, као и толики други из бољег дела његовог рода и нараштаја, и бранио и нападао, пушком и бомбом, све у околностима крајње нужде, ни налик будаластим (или пак брутално освајачким) стицајима и собитијама колонизаторског мита о америчком западу.

*

Ни лепи, цветни дани, не оскудевају у лошим вестима.

Куртијеви специјалци покушали да убију Србина, таксисту Милана Јовановића са севера Космета, када се из Лепосавића враћао у Косовску Митровицу, што је, по тврдњама упућених, тридесет осми акт етнички мотивисаног насиља од почетка ове године, а да нико за та злодела није оптужен или процесуиран.

Једни ће и даље пребивати у саможивом нехају, други проповедати културу памћења, трећи културу злопамћења. Помишљаш, смушено и вероватно наивно, како овај свет може да спасе од пропасти само култура искупљења.

*

Да ли је пропаст близу? *Полиџика* на првој страни доноси прогнозу Драгана Симеуновића, твог другара из Задужбине „Доситеј Обрадовић”, по којој смо „пред вратима светског рата и из дана у дан му се све више приближавамо”. На трећој страни Марин ле Пен упозорава да ће, уколико Русија победи, то бити катастрофа, али да ће, ако победи Украјина, почети трећи светски рат. У истим новинама читаш како Пољска не крије да хоће да изгради најјачу војску у Европи, апсолутно послушну Америци, која пак доноси све стратешке одлуке, против којих се нико не буну, чак ни традиционално независна Француска.

Данас је Велики петак. На уму ти нечија изрека да је и цео наш овоземаљски живот Велики петак. Да ли то небо плаче, или само киша нежно умива младо лишће? Страх те је од такозване будућности. Страх за децу, децу наше деце, умилно зеленило с оне стране прозора, књиге написане и оне које би тек могле бити написане, па и за сва олако исмејавана звона и прапорце.

*

Трчиш у заслепљујуће, ошамућујуће, опојно подне. Пролеће као јако вино. Распињу те жеље – да грлиш стабла, утрљаваш у длан мирис њихове коре, цвета и листа, легнеш у траву с лицем и устима слепљеним с дахом земље и корења, па окренув се наузрак кликћеш у небо узвике радости и бола, захвалности и гнева. Господе, зашто су ти милије од нас бесловесне секвоје, које двадесет векова упијају овоземаљску светлост! Или смо ми, питаш се доцније, несрећно родно место *несиће среће*, по једном оксиморону већ помињане Нине Берберове.

*

Иста списатељица исту тему варира на више места у више књига, посебно у *Књизи о срећи*. И то махом у кључу парадокса, судећи макар по твојим исписима. Из поменутог романа су и синтагме „безпредметна чежња” и „некакав срећни бол”. Биће, међутим, да нико није у парадоксном поимању среће надмашио њеног знаменитог сународника, аутора *Зайиса из њодземља*. Тамо си напишао на претпоставку да „човек, можда, не воли само срећу”, јер „можда исто толико воли и патњу”, те и на изричиту тврдњу како се „у очајању налазе најватреније насладе”. Назван у критичким тумачењима *парадоксалистом*, аутор је у поменутом роману, приметку његових најзначајнијих остварења, пре иког другог, у претпоследњем реду *Зайиса* назвао свога јунака-наратора управо парадоксалистом – без курзива или наводника.

Чему, међутим, књишке дигресије! И без великих шапача знаш да су срећа и патња у неразлучивом суседству, сродству, можда и јединству, али и да им је – као и у детињству – разлог увек *конкретан*.

*

Сунчано недељно јутро. „Ко ти рече, пријатељу, да ћу доћи у недељу, у недељу Дунав тече!” Како би било лепо проживети

опет своју младост с Растком, Давичом, Михизом! Али догодила се од тада, не једна и не само теби, „смена светова”, како би рекао трећепоменути.

Отацбину ти опет притискују, као с пролећа четрдесет прве. Свако од нас је, у малом, кнез Павле. Не помаже ни она библијска: „Из двух золъ выбираѣт менѣше.” Једнако је страдално пристајање и непрестајање.

Није ли поезија, уз толике претежније црте њене природе и њене сврхе, и својеврсно бекство, удаљавање? Управо тако, *Угаљаване*, насловљена је последња песничка књига Бојана Васића (1985), у чијим досадашњим признањима стоје имена Диса, Матића, Антића и Попе. Стотине веристички кадрираних детаља оком и свешћу лирског субјекта имају неретко за своју неочекивану поенту бег у даљину, у висину и празнину неба изнад претећих облака. Тако у једној песми дефилеу „ситних ларви чињеница” следи „вечно удаљавање сазвежђа и њихова неиздржива самоћа”, а у другој „све жури да нестане некуд, / и птице, и радници, светлост и влага, / предуго заглављени под сумпорном / кожом летњег Београда, аутомобили / се отцепљују с прометних траса, / нервозно, попут малих република, / и мој поглед је већ одсутан као / месец и повучен у висину, далеко / у празнину изнад надолазећих / облака.”

*

Као да се утркују лоше вести о болестима и смртима сродника и пријатеља, о климатским променама, о све злокобнијим замршајима ионако трагичне ситуације у Украјини, у Судану и на нашем Космету.

Твоји дану теку у читању, белешкарењу, одзивима и неодзивима на толике природбе и седнице, у ведрим и мучним телефонским разговорима.

Поред мање или више редовног трчања, највише те радује улога тајног хроничара општег бујања и цветања, којем се ових дана придружују бели и плави јорговани, кестени с гроздоликим цветовима и зове чије цвасти наликују малим тањирима за колаче. Каткад зуриш и у понеку огромну тополу, са сто рачви и двеста или триста грана с којих веје вунасто паперје.

Као да би најлепши крај и запису и веку била реченица, драга и Михизу, с последње странице монолога Десничиног Ивана Галеба: „У мени тишина, нада мном подне без руба, уоколо призори земље у доброј поплави сунца.”

Април '23.

ВЛАДИМИР КЕЦМАНОВИЋ

ОДЛОМАК ИЗ РОМАНА У НАСТАЈАЊУ

Волим гледати как ме сахрањују.

Воз који путује – и врапци знају да сам одувијек волео возове. А док воз иде – свира моја омиљена песма. На свакој станици – масе ожалошћених. Радни људи и грађани. Омладинци и омладинке.

Не треба заборавити ни пионире и пионирке, добацује Бурсаћ.

Наравски да не треба!

Пустите Бурсаћа, био је тај и мој омладинац и мој пионир. И то не ма какав. За узор!

Кад се презиваш Бурсаћ, као онај Ћопићев Николетина, ти бога јарца, увек си први да даш рапорт. Да изрецитираш неког врага. Да добијеш ударничку значку.

Да појебеш неку омладинку, кај не?

А не, не, Бурсаћ и није неки мајстор за секс.

То сам болно осетил на сопственој кожи!

Но, добро, има нас свакаквих, как би рекли Срби. Ил то не би рекли сам Срби, нег и Хрвати?

Свак би тако рекел, протестираће Бурсаћ.

У ствари – Бурсаћ не би рекел – свако би тако рекел – нег – свако би тако рекао.

Но, добро, свако би тако рекао, ал можда би сам Срби то рекли на тај начин.

Ил би, ипак, тако рекли и Хрвати.

Да, да, Хрвати би рекли – има нас свакојаких. Ето – и то сам заборавил!

Ти бога јарца, тридесет и шест година сам живео међ Србима, ту, у њиховоме главном граду, као највећи син наших народа и народности, маршал, троструки народни херој, доживотни пред-

седник свега и свачега... И још тридесет и шест љета живим међ њима, као фукани Бурсаћ!

Да не спомињем оно време које сам у Београду провела као генсек партије у илегалу!

Самозвани генерални секретар, сече Бурсаћ.

Самозвани или не, али ја сам генерални секретар те патрије био и остао све док ми се хтело. А кад ми се више није хтјело, постао сам председник. Те исте партије. Којој сам променио назив.

И још свега и свачега.

И то – доживотни!

Да, да, а шта је било после?

После чега?

После живота?

Што је било последице, Бурсаћ, то знаш јако добро! Скоро као ја!

Елем – как би рекли Срби, ил би можда исто рекли и Хрвати – међ Хрватима сам провео много мање. А и да сам провела много више, после осамдесет година бих заборавио как говорим. Тим прије што хрватски никада нисам научио как бог заповеда.

Баш као ни српски.

Јер сам, заправо, Пољак. И потомак Хабзбурга. И син бечког Јеврејина. И Рус. И копила Винстона Черчила...

Или, можда, сам због тог што сам одрастао у Словенији. А што бих, чак и да сам одрастао у родној кући, у Кумровцу – да, там гдје сад стоји онај пластични пајцек, ак га нису склонили – опет говорио слично као Словенац.

Не мислите, ваљда, да то иде тако. Пређеш Сутлу – и – говориш другојачије.

То как се говори у Загорју са ученим хрватским много везе нема.

Нормално да нема, кад сте Словенци, присеркује Бурсаћ.

Ето кад се пионир и омладинац претвори у шездесетосмаша! А кад од шездесетосмаша испадне националист!

Мож бит да смо Словенци, Бурсаћ, ја сам напола Словенац како год обрнеш. Па ак обрнеш тако да нисам напола нег у целости – ниш ми не смета! Ал, можда, Бурсаћ и нисмо Словенци. Мислим – ми у Загорју, а не ми с друге стране Сутле. Нег нам је, можда, онај твој ћопави Вук сјебал језик.

У праву си, није у реду да ја, који сам постао ћопав, па макар пред сам крај живота, ћопавост неком другом спочитавам, па макар тај други вукал ногу откад је знао за себе. И није у реду да протестирам против Вука, а не против Хрвата који су његов, српски језик, као свој прихватили. Као што не би било у реду да протестирам ни против тих, Вукових Хрвата – добро, Бурсаћ, курац су

били Вукови, ет, нек су били ватикански шпијуни, до врага и са и са Људевитом Гајом, слушај, Бурсаћ, јебо те Франо Супило и јебо те надбискуп Штросмајер – како год, без њих и без Вука не би била могућна Југославија, онаква какова је била.

А без такове Југославије, богати, не би било ни мене.

Је ли, богати?

Било би ме, Бурсаћ, још како би ме било, немој ми импутирати своје глупе мисли, постојал сам ја још прије нег је она прва, ненародна Југославија настала, ја сам, Бурсаћ, човјек од крви и меса, или сам, бар, то некад био – а не само некакав симбол, у који си се некада клео, па га послѣје псовао, ал онак, хински, упол гласа јер за гласније ниси имал муда, а сад, кад те ништа не кошта, плујеш ли, плујеш.

Снашал би се ја и без Југославије, још како бих се снашао, ал, истина је, овак добро као са њом – тешко.

И тешко да би постао такав симбол.

А да нисам постао симбол, онда не би могао гледати как ме сахрањују.

Не сам зато што не бих имао тако величанствен испраћај.

И не сам зато што се испраћај који није тако голем, мож бит, не би могао наћи на јутјубу.

Ексер не би, кај би рекли Срби. Сада на јутјуб каче свакојаку глупост, как не би испраћај човека који би, и без партије, и без Југославије, и без Хрвата и Словенаца – и без Срба, Бурсаћ, свакако и без њих – учинио некога врага у животу.

Нег – да нисам бил то што сам био – тешко да бих, након смрти, могао бит у прилици да на јутјубу гледам било што.

Па ни сопствену сахрану.

Ак разумете што вам хоћу рећ.

Наравски да не разумијете.

Ак ћемо право, ни мени, још увек, то није најјасније.

А Бурсаћ?

Он то неће моћи да схвати да живи још тисућ љета.

Схватио сам ја одавно да си ме сјебао, зна рећи он, онак, кад му дође жута минута.

И јесам га сјебал. Точније, сјебали су га због мене.

А мени не да нису помогли.

Нег су ме сјебали тисућу пута више но њега.

Па, богами, није исто кад неком тамо Бурсаћу упропастиш живот и кад диву који је дошао из бајке и вратио се у бајку, как је рекел песник, сјебеш смрт.

Па се бајка настави, ал онак как нитко не би могао очекивати. А див понајмање.

Јер га је писац бајке гадно превеслао.

И то није бил само један.

Било је ту више писаца, мајку ли им империјалистићку!

Но, ипак, кад чујем оно – за сваку твоју реч, кај рећи си ми знала, за сваки поглед твој, од свег ти срца хвала – док воз са мојим лијесом мили од колодвора до колодвора – готов помислим как је вредело.

Кожа ми се најежи од милине, ти бога јарца!

Добро, Бурсаћ, добро, теби се најежи од ужаса, нисам ни сумњал да ћеш то рећ!

Ал кад чујеш оно – Тито, партија, народ армија – ха?

На оно – армија – већ почне нешто да ти се крути, мене не мреш слагат.

А кад видиш припаднике свих родова наших оружаних снага как ми држе почасну стражу, стојећи поносно кано клисурине – твој крајишки милитаристички пимпач сам што не експлодира!

И зато ушути и пусти ме да уживам.

МИЛАН МИЦИЋ

БАЛАДА О СЛЕПОМ ПУТНИКУ

1.

Петар Враговић, звани Пепица, искрцан је 5. децембра 1905. године као слепи путник са лађе *Карџаиџија* на острвце Елис у њујоршкој луци. Путовао је из луке Авр, у Француској, и задржан је на острву до 10. децембра. Тог дана пуштен је у 14 часова и 35 минута.

Никада нико није сазнао да ли је депортован у Европу или је наставио пут у Америку. Сам Пепица мислио је да је враћен у Европу и писац ове приче корачаће трагом његове мисли.

Јер људска мисао често је стварнија од људске јаве.

2.

Пепица Враговић био је висок 177 сантиметара, имао је светлу косу и светле очи. На острву Елис четири пута је доручковао и вечерао и пет пута ручао. Током боравка на острву два пута је кинуо и често трљао ноге. После оброка чешао је трбух и спавао мирно, без снова. Полицијски службеник Џорџ Браун утврдио је да је све време спавао на леђима и о томе је сачинио службену белешку.

Пепица 5. децембра 1905. године бројао је шеснаест година. Бркове још није бријао. На броду *Карџаиџија*, сакривен у потпалу-бљу, међу огромним балама текстила гладовао је све време и гледао да преспава бескрајну воду сањајући сан о глади која одлази.

Шест деценија касније у кафани *Враџија раја*, у селу В. у Банату, у које се Пепица доселио у рану јесен 1925. године као солунски добровољац, причали су да је децембра 1905. године у свих тринаест оброка на острву Елис јео искључиво пасуљ.

Певица је седео за суседним столом, са коцкастим столњаком, ослоњен о дрвени штап.

Била је врела, светла банатска ноћ. Велика, чудесна месечина сливала се на село В.

Пред јутро Певица је рекао:

Америка има тра да нарани цио свијет̄.

3.

Сока Напрта 20. септембра 1908. године у свом селу Прокике, у Лици, запрошена је за Певицу Враговића.

Три човека дошла су по њу. Два су носила бркове, а трећи можда јесте а можда и није. Са оцем, у соби, пили су ракију и онда су је извели пред њих. Један од тројице, онај најкрупнији, стално је жмиркао и Сока је мислила да сигурно има болест намигивања.

Питали су је да ли би пошла, можда, за Певицу којег никада није видела. Ако неће – ником ништа. Док изађу из авлије, отпашће љутина са њих.

Хвалили су момка и кућу:

Има куруза, биће љален̄џе.

Лежи му мей̄тар тра на џавану.

Добре је душе – љуџи се само кад мора.

Пристала је и повели су је. Пешачили су добра два сата. Ишла је за њима. Онај човек што је жмиркао престао је то да чини, од једном стао крај пута и окренуо јој леђа. Потом су наставили.

Замислио је да се љомокрио, помислила је Сока.

Двадесет људи чекало је пред кућом Враговића. *Коју је мој?*, питала се. *Какве сам среће, биће онај најгаднији!*

Нико јој није прилазио. На двојици-тројици двоумила се кошуља и капа на глави, а двојица-тројица мање су галамила од осталих.

На једном од њих приметила је свраб и помислила да је то баш тај којег ваља женити.

4.

Према другим подацима, 13. децембра 1905. године Петар Враговић наставио је пут у Америку. Полицијски службеник Џорџ Браун смиловао се на младића јер му је личио на рођака Стива Мичела Брауна који је пре две године дошао у Њујорк из Ларамија у Вајомингу. Џорџ Браун у поменута два дана, 11. и 12. децембра

1905. године, обилато је хранио Враговића: давао му је седам obroка пасуља дневно кладећи се са колегом, полицијским инспектором Џоном Краучем да изгладнели мигрант може појести више од осталих миграната на острву Елис.

Пепица Враговић напустио је острво у 14 часова и 35 минута 13. децембра 1905. године. Тада је већ био висок 197 сантиметара, имао је тамну пут и црне очи, и густу чекињаву браду. Како је у два дана порастао двадесет сантиметара, променио боју коже и очију и добио мужевнији изглед то нико никада није одгонетнуо.

Пепица Враговић, по доступним подацима, отишао је у градић Ласал у Илиноју, познат по рудницима угља и цинка и настањено се на адреси 291 Market Street, где га је чекао извесни Лука Чикара. Две године потом боравио је у савезној држави Монтани, у граду Анаконди, чувеном по рудницима бакра на адреси 4183 Park Street. Према извештају локалног листа, Петар Враговић погинуо је у великој експлозији у руднику Глоуб у Аризони заједно са још седамнаест рудара 11. октобра 1910.

5.

Дане Враговић изашао је из *мајере* Соке 13. фебруара 1910. године. Имао је велику главу са густом, црном косом и природни разум, и вагао је да ли да изађе.

Пошто је био изразито прилењ, натерали су га на плач. Плакао је тада добро и јако да су бабама, што су се окупљале око новорођенчета, одјекивала ребра.

Мали море биџи добошар јер се добро дере, рекла је једна од њих.

Дане Враговић умро је 14. априла 1911. године од катара у желуцу.

Решио је да оде. Да не чека ни рат, ни сеобу.

6.

Дванаестог јуна 1913. године закуцао је Петар Враговић на врата куће на адреси 116 Park Street у јужном делу Бостона. То је била зграда од три спрата, са 230 метара квадратних, грађена 1900. године, са пет спаваћих соба и два купатила.

Зграда у својој појави није носила ништа тајанствено. Можда су само били тајанствени људи у њој. Њихов број нико тада, 12. јуна 1913. године, а ни пре ни после тога није утврдио. Било их је множина; у Америку су стигли из Аустрије, из краја који се звао Лица,

певали су песме од којих су се жежили зидови суседних зграда у Park Streetу и у Америци стицали су ветар.

Сви они радили су у оближњим пристаништима и стовариштима и сваки дан би гледали океан што их је у Америку донео.

Петар Враговић, на овој адреси, видео је многе људе са којима је деценијима после старио у селу В. у Банату и у три суседна села – колоније. Сретао их је током следећих година и у кући на адреси 9926 Strand Street у Чикагу, као и у руднику злата Блерсвил у Џорџији и у железничком чворишту Консил Бафсу у Ајови када већ нису знали на коју ће страну Америке окренути.

7.

Сока Враговић 14. септембра 1917. године покопала је четворогодишњу ћерку Милицу. Да ли је умрла од глади или од *сушице*, или од обоје, то никада није сазнала.

Рат је био. Помор народа. Власти су свештеника Милоша прогнале негде у Мађарску.

Сока је у недељи дана проплакала океан суза, баш попут оног преко којег је Пепица у Америку отишао.

Потом је престала са плачем. Никада више, у свом веку, сузу није пустила.

У њој се скупила душа.

На њеном дну клица сузе што ћути.

8.

И када је Пепици Враговићу у његовој осамдесет и осмој ослабио час чело му је остало очувано. Сијало је. Мирисало је и на близину и на даљину.

Личило је на чело човека који није одустао од лебдења и који је пропустио причу о човеку као о праху.

9.

Никада није видео Србију, а слушао је о њој, када се пријавио у српску војску 16. октобра 1917. године у кампу А у Дулуту, у Минесоти где је радио у топионици гвожђа. У *бурји* Илаја (Илије) Корице слушао је гусле о рату српске војске и говор српског пуковника, неког Бановца, што је зборио као апостол о српској борби и расплитао им вољу да пређу преко океана на Солунски фронт.

Сав *бурѝ* плакао је те ноћи, а потом су сви пили и певали. Зора је сванула над Дулутом, ушла је у *Илајев бурѝ*, а нико од присутних није био пијан нити је заспао.

Те чудесне ноћи у Дулуту, сви су се јагмили за белегом, па и Пепица Враговић.

10.

Никада Сока није просејавала прошло време нити тражила у њему нешто што није морало да се деси. Догађало се све што мора, живот је испостављао студене рачуне, никада није капало оно што треба или што тражиш. Душа није могла да се нада, већ да трпи шаљива небеса.

Бої је у моме случају ѝрећера с ѝодинама, мислила је када је навршила деведесету.

Тада је штуро кувала мисли и кад би прошао дан рекла би да је *ѝѝеѝѝа дана јер ноћ дуїо ѝраје кад не можеш да усниѝ а реїко се заврѝава*.

11.

Тај минут, када је ступио на палубу енглеске лађе *Краљѝца Викѝорија 2*. фебруара 1918. године у њујоршкој луци, са множином сличних себи, за Пепицу је био онај никад заборављени, незатрављени час. У дрвеном коферу носио је пет својих најлепших белих кошуља, веш, пешкире, нове *американске* ципеле, лулу огледало, нож од најфинијег челика из Индијане, 35 долара и три писма написана руком жене Соке.

Њујорк–Сауїхемїѝон–Авр–Париз–Тулон–Бизерѝа, пет дценија касније у селу В., у Банату, исписивао је на празном листу *Блока бр. 5* добијеног од унука свој пут преко океана и мора тражећи у градовима четири земље сопствену младост и невидљиви ветар *ѝїо ѝа је ѝањао свијеѝом*.

Пред њим, на мушеми астала, стајала је плава шоља из које је пио белу кафу, лула донесена из Америке до пола напуњена херцеговачким дуваном и његово путовање на Солунски фронт просуто у светло, пролетње банатско јутро године 1977.

12.

Петар Враговић био је један од четири потписника писма српских добровољаца из Лике упућеног 14. октобра 1920. године министру у влади Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Љуби

Давидовићу. У писму је стајало да су добровољци *ѿ ѿврайѿку из райѿа зайѿекли сѿиѿње куѿи ѿре неѿо шѿѿо су мислили, да је неко од њих био у Америци шестѿ, неко деветѿ, а неко дванајстѿ ѿгодина, да су ишѿли на Косово да виде земљу обећану добровољцима одлуком владе на Крфу од мартѿа 1917. али да је ѿѿа земља била већ издељена.*

Потписници писма нису поменули глад која је владала тих година у Лици али је на скупу делегата са *чеѿѿрнајесѿѿ мајура* насељених личким добровољцима, на Пал мајур у Банату, на имању грофа Чekoњића један од организатора сеобе из Лике у Банат Душан Половина 15. октобра 1922. године рекао да *кад бих имао хлеба за Божић рекао бих Боју хвала.*

После пресељења у Банат, на *Ферикин салаѿ* код села Ц. јуна 1922. године, Пепица је пет година сваке ноћи сањао исти сан да умире од глади али не може умрети. Увек се то дешавало у потпалубљу једне велике лађе где је лежао окружен балама текстила. У сну је чуо таласе океана како заплъскују бокове лађе и крик велике птице што је летела над бродом. Пепица је у сну умирао, али никада није умро. Увек би га на крају сна чекала *ѿорѿија ѿуна ѿра.*

Тих година на вашарима и пијацама села Ц., када би виђао крупне и тешке Банаћане, било *Лале* било *Швабе*, Пепица би мислио:

Док сам ѿлагово, овај је јео за мене. Боѿ ѿѿако све уреди; неком одузме, друѿом годѿа и на крају свуда и сваѿда буде ѿѿшаман.

13.

Новембра 1922. године око *Лацикиноѿ салаѿа* одјекивала је пуста равница. Саставили су се облаци и црна земља, путеви су били раскаљани, у даљини у селу Ц. видели су се торњеви две цркве.

Пепица је сам изашао у поље. Самоћа је капала по њему, исто као онда када је као слепи путник путовао преко океана.

Код канала срео је човека што је секао дрво. Назвао му је Бога. Овај му је одговорио.

Не знам одакле си дошѿао и шѿѿѿ ѿражишѿ овде, рекао му је човек.

Веруј ми, ни ми не знамо зашто смо дошли.

14.

Кад им је од слабости умрла седмомесечна ћерка Софија марта 1923. године њен Пепица склепао је дрвени сандучић. Пошао је испред ње, носећи га под пазухом, раскаљаним сеоским путем ка гробљу у селу Ц.

Пред њим пуцала је равница. Сока је ишла три корака за њим и гледала у даљину. У селу Ц. видели су се торњеви две цркве.

Пепици су дрхтала огромна плећа. До села Ц. чекао их је напоран пут.

Тог дана, још једном, умро је најбоље што је знао.

15.

Двојица солунских добровољаца из Лике насељена на Ферикином салашу М. Д. и П. В. 24. септембра 1923. године на пијаци у селу Ц. продали су њак њшенице, стајало је у извештају жандармеријског наредника Мате Реића направљеном 25. септембра 1923. године у истом селу.

Пошом су њрешили у кафану Код ваљушка где су цело њојогне њшли ракију, разбијали чаше и ивентар и у 16 часова и 35 минути разбили сѡаклена враиа и ољледало.

Жандарм-њозорник Хилмо Бурѡевић ињѡервенирао је њроиив М. Д. и П. В. у 17 часова и 13 минути. М. Д. њсовао му је маѡер жандармску, а П. В. њовредио ѡа је ударцем ѡаке у лице, а њошом извадио нож чија је ошѡрица била од најфинијет челика најрављеноѡ у америчкој држави Индијани. Обојицу је ѡривела њојачана жандармеријска ѡаѡрола од ѡеѡоро ѡуди.

По тврдњи М. Д. јесу мало разбијали ивентар ѡѡѡ дана, а П. В. није ударио жандарма ѡаком у лице већ њошѡо је имао умеће ѡледања научено у Америци, њѡлегао ѡа је ѡако да се у њему смрзло ѡовно.

П. В. је рекао својој жени, три дана касније када се мало истрезнио, да је био сѡиј јаука и имао је неком силом најѡјену ноћ у дуѡи и да није на жандара вадио нож већ чеѡаљ из ѡорњеѡ ѡеѡа, а да му се нож налазио неђе друѡо.

16.

На артеском бунару код Ваје у селу В. 26. јануара 1928. године Сока Враговић, по цичи зими у реду за воду, чекала је пуна два сата. У неко доба, у онај прободени тренутак, наишао је жандарм Карл Виличка и питао је: *Где ѡи је муж Соко?*

Ја имам кући двоје сѡиѡне ѡеѡе, рекла је. Њеѡа су киѡе ѡрале, буре суѡиле, а ви сѡѡе ѡа ѡандари ѡеѡлали. Презиме ѡа је одвело у Америку. Тамо ѡа ѡражѡиѡе. Ниѡи ѡиѡе, ниѡи се јавља. Шѡѡо је слова знао, ѡѡо је заборавио, као и кућу и ѡеѡу.

Трагом раније посејаних сенки и њихових уздаха, Пепица Враговић у потрази за послом у јесен 1927. године кретао се Америком. Између Атлантика и Пацифика проналазио је себе и тамо где се није сејао: у Саунт Бенду надомак језера Мичиген, испод Вошита планина у Арканзасу, крај језера Тексома у Оклахоми, у руднику Бизби у Аризони, у Ејнцелс Кемпу у Калифорнији.

Локални историци Оук Рица у Тенесију тврдили су да је човек под сличним именом радио у тајној дестилерији у њиховом крају, да је познавао баратање машинском пушком које је научио у *евројском рајџу*, а да је отпуштен с посла јер је био главни потрошач производа поменуте дестилерије.

После краха њујоршке берзе, 25. октобра 1929. године, причали су у кафани *Врајџа раја* у селу В., педесетих година 20. века да се Пепица *Ћумџао* – путовао без возне карте Америком и на обали Мисисипија ископавао глисте и продавао богатим риболовцима да преживи. Како се јуна 1933. године вратио у село В. у Југославији, својој Соки и деци, то нико није знао, али су у неки у селу тврдили да је много задужио алкохолну мафију па су му платили пут у Европу. Углавном, вратио се у село са празним џеповима и више непроцењивих мисли које је изговарао само у посебним ситуацијама и пред људима који су се ту случајем затекли.

Једну такву мисао изрекао је у кафани *Врајџа раја* у селу В. и она је поменута у првом поглављу ове приче. Она гласи:

Америка има ђра да нарани цио свијет̄.

Када су Сока и деца заспали 14. августа 1939. године Пепица Враговић изашао је из собе и сео на праг куће.

У дубокој, врелој месечини што се сливала на кућу није видео ниједну путању за себе. Имао је педесет година и немилосне кости што су га терале у бауљање светом.

Ка да су ми цокуле у свађи, мислио је. Једна хоће на љуџ̄, а друђа би да осџ̄ане необувена.

Од када је дошао из Америке, ноћу често се одевао у месечину. Затворених очију устајао би из кревета и излазио на авлију по киши, мразу или снегу, или по врућини која би се лети сурвавала на Банат.

Сока би га повицима будила из сна. Трзао се и затицао себе у дворишту куће. Ничега се није сећао. Само би имао дуге, тешке и мучне главобоље.

Кроз сиротињу гувају чуда, мислила је Сока.

Он пролази неосунчаном стираном својих лушања, рекао јој је сеоски свештеник.

19.

Када је пропала југословенска држава, коју је Пепица стварао, 18. априла 1941. године године *Швабе* из села Ц. у кафани *Ког ваљушка* кундацима су му *пробројале ребра*. *Да зајамити коју је Царевину рушио и да научи каква је трешка у равници*. Било их је петорица, носили су тешке чизме и говорили, док су га тукли, да у *Банашу* не може да наследи *пробно месито* и да ће његов *проб биџи први*.

Пепица је те ноћи, док му је Сока превијала убоје, замислио да је жив.

(Селом Ц. маршира са трбухом нагоре, ожиљци на ребрима сасвим су глуви и не памте, хвата му се паучина у глави. Над обе цркве у селу Ц. је неко одсутно небо. Наилази потом сумрак у ројевима.)

Што си их дира прије раја, говорила му је Сока.

Дира ја њих, дирали они мене.

Мој белеј и дуј су ми записани у беоњачи.

Њиво је време, нек шуку, рекао је Пепица.

Поменуто и тада изречену мисао поновио је Пепица 13. марта 1947. године, док му је непознати човек у кожном мантилу тражећи кукуруз и пшеницу које није имао чупао бркове у подруму општинске зграде.

20.

Док су жене на артеском бунару *ког Ваје* 15. маја 1947. године, у доба великих пролетњих киша, чаврљале о помахниталом времену, једна од њих донела је глас да је Пепица Враговић нестао из села.

Све жене су се зачудиле; она што је донела глас имала је малу нелагоду на хаљини, али ниједна ништа није изрекла јер на конференцији жена, коју су организовале нове власти, све су добиле упутство о употреби језика.

Само док су се враћале са бунара, она што је принела вест, тихо је рекла својој другарици:

Док су ја шукли у подруму, смијао му се мали прсиј на левој ноzi.

Иследника је варао шако што су му мисли брзо мјењале месита.

Сам је себе проћера у Америку.

21.

Питао милицајац Митар Зец Соку на артеском бунару: *Ђе њи је муж Соко?*

Ја била на конверенцији, рече му Сока.

22.

Петнаест година Пепица је био у Америци. Кажу да је радио на имању неког Стива Мичела Брауна код Ларамија у Вајомингу. Шта је радио, то се никада није сазнало, али тврдили су у селу В. да су он и Стив Мичел Браун *живели ко браћа*.

Као и све приче и ова о четвртм боравку у Америци Петра Враговића не мора бити тачна. Али његов живот увелико је био ожуљан, дували су њиме квргави ветрови, а на њему налазило се мноштво разумљивих знакова куда човек иде.

Ипак, што Пепици бар на тренутак не би било добро. Да сувише не упиње и не обува чизме за дуга путовања, већ ћути и седи на једном месту и забавља магле у глави.

Уосталом, што Пепица у двадесет и другом поглављу ове приче не би мало одморио. Заслужио је када се узме у обзир његов буран и необичан живот.

23.

Треће маја 1962. године допутовао је непознат, старији човек на зрењанинску железничку станицу. На његову појаву отпратник станице мрднуо је три пута значајно ушима; тај знак прихватио је милицајац који је патролирао станицом и на исти начин поруку пренео конобару у станичној кафани *Локомојива*.

Човек је био обучен у ново америчко одело и белу кошуљу са тврдом крагном. Носио је бркове, био необично висок и плећат и имао је чудну навику да поцрвени у сусрету са призорима који су му се чинили познати.

Господин, јер на то је личио, ушао је у кафану, сместио дрвени кофер у њен угао и сео за оближњи сто са коцкастим столњаком да би из угла имао сигуран преглед кафане. Пред њим била је дуга ноћ.

Његов воз полазио је у зору.

Наручио је криглу пива и полако отпио венац пене са ње.

Са јутром 4. маја 1962. године у кафани *Локомојива* на зрењанинској железничкој станици свануло је и лице на човеку.

24.

Када је ушао међу мноштво људи, који су путовали ка селу Ц. Пепица у возу приметио је необичне знаке. Неколицина људи, укључујући и кондуктера, повремено и чудновато је *мрдала ушима*, а сва лица, разних узраста, убрзано су *ћрећћала левим оком*.

У вагону није било слободних места и Пепица је сео на дрвени сандук. Воз је клопарао споро; ван њега трајала је измишљена равница и у њој, на небу, сијало је измишљено сунце.

Пепица је са страхом осетио да је у возу слепи путник. Чинило му се да га у вагону сви знају, али нико не може да га препозна.

Нико није излазио из воза, а на свакој станици улазили су нови и нови људи.

Зар сви ћућују у моје село?, помислио је.

25.

Сви путници из воза изашли су, заједно са Пепицом, у селу В.

26.

У село В. 4. маја 1962. године долазила је штафета ношена Јосипу Брозџу Титу југословенском председнику и маршалу и вођи југословенске комунистичке револуције.

На сеоској пијаци била је постављена тракторска приколица, на њој сто, а на столу слика Маршала украшена зеленилом и цвећем. Око приколице стајала су три ловца, обучена у пригодне униформе, која су терала птице са грана дрвета изнад Маршалове слике. У углу призора сијало је сунце као нацртано.

Силан народ окупио се на овом догађају. Био је диван пролетњи дан.

Птице, дрвеће, трава и људи имали су дуго и штедро усхићење тог мајског дана у селу В.

27.

У трећем реду окупљеног народа одвијао се необичан приказ. Две омладинке и један омладинац вукли су из реда баба Соку Враговић која се жестоко опирала.

Са друге стране улице, група жена посматрала је поменути догађај. Међусобом су шушкале:

Можда је ӣражила воде, а сад неће да ӣије.
Вуку је на ручак.
Можда није добро ледала.
Можда је кући ос̄тавила млеко на ш̄иорей̄у.
Вуку је назад у Лику.
Можда је ӣозивају у биоској.
Можда јој дају круш̄ку, а она не воли да је једе.

28.

Вуку је да Пе̄ицу не ӣре̄озна – рекла је једна сићушна бака.

ЛУНА ГРАДИНШЋАК

ВЕЗЕ

УЗДАХ У ЛЕТО

Само воз хучи
пролазећи даљином.
Ноћ. Где си сад ти?

РАЗГОВОР

Кад се једном схвати
да речи не могу да нас уче
знак и означено престају да значе
и једино остаје оно што се осети.

Почне се дубље урањати
у реку што се из оног у кога гледамо растаче
кад се једном схвати
да речи не могу да нас уче.

Од нас се зато тражи да будемо целовити
да нас наше ране сенком не замраче.
У смирају предвече
живот се мора силовито спознати
кад се једном схвати
да речи не могу да нас уче.

НА ПРОПЛАНКУ ЖИВОТА

Ко има ватрометни поглед на свет
тај пружа љубави сплет

и може очудити
све минуле радости
и дан преобразити
у лук ветра који је давно однет.

Почуј оду животу
дај себи ту слободу
сноп среће у тренутку
за секунд сата што пружа се у лет.

Потом осмотри како
целом јесени неко
снове ојутри меко
и сваком имену да по један цвет.

XX ВЕК

Мимоишли се
свет и стварност, но
божур и даље цвета

ДЕВЕДЕСЕТ ДЕВЕТА

Н. Т.

Гледали смо у
небо да бисмо спасли
земљу од мрака

ОЛЕНА ПЛАНЧАК САКАЧ

ДОТАЊИ НЕБО

ТКАЉА

Још сам сасвим мала девојчица
бака ми прича причу о Пепељузи
и плаче тихо као јесење небо.

Моја мајка све то види, па каже:
– Немој ту причу мама, испричај
јој нешто ведрије, веселије.

Бака је тиха, вредна, стрпљива ткаља
што изатка своје нити од раних зора до
тамних ноћи, у распршеним уздасима.

Моје речи су нити којима желим да изаткам
бакин лик, док држим њено ткање у руци
размишљам о колебљивом тријумфу трајања.

МАТ(Р)ИЦА

Иза дана дугог као равница
глас звона урања у ваздух,
у празнину, као ненаписана реч.

У палети твојих додира протиче
живот кроз наших двадесет прстију
нежно као загрљај два облака.

У талозима сасвим обичних дана
укотвљене су све наше речи
чија снага звука полако гасне.

Свака наша реч је грумен стварности
одакле год потекла, опире се мат(р)ици
времена у мрежи хронологија.

ДОТАЋИ НЕБО

Док тражим било какав ослонац
нестала је равнотежа живота и смрти
речима затварам буку и бес рата, јер
од освајача ни доктрина не преживи.

Та упорност у одбрани става речима
напуклим у грлу, истину је одавно
самлео рат, време се спотакло и пало
одзвања пустош.гравитационим пољем града.

Брижне су моје молитве између
тла и неба, витке као пламен свеће
у том истрајном узвинућу речима
дотаћи небо, испред заветног кандила.

ПИСМО

Када се глас утеловио у знак
клинастог сумерског писма
језик је изгубио своју звуковност
у немости белега креације и тишине.

Сумерци су измаштали читав један
кодирани систем клинастих зареза
којима су премостили своје мисли
из једног у друго време.

Печена глина је даровала вечност
клинастом писму, оно што није
храмовима, палатама, зидинама
који су се расули у песку.

Клинасти зарези утиснути на глинене плоче
укалупили су музику језика у писмо
које је као путоказ на стрмини вечности
постало ослонац познијим нараштајима.

ИСТИНА

У златном затишју дана
док спајам и раздвајам наше путање
којима смо уловљени,
промене се опиру смислу и логици.

Гледам облаке несталних контура
затворена као два прозорска крила,
у партитури мојих уздаха
наш пут је неповратно пређен.

У ткању из дана у дан
тајна тренутка затрепери у мени
као чвор, изговарам речиту истину
која се наглас преполовила.

СУНЧИЦА РАДУЛОВИЋ ТОРБИЦА

ИЗРОЈАВАЊЕ

ПРЕД СЛАВСКОМ ИКОНОМ

У окађеној души
дише тихи мир.
У чираку од туча,
уздиже се ка небу луча,
а у њој трепери лик праоца,
лебди у загрљају с небом,
док у обрису пламена искри љубав.

У титрају даха одзвања молитва
а над хлебом и вином
Небески склад.
Ох, како се ту блажено,
све радосно множи у души, прелива
и медоносно слива као саће живота!

У кандилу над иконом,
Свети спокој обитава,
а као јутро руди радост чиста.
И у руци домаћина који хлеб целива
благослов је у урезаном крсту,
док у бројаници родослова
нит искри непрекинута.

ИЗРОЈАВАЊЕ

Обезбожени, крњи,
као изројене пчеле
из плетаре лепљене блатом,
што на црквено звоно личи,
далеко од матице,
у бестежинским мехуровима
свако за себе лебди.

Стална глад и изројавање,
бег из тесних кошница духа.
Изнова медно биље се тражи
по мери веће кашике.

Тако по киши, тако по суши.
Некатар и смиље,
пчеле и миље, векова рој.
Зидање саћа,
шестоугли крој,
разројавање, па опет...

А Небо увек грмљавином опомиње
на потоп бременитих латица и крила,
док у пречишћеном воску
одзвања молитвен пој Беле пчеле.

Она шапуће о великим ројевима
који пођоше пут планина у висине
и поведоше лакокриле и голокриле,
у познату кошницу-трмку,
једину барку, пут вечног, сигурног скута.

КОЛО

Вадим ђинђуве увијене у мараме,
чуване да на недрима у ору заиграју.
Од бабе остале,
у сандуку поврх јелека од срме,
уз белу кошуљу што снагу покривају
до ивице исплетене чарапе.

Као да је видим како одене
и футе ткане, да скуте сакрије
а појас утегне у лаку струку
ту баш на месту за мушку руку
у ору да се збију.

А оно звечи, звони, носи и мене,
Ко пређа с вретена се одмотава,
Ко клупко живе снаге увија,
Као плетенице у младе уплиће,
На божуре и радост мирише.
Па опет носи, носи коло.

Ко руком кошено,
опанком ношено,
шамијом развијорило,
веђама разговорило,
срцем распевало,
осмехом озарило,
па опило, орило,
плодило, па ново родило
Из кола у коло.

И јаре напојило,
сметове топило,
векове надиграло.
Од звона до звона,
од рода до рода.
Остало.
Да носи.
Узноси.
Коло.

КАД ОДУ

Мале, миришљаве замотуљке насмешених очију
односе велике челичне птице,
док не постану само тачке на хоризонту чежње.
Остане и пребире се тишина.
Тка се километарски покривач од звука
и мириса,
и чудесног предива у бојама радости,
да се лакше презими.
Кад у покушају да се окрене пешчаник
на стаклу нађем мале отиске,
не могу да их обришем,
и очи прекрије скрама
као дах на стаклу
по којем се могу писати прекоокеанска писма.

ФРУШКОГОРСКА ПАСТОРАЛА

Није то била пасторала
него један тренутак
урамљен у зениту,
као на границама неких временских зона,
у којима дремају и буде се епохе,
а у којима су давно препознате
неке честице наших бића.

Из градске вреве
избисмо на пут рубом шуме,
кроз прозрачан дан,
кроз њиве и утрине,
под којима спавају
златни римски шлемови
и друга блага...

На сунчаним обронцима Фрушке,
иза неког завоја,
као на старим платнима Холанђана
указаше се – ливада,
дрвена колиба,
и два коња.

Час касније,
загледани једно другом
у очне дубине као у зденце,
делили смо доручак са коњима
којима ноздрве беху топле
као наша разиграна срца.

ВОЈИСЛАВ МИЛУТИН

РИМСКЕ ШКОЛЕ ШАРМА*

СВИРАЉКА

Заиста, заиста вам кажем. Нежни споменак, цвет што из срца цвета, најређи је и најлепши од свих. Прва латица цвета, ум, у сузи и смеху умива све што дише.

Седе, већ ћелаве жабе плачу, неће у град да улазе. Жеља је једини извор пакла. Ово се мора знати! О дивоте, ужитак је јалов, патња рађа. Тамна је ноћ. Гле, прах звезда, чарним велом обавијен, васељењу сребри! Зло, знајући да је за њега истина опасна, лажи пронађе смисао.

Код Јакова распитав се за пут у бољи свијет Јован крену међу узвишене прерушен у оно што није, у доброту. Носи ум без срца – са жељом да се натраг врати и исмеје брата Цвјетка. Прећи ће море Сиње уз пратњу крекетуша из дјетињства. Син мајке мале љубави вели овако. Јован, „на пола пута свог животног испашће, нађе се у шуми где тама пребива. Нога са праве стазе залута. Јооој! Тешко је рећи мучнину што скрива шикара шумска, густа. На њу и помисао страх изазива.” Налети Јован у црној шуми на пса бела, необично бела. Погледом му пас, учини се Јовану, рече: „Не бој се. Крени за мнош. Следи ме.”

Пса младог, живу кост и кожу, прати Јован док силазе са горе. Бели крену из црне шуме а Јован за њим пође тада. Од Риђана до Косова. Сиђе у поље, до воде Косовчице. Зачудо река није пресушила. Напокон вода! Сад би његов брат Цвјетко закукао „Ех голема туго. Србин упртио на плећа светионик. Носи га са собом из далеке прошлости где год ногом крочи да му свијетли и показује

* Из рукописа *Браји* (књига 2).

пуче. Кад тај јединствен светионик скине са себе скапаће. Увјерен је Цвјетко.”

Јован халапљиво воду Косовчице гута. Пас се опрезно примиче, али... Обала је нешто стрмија, плаши се да се не упадне. Јован не састави дланове да окрепи пса. Слаб, немоћан, тужног, најтужнијег погледа којега човек може видети у животу, највернији човеков пријатељ оста на обали Косовчице. Гледа у воду, па у Јована. Да ће жив дочекаати ноћ не вјерује. Изнервира га тужни поглед пса. Дани понекад умеју бити дуги и досадни. А на путу увек керово има. Шутну пса Јован пре него што загази у, не дубоку, воду. Са друге обале се ни не осврну да погледа шта се десило са Белим. „Дан је нестајао у загаситој шуми ослобађајући на земљи овој све што је живо од умора.”

Де, сад нек се неко усуди да ми каже да није истина. Против страве ноћу најбоље помаже свираљка. Јован и са жителјем куле размјењује ријеч покоју док пјешачи у Билину. Момчило му рече да је Цвјетко најусамљенији човек на свету.

„А твој пут Јоване је пут сржи, суштине људске врсте, који ће победити, владати. А људска врста ће заправо изгубити. Повест нам шаље поруку, упознаје нас са суштином људске врсте. Не обмањивати! Зашто срж не прихватамо такву каква јесте него је улепшавамо? Бог је наша слика и прилика.” Ништа не разуме Јован. Остао је сасвим збуњен кад му Момчило рече да су то заправо Цвјеткове речи.

Док свици певају, још свитак један сакрива Момчило у жилу зида. „Како се увријећен, препун ината и пакости младић претвара, за католичанство у употребљива човјека са угледом, чак и са укусом меда на врх непца, тешко је одгонетнути а да се не огријеши човјек. Да ли се то деси услед великог недостатка стрпљења, која је својствена Илирима, у чекању да нови сване дан? Чекање је спасоносан лек најчешће. Једни мисле. Или можда услед спорости саплеменика да га ухвате за руку и поведу стазом другом? Да ли се несрећа деси и услед претерне знатижеље Калуђера да сазна колико Јован унутрашње моћи има да одоли искушењу и одупре се притиску?

Нарушити углед, до угледа сви некако држе а најчешће никогвићи, може се увијек и лако је. Угледан се увијек слиједи. Најбољи се не слиједи. Против њега се бори... Одржати и јачати углед много је теже? Има ли ту, чаробних или досадних, тајни тешко је рећи. Једина је тајна можда, одавно већ јавна, што властити суд одређује ко је угледан и зашто. Судови гомиле улизица, и уређења који се храни понизним и покорним најчешће су сасвим погрешни. Неопходно је извући из гомиле јединку и приповједати о њој. Го-

мила је изобличена гњила. Глина. Без мозга. Надувана, склона једино лажи у име користи, тупа и бесмислена, безосјећајна као и њен став којим никога не жели повриједити.

Не из радости да се не вара него из крајње, можда болесне, потребе Калуђера, сулуде и страсне, да се увери колико мисли која човека обузима треба времена да свене. Предуго чека Калуђер. Због туге којој не уме се успротивити, ухватити се у коштац са њом и савладати је, препусти сина Јована лутању док овај не долута на стазу из које повратка нема. Зар и Цвјетку нема повратка са његове стазе? Њихова воља, њихов живот, њихов пут. Себичност, је ли овај став Калуђера? И стално питање због чега одређивати стазу деци којом иду? Слобода избора не сме се нарушити, учен је Калуђер од оца свога. Наук овај свесно преноси деци својој. Поредак Калуђер не сме и неће да наруши. Увиде како Јован клизи ка Риму али..., уложи мало, готово нимало, напора да га задржи на тој низбрдици. Најрадије ваља радити оно и онако што налаже вера. Христ ће сина одвести на прави пут. Ако чује Христа. Ставити дете под старатељство или казamate своје воље, недопустиво је. Христова реч нека буде Јованова мисао. Мислио је Калуђер.

Не треба порицати старатељство него приметити како нејак дух не може дуго притиску се одупирати а да се не извитопери. Све што човек мисли можда не треба да буде речено и објављено. Огољује како онога о којему мисли тако и онога који мисли... Сви смо кржави испод коже ипак.”

– Нека спадне с мене као хаљина име Јован. Зваћу се Иван. Јован је исто што и Иван веле. Није. Иван није исто што и Јован. Тако ми рече Јаков да му пренесе његов брат Фране.

Пут, вијугав као змија, сув је, препун прашине. Кише нема више од мјесец дана. Водени токови су суви. Ни капи воде. Ни блате више. У испуцалим коритима покоја мртва риба, свежњеве крепалих пуноглаваца, жаба и ракова. Прашина се диже до кољена, пење уз тијело, улази у уста и очи Јована, сина Калуђера. Дању се цврчци закивају у мозак. Сунце немилосрдно пржи. Усне пуцају док се испод скраме појављује сукрвица. Лобања циједи зној по челу и потиљку. Зној штима очи. Скакавци грицкају осушену траву, растиње... У ројевима, јатима и стадима селе се из предјела без воде у нови преддио док их снага не изда.

Јован се не осврће. Пас црни у стопу га прати како воду Косовчицу пређе. Онај Бели оста на другој обали. Чудан неки пас. Весео, раздраган, пресрећан. Поглед овог пса не може рећи да је он у замци задовољства које је само по себи сврха и прави циљ свих деловања. Неповерљив је и ипак и на пристојној удаљености пра-

ти Јована. Сунце кад обасја његово тијело, црна боја се разлијева у дугине боје.

Сети се. Не бој се пса који лаје него онога који ћути. Заветовани на ћутњу унесе немир на Градину. Несигурност и сумњу. Срећа и несрећа су излечиве болести обмане. Не умире се од њих. Можда се може померити памећу али умрети... никако. Рече му Момчило на растанку.

– Срце нам је развијено а мозак скроз закржљао. Тако је у нас. И упамти ове Цвјеткове ријечи. Вера без доброг дјела је као шкољка без бисера или ружа без мириса. Само љуштура. Голога обуци, босога обуј, гладнога нахрани, жеднога напој.”

При уласку у Билину, Јован на нестварну наиђе слику. Дванаест коза се испело на маслину. Мекећу, брсте лишће. Блесаве козе гледају га са небеса. Јарац лијено лежи у хладу.

Четврти дан је на путу. Без ријечи оде из куће. Ниједном се не осврну. Чак ни на пропланцима, одакле је лијепо погледати на Оцрковину. Зна да је Калуђер знао. Утабане стазе које везу људске ноге пењу се уз горе да потом силазе са истих. Огорчење које носи у грудима једини је поводац његове мисли. Он нема намеру напајати се из неисцрпног тајанства, лутати његовим дубинама или слушати одјеке вредне дивљења. Његово већ хладно срце не дозвољава му да изиграва радост. Нема воље за то. Напуштен је од свих. Све оно добро, великодушно, чисто, осуђено је на трулење јер нема пријатеља који ће га напојити лепом речју или утешити саветом. И чему? Одавно је неспособан да слуша друге јер други прикривају мисао и воде је на погрешну стазу. Мрака и суза препуно је Јованово срце. Сви су му мрски којима је окружен. Он поста раскршће, појило недоумица, а жеља му је пут да буде. Вијугав макар и затрављен. Склања се од људи, пролазника и путника.

Ана и Вукдраг сестрића изненађени дочекаше. Слага им како га Калуђер шаље. Ноћу се сребрна свјетлост луне опрезно са небеса спушта на лице поспаног младића. У његово срце не залази. Сувише је немира у њему а луна немире не љуби. Сад драге су јој стијене, сјене и птице.

– Кога ти лажеш? Мене или себе?... Реци ми Јоване које су ти намјере?

Вукдраг незнатно, врхом питања га додирну у срце. Ана оде да помудре кравицу. Јован не жели да се брани. Чему? Заслепљен је сазнањем да и Вукдраг зна. Укочи се од страха. Угризе за горњу усну и, изненађујући и себе, ријеша да рашчисти метеж у глави. Погледа ка западу. Показа руком и једва чујно изговори.

– Ја ријешао... тамо. Преко мора Сињега.

– Неки црни пас се врзма око куће. Је ли твој? Трећи пут већ кружи око куће.

– Није мој. Луталица ваљда.

Ноктима десне руке шара по софри. Главу наслони на чакшире (беневреке) од сукна. Раздеране су на кољену. Вјетар гуди у крошњама маслине. У преграђеном тору може се чути све ријеђи мекет два јарића. Ту је и кравица. Једнолични звук измуженог млијека у бронзинић престаде. Зрикавци склапају крилца над својим напјевима. На тренутак склопи очи Јован. Потом их отвори. Мора да изађе. Отвори небеса, пење се на њих да потражи звијезду у коју се мајка његова крије. „Ево варе Јоване.”

Змија чуваркућа лијено се излежава у скровишту испод прага.

То је истина. Све остало су ситнице. Ноћи понекад јесу дуге и топле. Сан неће на очи. Ане плаче у постели и шапуће себи.

– Жено окрпи му пеленгире прије пута. Раздеране су на кољенима.

– Е Милице моја сестрице! Боље ти је што не видиш ово што ја гледам. Расипају ти се дјеча. У Латине насјтарији син твој Јован иде.

– Спавај више цјепаницо једна!

Са љутњом, бунован процједи кроз зубе Вукдраг неколико пута. „Роспија” од жене уздише и понавља ли понавља мртвој сеји. Мужу додаје још. „Е мој Вуче. Ово не знаш али сада морам да ти речем. Ти знаш да сам ја једно вријеме у истој кући са Калуђером и мојом сестром...

– Знаш.

– Ово зло симе се заче онога јутра кад се Јован роди.

– Не булазни. Спавај... Како?

– Сеји дође вриме да роди. И сина роди. Тога дана у Оцрковину, нахију Унац човика два бануше на врата. „Где је Калуђер из манастира Рмањ? Чули смо свако добро о њему. Ево нас да поразговарамо и да му се поклонимо.” Гракћу гавранови... После дуго причају са Калуђером. Ко су они упита сутрадан сеја ђувегију док држи у наручју Јована. Нико жено. Нико. Гаврани мрки. Послије ми мила сеја исприча да су то Латини. Калуђеру свакакве благодети нуде ако Папу призна. А један од Латина помилова овлаш новорођенче по глави.

Тамо далеко, на Момчилову кулу, луна сипље сребрне зраке. Богумили бјежи сан... Изађе на врх куле. Недостаје јој пјесма Тодоре са Градине. Слуша пјесму и плаче, ето тако је Тодора умела да пева. А Тодоре више нема. Са заветованим на ћутњу оде. Раздрљене кошуље посматра сазвјежђа Богумила. Тјеша са да може отићи мишљу тамо кад год пожели. Далеко на западу муња оставља

крвав траг. Тамо од Билине. Стиже невријеме. Не жели да је ухвати олуја сама док је. Момчило праведан пропада у правди својој. Савим се ћутљив врати из оцака Јусуфбега Филиповића. Богумила га преклињала да не пође. Имала је лош предосјећај... По повратку на њено питање „шта би” нервозно одмахну руком. Ријеч ни једну једину не прозбори.

– Бездушни и даље у бездушности својој живе.

– Калуђер сврати до куле. Син Јован јутрос му од куће оде.

– Знаш.

– Како знаш?

– Ето знам. И Јусуфбег зна... Сироти Калуђер. Обистини се његова слутња. Не знам да ли знаш... Недуго по Јовановом рођењу, два-три дана иза тога, сврати у кулу Калуђер. Брижан. Фрањевци неки били код њега. Сикћу. Запрепашћен је понудом да се приклони Папи а одрекне патријарха. Обреде своје може сачувати... Не приклоните ли се Риму Алах вам не гине. Скамени се Калуђер од страшне и тешке понуде. Зашто неко не може да буде оно што јесте? Зашто мора да буде неко други? Понови десетак пута. Опстанка вам нема веле. И кер један спусти руку на мога Јована. Означи га. Е овде, на врату сам најтањи, ако није тако. Ваља нам и одавде бјежати мој Момчило. Куће ми своје нећемо имати док не обновимо царство. Вјеру сачуvasмо али... У томе је кључ. Ако не царство а оно макар деспотовину...

– Куда и докле мој Калуђере да бјежимо?

– До на крај свијета ако треба. И даље ако треба.

– Даље нема Калуђере.

– Мора да има.

– На крају смо света мој Калуђере. Зар не видиш? Напустили смо земљу своју, лутамо, и ево нас... стигли смо. На крај свијета стигли. Не знам јеси ли гледао одроне кад се двије плоче спуштају, падају... Све што се између њих задржи претворе у прах. У провалији између Запада и Истока, на ивици ножа живимо. Рим разјаци чељусти на дочеку. Рим црпи снагу из наше неспособности да препознамо његову срж. Наша неразумна потреба да тражимо и нађемо кривце у нама је испред свих других наших потреба.

– Шта хоћеш да кажеш Момчило? Да се нагодимо?

– Ништа Калуђеру. Ништа. Намењен нам је живот муке, кукавно угњетено биће да будемо. Са неправдом уче нас да живимо а не можемо. Немамо стомак за такво нешто. Обред да сачувамо Риму да се окренемо и дивимо му се. То они хоће.

– То не може бити. Знаш ли ти то Момчило?

– Знаш Калуђеру. Знаш. Не дрхтимо, не клецају нам ноге. Гледамо у очи и трпимо. И осипамо се. Осипа се стадо наше.

– То најгори одлазе. Они који...

– Најгори умеју да заведу и најбоље имај то на уму. На крају света смо Калуђере. Испред нас је пакао. На ивици ножа стојимо. Истока се ја не плашим. Није нам дирао вјеру. Кукавице им приђоше. Запад је опаснији, подмуклији. Само ријетки умију предвидјети будућност. Хљеба и игара нам нуди. Учи нас да срећа појединца зависи од стварања и трошења добара. Учи нас поседовању. Претерана тежња за поседовањем убија душу у човеку и ослобођа простор за зло. Циљ им је убити сумњу у нама... Тога се ја плашим више него Турака.

„Јусуфбег Филиповић се хвали. С здесна на лијево пишем.” Истина је. Ја са лијева на десно. И? Обојица дођемо на исто. Ја пред гробом он пред мезаром. Обојица дођемо до понора у коју ћемо сигурно пасти или сићи. Како ко? Циљ нам такође исти. Одлажемо тај силазак или пад а да не разумемо зашто. Није битно са које на коју страну записујемо. Битно је да истину забележимо. Не криво-творити догађаје, не подметати људима лажне речи или дела која не чине, да не запишемо оно да су што нису... само то учинити довољно је.

Јусуфбег прети. Режи. Залајати тај никада неће. Не буде ли по његовоме загришће очњацима док ме не растргне.

– Твоја је земља ради са њом шта хоћеш. Дигни је на небеса, пошуми је, ори, нагони на њу што ти је воља али те људе склони Момчило. Растјерај, одагнај... Чини са њима шта хоћеш. Само их склони одатле.

То је дакле у питању. Људи се Јусуфбег боји, људи који мисле својом главом, који сањају, који... Зар то нису најдобронамернији и најбезопаснији људи упитам често себе? И један је само одговор. Јесу. Да ли је могуће да се таквих плаши сурови и моћни Јусуфбег. А чим ме позва, засикта. Зна да их се плаши. Инсан се непознатог највише плаши у свакоме вакту.

– Да не пишете некоме књигу?

– Не часни беже. Чему књиге и записи? Тај бескрајни слог слова, та поворка без реда, чему? Не сазна никада нико одакле кренуше и зашто кренуше као што никада не сазнају куда иду. Једино зна где стижу. Такав је усуд слова и речи. Науми једно а набаса на сасвим десето. Оно између је пакао.

МАЛГОЖАТА ЛЕБДА

ПОШТОВАНА ГОСПОЃА ЕНДОКРИНОЛОГ

УГОВОР

Повећавамо дозу euthyгоха – рече моја
поштована госпођа ендокринолог. Да, наравно.

Њен глас учествује у светковини, а ја не могу да одвојим
мисли од тога, какве прописе кршимо, сахрањујући
животиње у земљу, иза куће, у башти,
недалеко од онога што се једе.

И додаје: ако би се госпођа одлучила на децу,
молићу да то обавезно раније утврдимо,
уговором?

СЛАНО ОСТРВО

Ноћ овде бејаше бурна. Радило се о језичини стиха и о томе:
Вивијен Рук преузима власт у Пољској, а Пољска је лакмусов
папир света; Слано острво потапа вода ледника Балторо;
песма Роберта Хаса, она у преводу Ренате Горчињске насловљена са
Замишљена ѿрејирка у вези с ѿоеѿишком у Скво Валију након
вечерње
шеѿиње у ѿодножју ѿланине, догађа се другачије. Догађа се следеће:

то није наш песник (онај са сложеним именом) удаљава се
из руку оних, који га могу послати у смрт, сигурно

одлази његов пријатељ, онај, који пише *й̄ракй̄ай̄ о фӣури*
у дионизијским и айолонским делима / Ничевим, делимично
из марксистичке, / делимично из кабалистичке й̄ерсй̄екй̄иве.

Јутро је овде добро, огледам се у води.
Засад толико. Ништа више.

ИЗ ТЕЛА: ТРИ

Бејаше захвално тако (упамтити), као да смо
припадали истом пределу: Одре.

Ако је тело захвално рад мишића
подсећа на добру песму.

ЦВЕТОВИ СИРИЈСКЕ СЛЕЗИКЕ

Заслањам прозор, видим грм расцвалог јоргована
осветљен светилком с веранде. Кажем, да се
покаже језик: снежнобели су цветови јоргована.

Уочи освита буди ме мисао: како?
Август не доноси са собом цвет
јоргована.

Август отвара цветове сиријске
слезике и цветове кинеског
чаја.

приближавање: тело

знам за ожиљке који припадају мојим сестрама
они око грудију подсећају
на егзотичне птице

заклињу се на верност тим ожиљцима као да
не знају да ће њихова тела
бити од користи свету

приближавање: изобиље

кажу: догађала се код нас смрт
доносимо јој месо узимајте
и једите

ујаци одсецају велике комаде
шваргле пси се приближују вратима
у прозоре удара грање крушке
тешко од ноћи

приближавање: вера II

од тренутка када сам их угледала како клече
пред животињама све ређе их виђам
на храстовим клупама цркве
светог арханђела михајла

међутим

њихова коса још ће дуго
мирисати на сагорелу смолу

њихова уста још дуго ће бити
спремна да започну песму

њихове руке још дуго ће
бити спремне за великодушност

приближавање: храпавост

од првих озледа подмећу кржаве ране
под топле њушке паса после много година сећаће се
храпавости њихових језика и узвикиваних
имена животиња по шумама

имена позајмљиваних од људи

приближавање: ритуал

пажљиво посматрају брата особито
у тренуцима када у зимском потоку испира
за њих лобању кобиле коју су изгризле вижље
која се звала башка¹

приближавање: поворка

у тренуцима када су моје сестре најнежније
брат пушта с ланаца псе и прати
их ка месу кланице где их чекају
тешке лобање укермеркера²

приближавање: речи

једна од мојих сестара не уме да изговори ер
због тога уместо ње изговара га друга сестра која
ноћу ставља прсте у сестрина уста
и правилно јој намешта језик

приближавање: ноћу

узнемирене потоком нису чувале краве
нашли су их ноћу на имању испод села
једна од крава сентименталки управо је издисала³

Превела с пољског
Бисерка Рајчић

¹ Башка је често женско име у Пољској. У овом случају реч је о ујаковој кобили, која је из милоште добила то име и лоше завршила. – Прим. прев.

² Укермеркери – нова раса немачких крава сентименталки. – Прим. прев.

³ Прве четири песме су из збирке *Mer de Glace* (2021), а осталих осам из *Снова укермеркера* (2018).

ЈОВАН ДЕЛИЋ

**О ЉУДИМА КОЈИ СУ ОБИЉЕЖИЛИ ЖИВОТ
И ВИЈЕК; О БИЉКАМА, ЖИВОТИЊАМА
И СТВАРИМА КОЈЕ ЗРАЧЕ СВЕТОШЋУ;
О ВИДУ И НЕВИДУ; О ОВОСТРАНИМ И
ОНОСТРАНИМ ГРАДОВИМА И ПРЕДЈЕЛИМА***

Када се појавило прво сто, а ускоро још осамдесет портрета, било је јасно да је Матија Бећковић пронашао и отворио нови пјеснички рудник. „Да би се нешто написало, ваља и поживети”, каже ми Бошко Петровић да му је то рекао Иво Андрић. Неко ко је имао остварен и богат живот, ко је имао блиске односе са много значајних људи свога времена, ко је ронио у историју и тако налазио историјске у културноисторијске портрете, ко је имао среће да у породици буде окружен личностима достојним пјесме, могао је створити и отворити нове књиге своје поезије посвећене личностима које је познавао и са којима је дијелио добар комад досуђеног му времена.

Књига *Онамо намо* трећа је у том матичном низу и њен поднаслов – *Њорјирејџи и њесме* – упозорава да није цијела у портрети-ма већ је има и у пјесмама које је повезују са ранијим Бећковићевим књигама. Овим трима књигама Бећковић је проширио границе поезије, показавши да је човјеков живот преплетен са животима других људи и да је, у тој густој мрежи међуљудских односа богатство нашега живота. Много је племенитог, златног талоба остало од других на нашем животном искуству. У другоме, и у односима са другима, дио је нашега идентитета и вриједности нашега живота. Људски разговори обогаћују људске животе. Ријечи се памте

* О књизи: Матија Бећковић, *Онамо намо, ѡрјирејџи и ѡесме*, Новости, Београд 2021.

и васкрсавају. Увјерени смо да ће Бећковић до краја живота допуњавати своју галерију портрета. Други су наше искуство, наше богатство, наше огледало, наша мјера у времену у васељени. Други – то сам ја.

Али човјек није само у односима с људима већ и са стварима, крајевима, градовима, језерима, поднебљем и примебљем, с планинама, биљкама и животињама. Нама су понајдраже двије Бећковићеве пјесме међу овим новијима: једна управо о биљци – о цвијету – „Јаблан”, а друга је о животињи – „Јагње”. Биљка и животиња спасавају свијет можда више него човјек. Кроз њих просијава Спаситељ више него кроз људско лице. О „Јаблану” је већ било ријечи у Матици српској. Пјесма „Јагње” има свега девет стихова, распоређених у три строфе (катрен–диптих–терцет), сведених на *језички минимализам* и савршену једноставност. У катрену се опјева шта се збива кад овци крепа јагње:

Кад овци крепа јагње
Кожу с њеног
Навуку на туђе
И потуре да је доји.

У дистиху се подвлачи моћ мириса којим се успоставља мост између осиротјеле мајке и подметнутог јој јагњета:

Она га помирише
И приљуби.

Најзад, у терцету сине епифанијски моћна поента о христоликости јагњета и пјесма нагло добија метафизичко обасјање:

Тако јагње
Својом кожом
Спасава свет.

Јагње кожом и мирисом, а овца мајка љубављу.

Једноставније, боље, а дубље тешко да се могло рећи.

Као симбол реда, утјехе и наде „у пропалој држави / у селу под планином / у русвају око нас / у расулу у нама, / тамо где је свака штица [...] гледала у своју шуму / и ништа није било на свом месту”, од општег беспоретка, нереди и хаоса одударале су леје лука, уређене као каква савршено штампана књига:

Издвајале су се леје лука
Као отворена књига
Пала из Гутенбергове галаксије
На уситњену и просијану земљу
Као редови на страници
У беспрекорном поретку
Поређани под конач
У једнаким размацама
Постројена су млада пера лука
И луковице као велика почетна слова
Исписана калиграфским рукописом.

Тако су „у ћорсокаку космоса”, као супротност нереду и хаосу ропства и рата, „стајали расади младог лука / као једина утеха и нада / да није све изгубљено”. То мало реда, супротстављено општем нереду и хаосу, буди наду и смисао и могућност уређења свијета. Слика с којом се пореди леја лука сам је врх реда и уређења свијета – то је отворена књига. Та слика ненаметљиво, али недвосмислено казује колико Бећковић држи до онога чиме се бави – до књиге као до врховне вриједности реда у супротстављања хаосу. Метонимијски – то значи: до поезије, до књиге и књижевности, до културе.

Издвојили смо и пјесму „Трпеза”, јер она пјева о ствари – о изузетном дијелу сељачког покућства. Та наизглед обична ствар онеобичава се и уздиже до степена светости. Пјесма почиње контрастом између куће и трпезе: кућа је сва у знаку тамних боја и мрака – *џмушна, чађава, оћарана*, а трпеза „једино што је светло” у њој. Слиједи набрајање трију изванредних поређења. То

Једино што је светлело
Мирисало као душа
Жутело као восак
И блистало као руј

Била је трпеза.

То једино и изузетно издвојено је у засебан стих који добија истакнутост, позицију и значај строфе. То није само графичко већ и ритмичко и значењско решење. Три поређења истовремено су и синтаксички паралелизми: на почецима стихова су глаголи (*мирисало, жућело, и блистало*), у средини је поредбена копула (*као*), а на крају су други чланови поређења (*душа, восак, руј*). Душа је везана за мирис, восак за боју, а руј за блистање. Душа и восак, уз то,

асоцирају на блистање и *свeћoсћ*, што ће се потврдити у поенти пјесме.

Највећи дио дана трпеза је скрајнута – „узаслоњена уза зид” – а постављена је „насред собе / само за обед” – два до три пута на дан – и тада је средишње мјесто окупљања породице. И по тој средишњој позицији, и по интегративној снази окупљања, и по функцији (обједовање), трпеза је изузетна – кућна светиња, то се види из два завршна поређења и из свјетлости која са трпезе зрачи:

Само она је држана
Чиста
Као часни ѿресћo
На којем је *свeћлeлa*
Свака мрва

Као суза.

Посљедње поређење је, такође, издвојено у засебан стих и блиста као поента – хљeбнa мрвa сa трпезe прeобрaжeнa је порeђeњeм у свјeтлoснy сузу. A дa би тaј прeобрaжaј мрвe у сузу биo мoгућ, првo је трпeзa, тaкoђe, порeђeњeм, прeобрaжeнa у чaснo прeстo. Тимe је пoстaлa свeт прeдмeт oд нaрoчитoг знaчaјa зa кућу и укућанe.

Матија Бећковић је несумњиво један од највећих смјехотвораца које имамо чак и када гради портрете. У пјесми „Крсто Таушан” посрећио му се хумор апсурда. То је једна од ефектних пјесама-прича у коју је стао цио један процес, вођен на Цетињу 1945. године. Ни Кафка, ни Ками, ни Бекет немају тај ни такав апсурдни хумор; он, изгледа, најбоље успијева у Црној Гори, као самоникла вегетација, попут дивљег шипка.

На суђењу Крсту Таушану угледни грађани су свједочили под заклетвом да су код Крста слушали Радио Лондон. Власти су покушавале да из Крста мучењем исциједе признање, али

Њему је било лакше да трпи муке
Него да измисли радио-станицу.

Крстов портрет оживљава и увећава апсурдне димензије процеса захваљујући Крстовој жени, која је пратила суђење. Иако су Таушани живјели у једнособном стану, гдје супружници једно од другoгa ништa нијесу мoгли сакрити свe и дa су хтјeли, углeдни свјeдоци су тoликo убијeдили Крстoву жeну у истинитoст свoгa свјeдoчeњa пoд зaклeтвoм дa је oнa, при првoј пoсјeти мoжy у зaтвoру, рeклa:

Мој Крсто,
Провели смо век у слози и љубави
Али ти никад нећу опростити
Што си од мене крио ту радио-станицу.

Бог прашта, затвор се издржи, али жена не прашта Крсту што је у једнособном стану крио радио-станицу, која је постојала само у лажном свједочењу угледних грађана. Апсурдни судски процес и угледни свјedoци су и Крстовој жени доказали да је постојала радио-станица у њеном малом стану, гдје се ни бува није могла сакрити; да је било и има, чим Крсто због ње уредно робија.

Тема мајчинства изронила је у пјесми „Шта имаш ти да забораваљаш”. Пјесма је испјевана мајчиним гласом у директном обраћању сину. Хумор се гради на гласу другогa – на мајчином гласу. Мајка непомирљиво ратује против синових депресија и неуроza, заборавa и сметања с ума, безвољности, одсуства снаге, губитка воље за живот, уздисаја и потиштености. То мајка не признаје; то за њу не постоји; то она не смије признати. Довољно је њој правих невоља да јој их не измишља и не додаје та њена „ништа-роба”, коју је родила и око које се мучила и мучи, стид га и срам било. Бриљантно је погођен тај брижни глас, из кога се јасно слуги какве то невидљиве муче муче мајчину заклетву и вајног кућног домаћина, а шта то мучи вјечно брижну мајку. Пјесма постаје дијалошка, испјевана у другом лицу, отворена према прозној и драмској форми, што је већ Бећковић давно освојио „рвачким поемама” и пјесмама у којима тематизује мајчинство. У двадесет четири стиха петнаест пута се понавља лична замјеница *џи*, што је знак дијалога и директног обраћања мајке сину, чији се глас не чује, али је смисао његових жалби на живот већ садржан у мајчином гласу. Сваки стих је синтаксичка цјелина, драмски удар:

Шта има ти да забораваљаш
Ко си ти да нешто сметнеш с ума
Гаде један
Ти да будеш потиштен
Ти да не можеш
Теби да се не мили
Теби да није ни до чега
Ти да немаш снаге
Теби да се не живи
Стид те и срам било.

Баш си ти нашао да немаш апетита
Да теби није ни до чега
Ти да уздишеш
А да те чујем
Баш ти нађе да си нервозан
А шта су нерви
И шта су је нервоза
Шта је депресија
Ајде реци од кога си то чуо
Ништаробо
Јесам ли те за то родила
Јесам ли се за то мучила.

Тријумф језичког минимализма дошао је до израза у бриљантном портрету Руже Минић, оствареном Ружиним гласом као аутопортрет. Постигнута је илузија усменог казивања – „сказа” – илузија непосредног обраћања сабесједнику, а преко њега и читаоцу. Тачка гледишта је ниско постављена. Ружина је и психолошка, и фразеолошка, и идеолошка и аксиолошка тачка гледишта. Лексика и синтакса благо су дијалекатски обојене, мада је екавица досљедно проведена. У свакој строфи се понавља узречица извињавања – *с ойрошїењем* – којом се појачава осјећање стида што је жива. Ружина несрећа је што је родом од Станића, који су дуговјеки, а удата је у Миниће, који су кратковјеки, па је дуговјека Ружа надживјела сав свој кратковјеки пород, и стиди се, „с опроштењем”, што је жива и што прича своју застрашујућу муку. За Ружу Минић пород је неупоредиво већа вриједност од сопственог живота. Пјесма је кадра да дочара цијелу људску трагичну судбину у свега тридесет седам кратких слободних стихова. Оно што може роман или драма, може и пјесма. Пјесмом-портретом „Ружа Минић” Матија Бећковић је, максималним језичким минимализмом и сажимањем, остварио авангардни сан о дјелу које ће у себи спојити поезију, прозу и драму, порушивши строге представе о родовима и врстама. То доиста јесте лирска пјесма, али је и приповиједни „сказ”, и монодрама, ремек-дјелце које можемо извести за два минута:

Ја сам
С опроштењем
Ружа Минић

Девојачко
С опроштењем
Станић

Удовица
С опроштењем
Љуба Минића

Станићи су
С опроштењем
Дуговеки
Па сам с опроштењем
Дуговека и ја

Али Минићи
Које сам родила
С опроштењем
Нису

Стидим се
С опроштењем
Што сам жива

Бог ме
С опроштењем
Казнио
Да надживим
Све што сам
С опроштењем
Родила

Али с опроштењем
Шта ћу
Не могу у земљу
Жива

Нисам с опроштењем
Достојна
Да овде седим
И с опроштењем
Причам с тобом.

Има међу портретима још један крајње необичан, вишеструко занимљив. То је портрет „чувеног учитеља” Луке Илина, Бећковићевог наставника математике у осмогодишњој школи у Колашину. Судаћи према изврсном цртежу Пеђе Драговића, наставник је – као Иво Андрић и Матија Бећковић – носио задјенуто налив-перо

за мали цеп сакоа. Пјесма је мала драма, испит из математике, дијалог наставника и ђака. Портрет као двосмјерни дијалог – то је већ мало чудо. Уз то и дупла, или чак трострука експозиција: тим дијалогом се осликавају и ђачић, и учитељ, много душеван човјек, али и ђакова тетка Софија Пјешчић, Пивљанка и по роду и по дому, чија се моћна силуета кроз њено добротинство тек слуги, али наткриљује све и свја у пјесми. Умјесто неког система једначина са двије непознате, наставник пита ђачића одакле му цемпер, па ципеле, и је ли му још нешто слала та моћна тетка. А кад је чуо и за крпу сланине, и за цак брашна – пукла је петица из математике и ђаку, и тетке Софији, а богами и наставнику Луки Илину.

Поштоваоци сјена Вере Павладољске и Бећковићевог љубавног пјесништва наћи ће дванаест фрагмената њој посвећених, међу којима је најзаокруженији онај под насловом „Ти оде” о пролазности и недовршености људских живота и љубави:

Ти оде
А нисам ни почео да ти говорим.
[...]
Искраде се
Баш кад је требало
Да се договоримо
О оном најбитнијем
Тек сам заустио
И знао шта ћу да кажем
И шта ти морам рећи
А тебе већ нема
Прође живот
А нисмо истински проговорили
Ни почели да живимо.

Бећковић није могао заобићи јунака српске средњовјековне мартирске литературе, који је био пјеснички изазов и једном Бећковићу веома драгом, Сими Сарајлији, Његошевом учитељу и песнику чудесне језичке имагинације. Пјесма „Ђакон Авакум” је тродјелна, односно трострофична. Свака строфа је једна фаза у развоју лирског сижеа. У првој се констатује Авакумова љепота и смјер кретања: „млад и леп као Аполон”, он иде на губилиште са стржевим коцем на рамену, као Христос са крстом. На тај колац ће га Турци набити, јер неће да се потурчи. У другој, нека племенита материнска душа упутила се за ђаконом и моли га да се потурчи, јер Бог види људску муку и невољу, па ће опростити. У трећој – најкраћој – сажета је поента:

А он је упитао
Мајко
Умиру ли каткад и Турци?

Ако је смрт неминовна и људска, нека буде христолика и мартирска, да потврди припадност Богу и роду, Христу и српству, а што прије, са омање грија.

Постоје и велики савремени мартини и страдалници на које варварски заборављамо, попут недокланог Љубана Једнака, свје-дока и жртве покоља у Глинској цркви 1941, који је своје мучеништво потврдио бјеганијом у колони испред „Олује”, анониман и непрепознат у своме народу, од своје браће у Србији, која не знају ни за Глину, ни за усташки покољ у Глинској цркви, ни за Љубана Једнака –

Само га је у Патријаршији
Патријарх Павле
Пољубио у руку.

Бећковић је Симу Сарајлију осјећао као ближњку управо због језичких *Ипраљки ума*, како је и насловио свој избор из Сарајлијиног дјела. Навешћемо само неколико лексема и синтагми из ове књиге као доказ Бећковићеве непрекидне свјезине и рада у језику: *неболом, небосклон, људолом, сенџина, сенџа, сенџаиши, џринебље, трава женоџрта, ојодниџи, олејоџаиши, џомаџица, џојуџрица, ламуџињак, очима заводниџи, избрешац, џовијарац, сујодина, џроломна, јадович, обрив, камен скачак, клечје* (збирна именица за клеку), *зауџлина, одударан, вељедубоки* мрак и беспуђе, *исконац, ривоџочина, сирквљена црква*. То најчешће нијесу преузете ријечи из дијалекта, већ пјесникови изуми и изведенице, настале радом у језику и на језику. Пјесник не налази готову лексику, а поготову не синтаксу већ их ствара по своме ритму и замаху. Постоји ружна предрасуда да Бећковић однекуд узима готов језик, а не увиђа се његов рад на језику.

Пјесник је опјевао крајеве и предјела. Некад је довољан само један стих, па да освијетли цијели крај. Тако пјесма „Горња Морача” има два стиха из народне пјесме за мото, а само један „свој” и о свом предмету пјевања; један стих од двије ријечи, стих синтагму:

Непокривена црква.

Али је зато у пјесми „Љевишта” дао маха машти и хумору. Љевишта су смјештена „у куковима / изнад Мораче”, гдје се „рађа

поштен род људски” и гдје „ко није бистар као паук / не може опстати”. У том објешеном мјесту између неба и ријеке, у том ломи-врату, ризик је у заспати, па се људи пред спавање везују „као у авиону / а ко се у сну окренуо / зауставио се у кањону”. Али ти људи из Љевишта, кад оду у свијет „једва чекају да се врате / у кукове изнад Мораче”, јер им у свијету нико не може угодити: не помажу ни маркирани хотели са славним именима и са свим звијездама овога свијета; не ваља им ни музика, ни пиће, ни воће, ни риба, ни вода, ни хљеб, ни млијеко, ни ваздух, ни клима. Само у морачким куковима, гдје ни кокошка нема гдје јаје снијети, могу некако да живе као свој на своме, ако се не откомадају у кањон Мораче.

Као сатиричар и помало бивши новинар, Матија Бећковић је изоштрио свој рефлекс да муњевито реагује на актуелне прилике и догађаје, и по томе подсјећа на свога старијега сабрата, пјесника Душана Радовића. Пошаст пандемије короне, односно ковида 19, била је инспирација за пјесме „Корона” и „Невид 19”. Лексема *невид*, у значењу невидљивих, ситних бића која разарају и разносе човјека, једна је од Бећковићевих *иџраљки ума*; лансирао ју је у овом значењу у изврсној поенти кратке поеме о Миодрагу Булатовићу „Који је оно мајко”.

У пјесми „Невид 19” лексема *невид* замијенила је лексему *ковид*, означавајући невидљиви вирус ковид 19. Сатирична иронија усмјерена је на рачун великих моћника и свјетских сила које су „стале на ратну ногу”:

Свака тачка на земљи
Узела је на нишан
Сваку тачку на планети
И звезданом универзуму.

А онда је дошао универзални невидљиви непријатељ, који је, без нишанских справа, атомског оружја и ласера, погађао сваког. Сви моћни и наоружани стали су немоћно пред невидом без идентитета, који је изједначио велике и мале, богате и сиромашне, расе и вјере. Та невидљива суперсила притисла је планету и поразила све армије и суперсиле:

Послала је у изолацију
Главне штабове
Распустила Врховне команде
Приморала да перу руке
Дезинфикују ордење и еполете
Командовала да држе дистанцу

И не приближава се нико ником
Забранила војне вежбе
Маневре и параде

Спрдала се с војним базама
И интерконтиненталним ракетама
Пљуцкала на радаре
И лансирне рампе
Ударне игле и бојеве главе
Попишила у дуге цеви
На шлемове и добоше
Овлажила сав барут
И све фитиље.

Накашљала се у микрофоне
Инфицирала говорнице
Кинула у лице
Науци у техници
Понизила катедре
Институте и кабинете
Позатварала лабораторије
Ућуткала псе рата
Све оковала страхом
И свима изрекла смртну казну

Моћницима је остало да понижени, са закрпама на устима,
бјеже у карантине, да

Седе скрштених руку
На дрвљаницима
Атомских бомби
Домунђавају се кроз зидове
Онлајн
И коначно помисле
Да има Бога
И правде на свету.

Дошло је до потпуног преокрета у односу између привидно најмоћнијих и оних који владају планетом и држе је у страху од атомског оружја и рата – и најситнијих, невидљивих, који су притисли и окупирали планету. Најмоћнији су понижени: „са закрпама на устима” и „маскама преко очију” постали су немоћни и непознати сами себи, док им се пандемија ковида „покакила у

атомски кофер”. Овај преокрет међу вриједностима и тријумф ниског и физиолошког над софистицираним техничким умом (болест се „попишкила у дуге цеви” и „покакила у атомски кофер”) карактеристичан је за гротеску, у чему је Бећковић вјероватно наш највећи мајстор не само међу пјесницима. Гротеску прате иронија и хипербола. Пјесма „Невид 19” убједљиво је најбоље што је код нас на ту тему написано. Ковид је коначно и опјеван и обасјан гротескним хумором.

Будући историчари књижевности и истраживачи Бечковиће-ве поетике и књижевних погледа посебну пажњу ће поклонити пјесмама о пјесницима и писцима. Овдје ћемо само назначити да је ријеч о цијелој плејади пјесника и прозних писаца чије је портрете Бећковић сажео у свега неколика стиха. Од домаћих пјесника и писаца ту су: Свети Сава, Његош, Лаза Костић, Јован Дучић, Бора Станковић, Станислав Винавер, Димитрије Митриновић, Милан Милићевић, Хамзо Хумо и Пркос Друмски, и од страних: Волт Витмен, Езра Паунд, Џемс Џојс, Кнут Хамсун, Семјуел Бекет, Вистан Хју Одн, Петер Хандке. Из ове велике групе кратких портрета издвајамо дистих посвећен Станиславу Винаверу, пјеснику блиском Бећковићу, по језичким „играљкама ума”. Ријеч је о сажетом дистиху, сачињеном од двије паралелне синтагме, у којима су здружени пјесник и језик:

Језик огромник
Песник васионик.

Постоји још једна серија нешто развијенијих портрета: Михаила Лалића, Танасија Младеновића, Бранка В. Радичевића, Стевана Раичковића, Миодрага Павловића, Бранка Ћопића, Бранка Миљковића, Драгана Колунџије, Ранка Јововића, Аце Секулића, Скендера Куленовића, Десанке Максимовић, Михиза, Коче Поповића и Бранислава Петровића.

Прво јутро по доласку у завичај Михаило Лалић би кренуо са Милошем Вулевићем пут Комова. Почивало им је било код овећег камена обраслог маховином. Лалић се повјерио Вулевићу да би о томе камену могао написати триста страна, па Бећковић поентира издвојеним стихом:

Штета што није.

Бећковић је високо цијенио Лалићев дар, особито за дескрипцију, а роман о једном камену био би уникат. Била би то проза потпуно слободна од идеологије, а Бећковићу је – слутимо из

издвојенога стиха – сметала Лалићева идеологија у романима. Зато је доиста велика штета што је Лалићев роман о камену-почивалу остао ненаписан.

Ни из наслова „Сан” не може се наслутити да је ријеч о портрету Бранка Ћопића, али и о вјечној жудњи пјесника уопште. Зато је ова пјесма наглашено поетичка и универзална, јер опјева пјесников сан што је алузија на Ћопићеву „Јеретичку причу”, због које је писац имао велике и дуге невоље. Поезији и пјесницима иманентне су „слике јеретичке”, и то „од почела”, а пјесници су принуђени да их, мање или више, умјетнички прикривају. Поезија је прикривена јерес. Отуда је вјечан и пјесников сан о великој рокади у вјечном рвању пјесника и судије:

Да ће дочекати са клупе узничке
Он једном узвикне Судија устаните.

Судија је побједник у савременом тренутку; пјесник у вјечности.

Архетипски је, што ће рећи – вјечан, и дијалог између двојице пријатеља, вршњака, земљака и пјесника Ранка Јововића и Аце Секулића. Јововић је безрезервно подржавао Секулића све док Секулић није објавио пјесму „То мајка не рађа” у славу тек умрлога Јосипа Броза Тита. Четири реплике Ранка Јововића су глас из вјечности и за вјечност о односу пјесника удворице и (мртвог) властодршца; то су четири удара грома у срце вјечне теме:

Што си писао писао
Сад баци перо у трње
Златом си писао
А говном печатио.

На Секулићев одговор да он није једини који је пјевао у Титову славу, те да је Јововић престрог, слиједи нови удар:

Ниси једини
Али си последњи
Памтиће се твоје
Друго ће се заборавити.

Секулић протеже и аргуменат правде и праведности, и добија одговор за вјечност:

Издао си поезију.

Најзад, Секулић се позива на велики примјер Бранка Миљковића; и он је пјевао о Титу, па није издао поезију. Слиједи одговор као смртоносни пуцањ и поента послије које се не говори:

Тачно
Али он се убио.

Застрашујуће, али бриљантно! Српска поезија ће остати захвална Бећковићу што је спасао, и за вјечност сачувао, ове четири Јововићеве чудесне реплике; овај „гром небески, суд Орестов”, Бећковић је за још једну главу, за лабудов црни дуги врат, подигао црног лабуда српске поезије – Ранка Јововића. Постхумно.

Двије пјесме су испјеване у славу поезије и њене моћи; моћи умјетности уопште. Прва је „Обретеније Крушевца”, инспирисана откривањем Његошеве бисте, „чију је главу нашао / и избавио из камена / Сретен Стојановић”, а споменик открила Десанка Максимовић. Бећковић алудира на Андрића када Његоша зове Косовским јунаком и поређењем призива Лубарду, јер је Скендер Куленовић „расклопио уста као Лубардин *Гуслар*” када је казивао поему *Стојанка, мајка кнежойољка*:

Тад су Стојанка и Југовића мајка
Сестра Батрићева Скендер и Сретен
И сав Крушевац полетели у небо
У ново обретеније главе Цара Лазара

И још једном се видело
Да на свету постоји само један човек
И да другога и нема.

Кад год говори о врху српске поезије, Бећковић мисли на Његоша. *Косовски јунак* је око себе окупио пријатељско сазвежђе; Сретена Стојановића, и Петра Лубарду, и Десанку Максимовић, и Скендера Куленовића, и Мајку Југовића, и Матију Бећковића, и самога Цара Лазара.

Друга пјесма у славу моћи поезије је „Крвава бајка”. У Исламу Грчком, у Равним Котарима, код куле Јанковић Стојана, Десанка Максимовић је говорила „Крваву бајку”, тако што је један стих казивала она, а наредни хорски, њени слушаоци, па се Јанковића кула преобразила у Кулу Вилијама Батлера Јејтса, Гора у Агору, а Ислам Грчки у – Грчку!

Истиче се својом дужином и развијени портрет „Моћ говора Бранислава Петровића”; цијела једна хуморна поема о градовима

и батинама. У наслову је цитат и опсесивна тема Бранислава Петровића – *моћ њовора* – а поема је испјевана гласом Бранислава Петровића, у првом лицу, из његове перспективе. Батине чак имају своју „поетику”: негативну, као оне добијене у Шапцу, и сасвим афирмативну, као ове опјеване, из Руме. Кроз Бећковићеву поему осјећа се ритам, мелодија и ехо Петровићевог гласа, близак и сродан хумор обојице пјесника, и носталгично се призива дух Бранислава Петровића, који као да титра изнад стихова ове Бећковићеве поеме.

Посебан тематски рукавац творе пјесме о свецима (Света Ксенија Петроградска, Свети Јоаникије Липовац, Свети Јустин Поповић) и архијерејима (патријарх Павле, митрополит Амфилохије и владика Атанасије), с којима је пјесника везивало дубоко и присно пријатељство. Задивљује Бећковићева отвореност за човјека и људску природу; за невјероватну људску различитост. Тај дух радозналости и жеља за упознавањем људске разноврсности драгоцјена је Бећковићева особина.

Драгоцјени су портрети двојице сликара, Леонида Шејке и Дада Ђурића. „Имењак спартанског краља / и војсковође” прославио је своје презиме као „краљ и вођа / малог братства / српских сликара”, изузетно даровитих и изразито индивидуалних и аутентичних. Сликао је по свему на чему је могао оставити трага; „по шибицама / и паклицама цигарета / не остављајући неисликан / ниједан бели квадрат”. Тај човјек озбиљне теоријске памети – теоретичар града, ђубришта и складишта – оставио је трага на бројне српске умјетнике, сликаре и писце.

Пјесма „Дадо” је међу најбољим Бећковићевим портретима умјетника. Умјетник је аутентичан спој анђеоског и ђаволског:

Имао је анђела у очима
И ђавола у прстима.

Бећковић га „хвата” док му сликар показује „још мокру слику”, на којој сваки час има нешто да поправи. Сликара пође са гостом да прошета, па се врати, јер „променило се светло”, па слика другачије изгледа и уочи се неки нови недостатак; и тако од јутра до вечери, при сваком повратку нешто поправља, јер се сваки пут промијенило свијетло.

Сјутрадан, зором, наручилац је камионом дошао по слику – да је носи „у далеки свет”, а сликар се свога дјела „није ни нагледао / ни ражелео”. Растанак са сликом је, упркос вјероватно уносном послу, болан као растанак са дјететом које одводе од оца у далеки свијет, да га више никад не види; својеврсни данак у крви:

Сутрадан је за камионом
На који је утоварена
Трчао и махао
Све док је замакла за окуку

Чинило ми се да чујем
Како јој довикује
Не заборави оца.

Ријетке су пјесме које тако увјерљиво дочаравају драматичан однос умјетника према свом дјелу. Сигурни смо да ће ова пјесма бити предмет пажње људи који се баве психологијом стваралаштва. Она то, свакако, заслужује.

За крај смо оставили оно што је могло бити на почетку: ријеч је о песми „Сента”, која се налази на почетку, и о пјесми „Онамо нама”, која се налази на крају књиге и која јој је дала наслов. То су повлашћена мјеста у књизи – наслов, почетак и крај. То су мјеста која траже нарочито пажљиво читање, јер по правилу одређују природу цјелине и носе аутопоетичке и метапоетске сигнале чак и кад они нијесу нарочито истакнути. Ова два поетска остварења имају функцију прстена, који књигу стеже и даје јој додатна, чак неслућена значења. Прва и завршна пјесма се међусобно значењски дозивају и подупиру, иако су, наравно, различне и аутономне.

Поема „Сента” има укупно десет строфа различите дужине – од шест до седамнаест стихова: прве двије имају по шест, трећа десет, шеста дванаест, четврта, осма и девета по тринаест, пета петнаест, седма шеснаест, а десета свих седамнаест стихова. Прве двије су уводне и зато су знатно краће. Рефрен се још није формирао, а формираће се тек од четврте строфе.

Зашто је то тако?

Зато што је кључни „знак” – главни „свједок” и ревносни слушалац и пратилац догађаја – у поеми успостављен тек у трећој строфи. Тек тада је слетјела птица на пјесникову капу и одатле се није мицала све док телевизијско снимање пред Бећковићевом родном кућом није завршено. Отуда је трећа строфа за четири стиха већа од претходних двију и за три мања од четврте, којом је рефрен у својој пуноћи успостављен. Птица је ушла у рефрен, проширила га и постала његов главни јунак.

Пјесник то, вјероватно, није унапријед рационално планирао ни смишљао, већ је спонтано, по унутарњем осјећању и песничком инстинкту – „сентом” – то урадио. Ово је један од ријетких примјера гдје се рефрен кроз пјесму – у процесу пјевања – формира, постајући „флексибилан” и одступајући од досљедног понављања

не само на почетку већ и на самом крају поеме. Јер крај – десета строфа – доноси разрешење „загонетке”, па се рефрен, као оно што се понављањем усталило и утврдило, преображава у „одгонетку” и решење тајне: потребе за понављањем више нема; птица је одлетјела „на Небо”, одакле је и долетјела („Из небеса је долетела птица / и тихо ми се смјестила на капу”); она није била само птица већ тајни знак, „маска”, „Оног ко ми је на капу послао”, па се вратила да реферише шта је видјела, чула и доживјела.

Одласком птице – она која је рефрен формирала – распада се и рефрен, а од њега остаје само рефренски цитат из Бећковића драге Поове поеме „Гавран”, којим се потврђује јединственост и непоновљивост чуда и чудесног догађаја: „Никад више” неће слетјети птица на пјесникову капу, нити ће икад више он говорити спонтано и надахнуто, пред крилатим небеским свједоком, како је тада говорио пред својом родном кућом у Сенти, Улица Марка Краљевића десет.

Сиже поеме је кратак, али необичан. Пјесник је рођен у Сенти, на дан Светог пророка и апостола Матеја, 29. новембра 1939. године, у граду на сјеверу Бачке, а рат га је већ дјететом бацио у очеву Ровца – у Веље Дубоко – тако да је растао, стасавао и потом живот проживио без и изван родног града и родне куће. Тек под старост долази са ТВ-екипом у Сенту да пред родном кућом, у Улици Краљевића Марка 10, исприча свој животопис и оплаче губитке. Тачно на почетку приче за ТВ, на „првој клапи”, слетјела му је на капу с дубљим калпаком тајанствена птица и остала ту све вријеме док је пјесник говорио, не плашећи се ни камере, ни технике, ни сниматеља, ни пјесника, а онда је одлетјела. Камера је све забиљежила.

Необичан сиже олакшао је пјеснику онеобичавање. Необично је ако човјек не буде у родној кући и у родном граду од раног дјетињства до старости. Отуда осјећа „жал и жарку жељу вапијући”:

Откако сам сазнао за себе
Мој родни граде остах жељан тебе.

Та жеља је увећана контрастом између очевог родног села – Вељег Дубоког – и Сенте у равници, на сјеверу Бачке. Колико се више орила „песма убилачка”, толико је изнад неба свиткала Сента. Већ у петој строфи Сента је уздигнута у астралне, наднебеске просторе, постајући поента пјесниковог живота:

А изнад неба свиткала је Сента
Мога живота скривена поента.

И мисао на њу остајала жива
Неизрецива и недокучива
И сентином ме водила до циља
Звезда водила свеобухватљива.

Сента је пресељена у онострани, астралне и метафизичке просторе, па „звезда водила свеобухватљива” води *сентином* пјесника до циља. Ево још једног примјера за Бећковићеву језичку „играљку ума”: од топонима *Сентиа* он гради именице *сенти́на* и *сенти́а* у значењу унутарње оријентације према осјећању и инстинкту. Подстицај за ову језичку „измислицу” пјесник је нашао у имену родног града, али и у дијалекту. У нашем родном крају – Пиви – а одатле је родом мајка Матије Бећковића, *ићи њо сенти́у* значи оријентисати се по унутарњем налогу, сјећању, инстинкту. Пјесник приближава *сенти́* родном граду преображавајући га у именицу женског рода – *сенти́а*, *сенти́ина*:

Сем *сенти́е* нема другога компаса
Ко је изгубљен и сам међ светином
Може доћи себи једино *сенти́ином*.

Сенти́ом, односно *сенти́ином* стиже се до себе и у највећем мраку карамлуку; и у велеградској гомили у којој је човјек усамљеник.

Родни град је, дакле, осјенио говор, стил, лексику; постао је инспиративан изазов за нове ријечи.

Дјечак у Вељем Дубоком једини је рођен у граду и једини има билежнице на мишици; он је показивао дјеци свој родни град „међу облацима”, непрестано га уздижући на небо. „Сента се јавила као ивер смисла” и дјечаку, и пјеснику. Штавише, пјесник своју имагинацију и фантазију доводи у везу са Сентом:

Сента из свега жедне фантазије
Коса танка је моје поезије.

Ово помјерање Сенте у метафизичке и астралне просторе потпуно је у сагласности са слијетањем загонетне птице из Неба на пјесникову капу. Она ће се појавити *само њу* и *Никад више*, и поново ће узлетјети на небо.

Тако поема о родном граду постаје пјесма о пјеснику, поезији и њеном метафизичким квалитетима, односно пјесма о оностраном и астралном И Сента је „онамо намо”, „на оној страни”, што непажљиво и недобронамјерно око тешко уочава. Тако се успоставља

чврста веза између прве и завршне пјесме – између „Сенте” и пјесме „Онамо намо”. Тако се око књиге савија и склапа метафизички прстен.

Онда се и оно што тај прстен обухвата другачије чита. Највећи број људи чије портрете читамо су „с оне стране” гроба и живота. Тако се метафизички квалитет оностраног проширује на цијелу књигу. А то није мали комплимент.

Наслов „Онамо намо” цитат је наслова пјесме краља Николе I Петровића, несуђене црногорске химне, широко прихваћене у народу. Вјероватно је подтекст обавезивао пјесника на већу самјерљивост строфа и на већу римтичку досљедност. Пјесма има осам строфа по осам стихова, од којих су завршна два у свакој строфи рефрен:

Тамо ћу једном и ја поћ
Та у мени су себи ћу доћ.

Рефрен је сажет и успио пјеснички парадокс: оно што је *тамо*, најдубље је укоријењено у мени па одлазак *тамо* значи пуни долазак *себи*; поновно откривање *онога тамо* је отеривање најприснијега и најдубљег дијела *себе*. Оно што је *онамо намо* заправо је у мени. Лично и метафизичко су се изједначили и постали једно. То може књижевност; то превасходно може лирика.

Цитат и подтекст упућују на Косово и Метохију, односно на српски град Призрен „у слави”, „овамо у мраку једва назрен”, чиме се успоставља контрастни напон између сада и овдје, односно *овамо*, са ванвременским *онамо намо*. Јер, „онамо намо за брда она / изнад времена и васиона” – у неким оностраним, надвременским „другим” просторима – „онострани се дижу Дечани / и гај зелени надреални”. То су метафизички простори чежње и надвремена, и простори поезије. А што је опјевано – овјековјечено је и не може бити изгубљено. Онамо намо је све усправно и препјевано, „где нисмо сужњи водоравни” већ се ти надреални простори поезијом опиру такозваној реалности, ропству и смрти. Пета строфа негација је савремене „реалности”, смрти и ропства; она упозорава да је земаљско, за малена „царство”.

Где више нема смрти ни ропства
Већ живњ бесконачнаја васионства
Реалност јесте привремена
А земаљско је за малена.

Ови стихови, зацијело, излазе из косовске мисли и косовског завјета, и њима су у славу испјевани; из њиховога духа процјје-

тали. Небомом и небосклон су на истом мјесту; „ту се почетна земља преместила” и ту су „два поља места заменила”. Понављање калварије и трагедије потврда је вјечности, а не њена негација.

Онамо намо је простор гдје се могу измирити вјечно и актуелно, земаљско и небеско: на том простору, „на земљи суђеној од искона”, „најдубље смо се ужилили / и небесима приближили”, саставивши се са исконом. Говорећи лексиком Миодрага Павловића, онамо намо – исход и искон су једно.

Завршна пјесма накнадно баца свјетлост на цјелокупну књигу. Онамо намо, у метафизичке просторе, „иза облака”, одавно се преселила Сента, и сви они ликови са портрета који су прешли с ону страну гроба и времена. Она тајанствена птица, која је с неба пала на Бећковићеву капу у Сенти, пред кућом Краљевића Марка 10, заштитни је знак ове пјесничке књиге и живи свједок њене оностраниности. Бољи и сигурнији јој не треба.

Др Јован М. Делић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
jovandelic.delic@gmail.com

МОМЧИЛО ГОЛИЈАНИН

ЧЕКАЈУЋИ ПРАВЕДНОГ СУДИЈУ

Никако да се отлемо утиску да смо народ кратког памћења, да олако заборављамо своје националне вриједности, да се одричемо стваралаца који су дали допринос нашој духовности и који сигурно заслужују своје мјесто на љествици наше духовне вертикале. Олако заборављамо заслуге тих људи. Нарцисоидно вјерујемо да свијет почиње с нама и од нас.

Има часних изузетака који покушавају да скину тај пепео заборава. Хвала им! За сваку похвалу је труд и учинак професора Горана Максимовића, који 2013. године објави књигу *Заборављени књижевници. Књижевноисторијски ољеди о скрајнутим њисцима српској 19. вијека*. Деветнаестог вијека! О старијим да и не говоримо. Захвалност дугујемо и СПКД „Просвјета” која је имала разумијевања да објави ову књигу како би се читаоци упознали са непознатим, или мање познатим ауторима, од којих су многи, тим својим стваралаштвом, напајали сопствену душу, без агресивности (коју данас многи посједују!) да себе популаришу. И управо због те скромности заслужују да се о њима више пише. Због тога, између осталог, дугујемо захвалност професору Максимовићу. Истини за вољу, мора се признати да је маса „писаца” чије ће дјело умријети прије њих, али је неправедно мијешати „жабе и бабе”, трпати у исти кош и оне који су створили нешто вриједно са неким анонимусима.

Помало је и „књижевна географија” неправедна према „нижим”; она признаје врхове, а занемарује многе који су у подножју те књижевне планине. Некад се критика не саживи са дјелом, не одговара критичару или тематика, или начин саопштавања те тематике, а нијесу ријетки ни анимозитети појединаца према неким пјесницима.

СВETИСЛАВ МАНДИЋ (Мостар, 8. 3. 1921 – Београд, 4. 10. 2003), на срећу, не спада међу те „скрајнуте”, међу анонимусе. Ако прихватимо ону условну подјелу писаца на прецијењене, потцијењене и недовољно оцијењене, Мандић сигурно припада овој посљедњој скупини. Частан изузетак у вредновању овог пјесника направио је великан наше поезије Стеван Раичковић својим надахнутим приказом Мандићеве књиге *Милосно доба*.

Завршена Академија ликовних умјетности, поред поетске сензибилности, објединила је у Мандићу изузетно суптилног пјесника и научника-историчара, који је понирао у историјску прошлост српског народа, истраживао историјске споменике, манастире, фрескописање и иконографију, конзервирање фресака и др., чиме је дао изузетан допринос и науци, и нашој духовности уопште.

Овом приликом бисмо покушали да дамо свој скромни допринос у освјетљавању личности и дјела овог ствараоца. Јасно, без претенциозности да се о њему да цјеловит суд. Задржаћемо се само на двије његове пјесме-поеме: „Звездара” и „Онај судњи дан”. Можда су ово његове круцијалне пјесме, али је сигурно да не заостају за њима својом љепотом, доживљеношћу описиваног објекта, примјесом научне акрибије и неке друге, краће пјесме („Анђео из Милешеве”, „Рашки сликар”...), али оне изискују подробније познавање и фрескописања, и поезије таквог карактера.

Мандић је, у трагањима за научно-поетским тематикама, доста путовао. И као што Црњански лута „још витай”, тако и овај наш путник, у мислима или сновима, путује морима и океанима, младалачки разигран, али у подсвијести савија гнијездо над Србијом и у Србији, као Дучић над својим Требињем, са скромном жељом да у рукама, са неког од њених ријека или поточића, понесе птичији гутљај воде за те њене тице. Враћа се са тих странствовања завичају у коме оживљава успомене из прошлости, утапајући их у садашњи тренутак у коме упијамо пространства и смештамо их у „очну колијевку”. Све што је видио и куда је странствовао, пјесник би сада да присвоји и посвоји, да се пантеистички (али не *pan theos* са значењем „све Бог” него „све природа”!) споји с том природом, да се утопи у њу и да њу упије у своје „плаве очи”. А најдража враћања су у загрљај дјевојке која га је некад чекала на бријегу. Дјевојке коју је некад звао „тицом”, а она њега „хајдуком”. Неком чудном алхемијом ови су се појмови претакали у плач, у јаук. Старији Мандићев брат по перу, његов Мостарац би томе нашао узрок – „По косама мојим попануло иње”.

Нажалост, од успомена се не живи. Оне често боле, јер остављају испружене руке празнима, њима не може чак ни љекобиље убрати. Мучно је мирење са новонасталом ситуацијом, са новим сазнањима да на те испружене руке неће више долетјети тице.

Као да се сада уротило све против њега: и јасен, и бреза, и вјетар, „па како да се насмејем, ко да ме разговори”. Је ли то вјера у људе потпуно изгубљена кад пјесник тражи утјеху у природи, кад тражи од брезе да га својом руком помилује. Та изгубљеност вјере у људе притиска га новим болом. Болна су сјећања на лијепе дане, сада минуне, на бројне другаре који „негде без почасте леже”. Нестали су, нажалост, многим и из сјећања. Али не и њему. Као ни она јата тица, буљуци дивних дјевојака. Звездара је застрашујуће пуста. Је ли излаз из овог кошмара поход на Стражилово, до Бранка. Тамо је вјечна младост, тамо се треба ухватити у ђачко коло, куцнути винским чашама с Бранком. И са гајдашима. Да чује подврискивање дјевојака. Или је, можда, рјешење отићи родној кући и јединој особи која воли без интереса – мајци. Упалити „утуљено кандило” пред њеним ликом, препустити се сањарењу под лозом и водити „разговоре” дуге и слатко-мучне с тим ликом. Разговоре између осиромашене мајке и залуталог и заблудјелог сина. Вратити се у ону кошуљу коју мајка од сестрине хаљине направи и коју је крагном од капута склањао од погледа комшија. О, како је срећан био у тој кошуљи, у том материјалном сиромаштву, али у духовном богатству. Истина, ту срећу је помало нарушавала братска брига „што сестра ће одсад једну блузу да носи”. То гризодушје, чији није виновник, „сваког се тренутка уза ме вуче стидна мисао”. Утјеху у тим немирима пружиће опет, а ко други, ако не – мајка.

А онда враћање у стварност. Мучну, али надахнуту поетском виртуозношћу:

А јесења оног очи ми беху болне,
 На Звездару сам ишао зелење да их лечи,
 низ чрезвичани Дунав бродариле су волне
 доносио ми ветар некакве беле речи,
 далека нека светла секла су банатске њиве,
 неко је ливадама сејао димове сиве,
 бежали су пуцњеви са брда и винограда,
 падала киша слободе
 на болно чело града.

Ту није јесен, него „јесење”, није зеленило него „зелење”, нису таласи пловили, него „бродариле су волне”, ту ријечи нијесу ни тихе ни прегласне, него „беле”, ту су свјетла преузела функцију неких сјечива како би сјекла „банатске њиве”, ту пуцњеви бјеже „са брда и винограда”, ту небеса просипају кишу слободе...

Овдје се рођени и надарени поета надгорњава са академским сликарном, са носталгичним заљубљеником у прошлост и историју. У природу. „Уза ме беше само багрем зелени, верни”.

Но, као да је и тај „багрем зелени, верни”, који му сада прави друштво, инфициран пјесниковом дрхтавицом. „Дрхтали смо оба на ветру будућих зора”, посматрајући Марков шестоперни топуз како испливава из Дунава. Пропраћа то пјесник плачом, кријући се од багрема-другара, „да не види другар човека да плаче”. Да ли од среће! Да, јер све то: и будуће зоре, и распјевани оздрављени Дунав, и некад потопљене лађе које траже једра, и, до јуче тужна, а сада зелена и прозрачна Звездара... све то враћа пјесника у живот. Враћа га у живот град у коме је провео младост, све му се радује, и свему се он радује: и улице, и ријеке које се љубе у њему, па чак и загушљиви димњаци као да га марамом поздрављају. Уосталом „у њему су све моје цркве, све Студенице”, и у други план ставља градове и мјеста куда је странствовао, и поред чињенице да и они имају своје чари.

С пјесниковим повратком вратила се и љубав према отаџбини. Само у њој очи могу замаглити од сузе радоснице.

Као да је метафора, ако не једини, а оно најподеснији поетски покретач, полуга која га из свијета безвољности алхемијом преноси у свијет радости, наде, у прољећна јутра која ће разбити кавез у коме су биле утамничене његове тице, и испустити их да пјесмом и цвркутом оплемене, уљепшају живот. Потребна су му прољећа, цвијеће и жубори прољећних вода. Отуда призив, молба свом сликарском узору, великом италијанском сликару Ботичелију: „Па даруј мени пролеће, предраги Ботичели”, а са тим даром раскошно проради Мандићев сликарски кист:

Низ ливаде и воде младенство нек се вијори,
нека су сви видици цветањем бели, пребели,
нека се Звездаром мојом насмеју развигори.

Послије тих дарова природе као да се фениксовски рађа нови човјек:

Видим да ме време још није сломило,
ја знам, чело моје јоште сунца жуди
и да и ја имам устрептале груди.
Па руке пружам граду, па се тешим
како се ето и ја
могу да насмешим.

„Онај судњи дан” својеврсна је поема бола и пркосног протеста, читуља поубијаних другова из дјетињства, самопријекор себи да ли се бар мало одужио тим својим палим другарима, је ли

бар изговорио неку утјешну ријеч њиховим мајкама, је ли се поста-
рао да пронађе гробља гдје су сахрањени (као да се он могао спу-
штати у безданице у којима чаме непојане кости тих младића!).
Да ли су, као да се пита пјесник, довољне упаљене воштанице за
покој њихових душа, или сјећања на њих, која су, под животним
бременом и бременом година, сва рјеђа. Замјера себи пјесник што
је многа имена позаборавио. А зар су се могле памтити хиљаде
имена, која су ове младице однијеле са собом у јаме, у ријеке, у
шкрипине. Можда се осјећа подсвјесни жал код пјесника што и
он није био са њима. Постоји ли могућност да се оправда пред
њима, да затражи опрост, или да учини неки одлучнији корак? У
оваквим тренуцима бола и помућеног надзора над здравим расу-
ђивањем пјесника? Постоји!

Тражиће објашњење Врховног Судије зашто је допустио да
његови вршњаци, тада двадесетогодишњаци, не постану инже-
њери, правници, истраживачи, социолози, филозофи и др., зашто
допусти да се угаси живот Велимира који би био пјесник, пјесник
првога реда, „какав Елиот, какав Попа и други венцоношци”. Че-
каће пјесник у реду, чији се крај не види, да дође до Судије, за
кога кажу да је милостив и праведан, да му тај Праведни Судија
објасни зашто је то дозволио. Зашто не заустави руку кољача „као
некад што си учинио Авраму и спасио Исака”.

Да ли је овдје пјесник показао своју поколебаност у вјери у
Бога?

Не. Овај имагинарни разговор са Судијом само му је помогао
да разлучи добро од зла, да и нама покаже да Праведни Судија
нема надлежност над злом и злочинцима, да је њихов бог Сотона,
а да је Праведни Судија Бог праведних. А да је тај, показа се и
пред пјесником:

Окренуће се он према васионским дубинама
и својом циновском руком показати на звезде.
Његови хитри помоћници доносиће отуда ореоле
сличне пуном Месецу
и стављаће их на главе мојих вршњака.
Поворке светитеља корачаће по небесима.

Вјеровало је пјесник у своју мисију, у своје изасланство пред
Богом, и ево сања светитељске поворке. Препознаће он међу тим
светитељима свога Слободана, Велимира, Живка, Анђелка, Вас-
ка, Мирка...

То је постала почасна чета која је и Светислава Мандића до-
чекала приликом његовог исхода пред Судију.

АШИЛ МБЕМБЕ

ДЕКОЛОНИЗАЦИЈА ЗНАЊА И ПРЕИСПИТИВАЊЕ АРХИВЕ¹

** Овај документ је намерно написан као изговорени текст. Он чини основу за низ јавних предавања одржаних на Витс институту за друштвена и економска истраживања, Универзитета у Јоханесбургу, кроз разговоре са представницима покрета Роудс мора да падне (енг. Rhodes Must Fall Movement) на Универзитету у Кејптауну и током пројекта Индексирање људског (енг. Indexing the Human Project) одсека за социологију и антропологију Универзитета у Силеленбошу. Природа догађаја који су се одвијали у Јужној Африци, врста публике која је присуствовала предавањима, природа политичких и интелектуалних питања о којима је реч захтевали су поштом друшачији начин обраћања – онај који би могао да се обраћа и разуму и афекту.*

Сада, двадесет једну годину након ослобођења, допрли смо до нечега што се може означити као неадекватан тренутак ког је већина афричких постколонијалних друштава већ искусила. Као и њихов тренутак у касним седамдесетим, осамдесетим и деведесетим годинама, наш је обојен сивилом и готово је мутан. Недостаје му оштрина.

Данас многи желе да оборе доминацију белог човека. Али чини се да та жеља изостаје онда када је потребно јавно осудити вансудске егзекуције Африканаца на улицама наших градова и наших округа. Како је Фанон разјаснио, они не виде контрадик-

¹ Изворник: Mbembe, A., 2015. Decolonizing Knowledge and the Question of the Archive. In: *Wits Institute for Social and Economic Research (WISER)*. Преузето са: <http://wiser.wits.ac.za/system/files/Achille%20Mbembe%20-%20Decolonizing%20Knowledge%20and%20the%20Question%20of%20the%20Archive.pdf>

торност између жеље да сруше надмоћ белог човека и да буду антирасисти док подлежу притисцима изолационизма и националног шовинизма.

Многи и даље сматрају белце „досељеницима” који ће, с времена на време, покушати да се прикрију под маском „староседеоца”. Ипак, са појавом демократије и нове уставне државе више се не може говорити о досељеницима или староседеоцима. Постоје само грађани. Ако одбацимо демократију, чиме ћемо је заменити?

Наши бели сународници ће можда оповргнути постојање својих привилегија. Можда ће се „оградити” од њих и „оставити их по страни”, али оне сигурно неће нестати.

Ипак не могу да наставе да живе у нашој средини у старој одори белаштва. То што се они ограђују од својих привилегија, што их не користе и то што живе у енклавама не омогућава само по себи њихово потпуно признавање и опстанак.

У међувремену, „црnilо” се ломи. О „црној свести” се данас све више размишља у *фрагментима*.

Негативан тренутак је онај тренутак када се појављују нови антагонизми док стари остају нерешени.

То је тренутак када делују контрадикторне силе – недовољно ојачане, издељене, фрагментиране, али оно што би могло да проистекне из њихове интеракције је све осим извесно.

То је тренутак када се чини да се многобројне старе и нерешене кризе могу укрстити.

До таквог судара би могло да дође – а можда и не. Могло би да дође до бурне експлозије која би се окончала потпуним уништењем. Без обзира на то да ли до судара заиста може доћи или не, доба невиности и самозадовољства је завршено.

Када је реч о деколонизацији универзитета – и знања – у Јужној Африци, уочавају се бројна политичка и морална питања која, такође, спадају у домен правичности и пристојности и око којих многи од нас могу лако да се усагласе.

Демитологизација белог

О једном таквом питању се на Универзитету у Кејптауну управо дискутује.

Онима који то још увек поричу, вредело би поновити да је Сесил Роудс припадао раси људи који су били убеђени да бити црнац представља терет. Током свог боравка у Јужној Африци Роудс је користио своју моћ – политичку и финансијску – да натера црнце широм Јужне Африке да плате крваву цену због његових уверења.

Његова статуа и статуе његових истомишљеника немају шта да траже у државном универзитетском кампусу 20 година након ослобођења. Стога никада није ни требало да се дискутује о томе да ли ју је требало срушити или не. Све време је требало да се расправља о томе зашто је било потребно толико времена да се то уради.

Рушење Роудсове статуе је далеко од брисања историје и нико не би требало да тражи од нас да будемо вечно захвални Роудсу што је „донирао” свој новац и што је завештао „своју” земљу Универзитету у Кејптауну. Ако ништа друго, на првом месту би требало да се питамо како је земљиште доспело у његово власништво.

Вероватно су постојале и друге опције које су могле да буду сагледане, укључујући и ону коју је касно у том процесу изнео пензионисани судија Алби Сакс коме је признат допринос у симболичкој обради онога што се данас назива Седиште Уставног суда Јужне Африке (енг. Constitution Hill).

Рушење Роудсове статуе је један од многобројних легитимних начина на које ми данас у Јужној Африци можемо да *демистологизујемо њу историју и оставимо је на миру* – то је оно што би требало да се постигне кроз рад на сећању.

Да би сећање испунило ову функцију дуго након што су парадигме Истине и Помирења изгубиле снагу, демитологизација одређених верзија историје мора ићи руку под руку са *демистологизацијом белине*.

То није због тога што је белина иста као историја. Људска историја је, по дефиницији, историја изван белине. Људска историја је историја о будућности. Белина је о превари.

Белина се најбоље може уочити онда када се она претвори у мит. Највише нас изједа и по нас је најсмртоноснија онда када нас тера да верујемо да је свуда око нас; да све потиче из ње и да нема ничега ван ње.

Стога позивамо на демитологизацију белине јер ће демократија у Јужној Африци бити или изграђена на рушевинама оних верзија белине које је произвео Роудс или ће пропасти.

Другим речима, те верзије белине које су произвели људи као што је Роудс морају бити *ојозване и развлашћене* уколико желимо да оставимо историју на миру, ослободимо наше биће од заточености у белим митологијама и отворимо будућност за све овде и сада.

Статуа Роудса би попут статуа бројних људи његовог соја који су загадили јужноафрички пејзаж могла припасти музеју – институцији која, поред неколико изузетака, тешко да је била изложена врсти темељне критике коју захтевају ова наша времена у Јужној Африци.

Музеј, ипак, уколико правилно разумемо, није место за одлагање смећа. То није место где рециклирамо отпад из историје. То је, пре свега, епистемијски простор.

Пријемчивија опција би стога била стварање нове врсте институције, делом парка, а делом гробља, где би биле одложене статуе људи који су већи део живота провели пркосећи свему за шта се „црно” залагало. Њихово смештање на та нова места омогућио би нам да наставимо даље и поново створимо врсту нових јавних простора које захтева наш нови демократски пројекат.

Архитектура, јавни простор и томе слично

Сада, многи могу да се запитају: „Какве везе има обарање статуе приватника с краја 19. века са деколонизацијом универзитета у 21. веку?” Или, као што су многи заправо питали: „Зашто смо толико зависни од прошлости?”

Да ли се ми, како тврди Феријал Хафаци, уредница недељника *City Press*, споримо око прошлости због наше неспособности да изградимо будућност у којој се, њеним очима виђено, углавном ради о томе да свако од нас постане предузетник, заради много новца и постане добар потрошач?

Да ли је ово једина будућност којој би требало да тежимо – она у којој свако људско биће постаје актер на тржишту; у којој је свако поље деловања посматрано као тржиште; у којој се сваким ентитетом (било да је у питању јавни или приватни, било да је лице, предузеће, држава или корпорација) управља као фирмом; у којој се људи посматрају као капитал и у којој се подвргавају тржишној метрици (рејтингу, рангирању) док се њихова вредност спекулативно одређује на тржишту будућности?

Деколонизација универзитета почиње деприватизацијом и рехабилитацијом јавног простора – прераспоређивањем просторних односа о којима је Фанон тако речито говорио у првом поглављу књиге *Презрени на светињу*.

Она почиње редефинисањем онога што је јавно, односно онога што се односи на *заједнички* простор и што као такво не припада никоме засебно јер се мора једнако делити између једнаких.

Деколонизација објеката и јавних простора није неважно питање, посебно у земљи која се вековима није дефинисала као Африка већ као испостава европског империјализма на мрачном континенту; и у којој је 70 процената земљишта и даље чврсто у рукама тек 13 процената становника.

Деколонизација објеката и јавних простора је неодвојива од *демокрајизације простора*.

Када кажемо приступ, размишљамо о томе да више образовање постане доступно свим Јужноафриканцима. Да би се то догодило, Јужна Африка мора да инвестира у своје универзитете. Она сада троши 0,6 одсто свог бдп-а на високо образовање и проценат националног богатства уложеног у високо образовање мора да се повећа.

Али када кажемо приступ, говоримо и о стварању оних услова који ће омогућити црном наставном особљу и студентима да за универзитет кажу: „Ово је мој дом. Ја овде нисам странац. Не морам да молим нити да се извињавам што сам овде. Ја припадам овде.”

Право на припадање, као и осећај поседовања немају никакве везе са милосрђем или гостопримством.

Немају никакве везе ни са либералним појмом „толеранције”.

Немају никакве везе ни са тим што ја морам да се асимилијем у културу која није моја да бих имао предуслов да учествујем у јавном животу институције.

Све то има везе са поседовањем простора који је јавно опште добро.

Има везе са снажним осећајем грађанског права ког не може да замени пројекат демократије који сам по себи не значи ништа уколико не постоји дубока посвећеност некој идеји јавног значаја.

Поред тога, то има везе са стварањем скупа менталних склоности – посебно за црне предаваче и студенте. Ми морамо да помиримо *лојку оиџужнице* и *лојку самоафирмације, њрекида* и *окуџације*.

Ово захтева свесно стварање знатне количине менталног капитала и развој педагогија које би требало да зовемо *џегаџијама џрисусџва*.

Црни студенти и предавачи морају да осмисле скуп креативних пракси које на крају онемогућавају званичним структурама да их игноришу и да их не препознају, да се претварају да их нема; да се претварају да их не виде; или да се претварају да се њихов глас не важи.

Деколонизација објеката и јавних простора подразумева промену колонијалних назива, иконографије, односно економије симбола који су све време имали задатак да изазову и нормализују одређена стања понизности која су настала из белих расистичких претпоставки.

Такви називи, слике и симболи не би требало да се налазе на зидовима јавног универзитетског кампуса после више од 20 година након апартхејда.

Учионице без зидова и различити нивои интелигенције

Још једно место деколонизације представља *универзитетска учионица*. Не можемо да наставимо да подучавамо на онај начин на који смо ми били подучавани.

Наше бројне институције преносе застареле облике знања уз помоћ застарелих педагогија. Као што би требало да уклонимо статуе, тако би требало да укинемо много тога што се у нашој настави назива знањем.

У доба које више него икада учвршћује идеју о различитим нивоима интелигенције, однос ученика и наставника мора да се промени.

Како бисмо нашим институцијама утрли сигуран пут ка будућем знању, потребно је да поново изумемо *учионицу без зидова* у којој смо сви заједно укључени у процес учења; потребно је да поново успоставимо универзитет који је способан да сазове различите заједнице као нове облике друштава који постају тачке међусобног приближавања и платформе за прерасподелу различитих врста знања.

Субјекат сведен на број

Универзитети су увек били организационе структуре са сертифицираним и траженим програмима студирања, системима оцењивања, методама за легитимно гомилање кредита и прихватљивим и неприхватљивим стандардима постигнућа.

Од почетка 20. века универзитети пролазе кроз унутрашње промене у својој организационој структури.

Данас су то *велики системи ауторитаривне контроле*, стандардизације, оцењивања, прорачуна, класификације, кредита и казни.

Морамо да деколонизујемо управне системе јер су они високо образовање претворили у тржишни производ ког купују и продају просечни субјекти.

Можда се никада нећемо у потпуности решити мерења, бројања и оцењивања. Ипак, морамо да се запитамо да ли сваки вид мерења, бројања и оцењивања мора нужно довести до редукције свега како би се постигла једнакост.

Морамо да се запитамо да ли можда постоје други начини мерења, бројања и оцењивања уз помоћ којих би се избегла замка да све мора да постане бројчани стандард или мора да буде претворено у јединице.

Ми морамо да створимо алтернативне системе управљања јер садашњи, у којима доминирају статистички разум и манија за процењивањем, одвраћају ученике и наставнике од тежње ка стицању знања. Уместо да циљ буде слободна потрага за знањем, циљ постаје потрага за стицањем кредита.

Системи пословних принципа и статистичких прорачуна резултирали су опсесивном забринутошћу због периодичне и квантитативне процене сваког сегмента који је везан за начин функционисања универзитета.

Огромна количина слободног времена и енергије бива потрошена у испуњавању административних захтева за текућом проценом, прегледањем програма и у састављању обимних фајлова који приказују, по могућству у статистичком смислу, њихову продуктивност – број објављених публикација, представљених конференцијских радова, седница, број одржаних курсева, број студената на тим курсевима и квантитативне мере које указују на подобност наставног кадра.

Подобност, сама по себи, сведена је на статистички прорачун.

Ово морамо да променимо уколико желимо да прекинемо *циклус који њежи ка њома да стиуденти њрејтвори у куйце и њојпрошаче*.

Још једном, морамо да променимо овај – и многе друге ставове – уколико се као циљ високог образовања поставља, што је више могуће, једнака прерасподела способности посебног типа – способности да се дисциплиновано бавимо оним стварима које морамо да знамо, али их још увек не знамо; способност да правимо планиране искорак ван наших тренутних хоризонта знања.

Филозофски изазов

Дозволите ми да пређем на најважнији део овог предавања. Док сам га припремао, постало ми је јасно да су питања са којима се суочавамо дубоко интелектуалне природе.

Такође су и веома важна. И ако их интелектуално не истакнемо одмах на почетку; ако не развијемо комплексно разумевање природе онога са чиме се заправо суочавамо, остаће нам нерешени стари техничко-бирокаратски проблеми који су нас довели до садашњег ћорсокака.

Да будем потпуно искрен, морам да додам да је наш задатак све сложенији јер тешко да постоји било какав договор о значају, а још мање о будућности онога што се данас зове „универзитет” у нашем свету.

Што сам се више трудио да схватим идеју „деколонизације” која је постала групни поклич за све оне који покушавају да пониште

расистичке заоставштине из прошлости, све више сам се питао у којој мери се можда боримо против комплексног мутирајућег ентитета са концептима наслеђеним из потпуно другачијег доба и епохе. Да ли је данашњи универзитет исти као јучерашњи или се супротстављамо потпуно другачијем апарату, потпуно другачијој рационалности од којих оба захтевају од нас израду потпуно нових концепата?

Сви се слажемо са тим да, поред застарелости, нешто суштински није у реду са бројним институцијама у Јужној Африци које нуде више образовање.

Постоји нешто фундаментално цинично када институције, чији је карактер дубоко провинцијалски, и даље себе одевају у рухо Оксфорда и Кембрица, а не демонстрирају исту продуктивност као оригинална места која опонашају.

Нешто није у реду када се, на пример, градиво које би требало да одговори на потребе доба колонизације и апартхејда још увек пропагира у доба након окончања апартхејда.

Такође се слажемо да се део онога што није у реду са нашим институцијама вишег образовања односи на то што су оне „вестернизоване”.

Али шта значи то што су оне „вестернизоване”?

Оне су заиста „вестернизоване” ако све оно чему теже јесте то да постану локалне презентације доминантног академског модела заснованог на евроцентричном епистемском канону.

Али шта је евроцентрични канон?

Евроцентрични канон је канон који приписује истину само западњачком начину производње знања.

То је канон који занемарује друге епистемичке традиције.

То је канон који покушава да прикаже колонијализам као нормалан облик друштвених односа између људских бића, а не као систем експлоатације и угњетавања.

Поред тога, западне епистемичке традиције су традиције које полажу право на раздвајање онога што је познато од онога ко то познаје.

Оне почивају на подели између ума и света, између разума и природе као онтолошког априорија.

То су традиције у којима је онај ко зна затворен. Он се приказује свету објеката на махове и производи наводно објективно познавање тих објеката. Субјекат који зна је на тај начин, како нам је речено, способан да познаје свет, а да не буде део тог света и он или она је, по свему судећи, у стању да произведе знање које би требало да буде универзално и независно од контекста.

Проблем са том традицијом – а проблем заиста постоји – је тај што је она постала владајућа традиција.

Овај владајући појам производње знања генерисао је дискурзивне научне праксе и поставио интерпретативне оквири који отежавају размишљање ван ових оквира. Али ово није све.

Ова традиција није постала самовладајућа већ активно потискује све што је, заправо, артикулисано, промишљено и предвиђено изван ових оквира.

Због тога је неопходно да наше институције прођу кроз процес деколонизације како знања тако и универзитета као институције.

Наш задатак је да дамо садржај овом позиву – а он захтева да нам буде јасно о чему говоримо.

Да ли је „деколонијација” исто што
и „африканизација”?

Покрети за „деколонијацију” нису нови. Где год да су спроведени, били су спорни. Сви имамо на уму афричке постколонијалне експерименте шездесетих и седамдесетих година прошлог века. Тада је „деколонијовати” било исто што и „африканизовати”. Деколонијација је била део пројекта изградње нације.

Франц Фанон је био изузетно критичан према пројекту „африканизације”. Његова критика „африканизације” (*Презрени на свету*, поглавље бр. 3) била је потпуно политичке природе.

Фанон није веровао да нацију могу да „изграде” они које је назвао „национална средња класа”, односно „национална буржоазија”.

Фанон уопште није веровао афричкој постколонијалној средњој класи.

Мислио је да је афричка постколонијална средња класа лења, бескрупулозна, паразитска, и пре свега, без духовне дубине управо зато што је „потпуно асимилвала колонијалистичку мисао у свом најкорумпиранијем облику”.

Он сматра да се не може мислити да је класа која се не бави производњом, проналаском, изградњом, нити радом, у стању да трансформише нацију. То је било само да би се „остало у трци” и „било део игре”. На пример, средња класа је непрекидно захтевала „национализацију економије” и трговинског сектора. Међутим, национализација је једноставно значила „пребацавање оних неправедних предности које су биле наслеђе колонијалне прошлости у руке домородаца”.

Такође је сматрао да је по окончању колонијализма средња класа манипулисала тврдњом о самоопредељењу ради спречавања формирања аутентичне националне свести.

Средња класа је претворила национални пројекат у „празну љуштуру, грубу и крхку травестију онога што је могао да буде” како би сачувала сопствене интересе. У том контексту, дискурс „африканизације” је углавном представљао идеолошки пројекат. „Африканизација” је била идеологија којом је маскирано оно што се суштински може означити као „рекетирање” или предаторски пројекат – оно што данас зовемо „пљачкање”.

Још значајније, Фанон је узео и издвојио дискурс „африканизације” и упоредио га са нечим што је назвао „ретрогресијом” – ретрогресијом када се „нација не обазире на расу, а племе постаје пожељније од државе”.

„Ретрогресија” настаје, такође, онда када иза такозване националистичке реторике вреба гнусно лице шовинизма – „срце-парајући повратак шовинизма у свом најогорченијем и најгрознијем облику”, пише он.

Након стицања независности, Фанон је био сведок догађаја сличних онима које ми у Јужној Африци називамо „ксенофобичним” или „афрофобичним” нападима на сународнике Африке. Био је сведок сличних догађаја у Обали Слоноваче, у Сенегалу, у Конгу где су они које према јужноафричком жаргону називамо „странцима” контролисали већи део ситне трговине.

Ови Африканци других националности били су притерани у ћошак и наложено им је да оду. Њихове продавнице су спаљене, а уличне тезге уништене.

Фанону нису пријали позиви на „африканизацију” јер су они у већини случајева увек праћени жељом да се решимо странца – та мрачна жеља је, како он признаје, унела „бес и тугу у његово срце”.

То га је разбеснело и бескрајно растужило јер је странац кога се треба отарасити скоро увек био Африканац, сународник.

И зато што је објективна мета процеса „африканизације” био пријатељ Африканац, припадник друге нације, Фанон је у „африканизацији” видео обрнут расизам – *аушорасизам*.

Колико ја знам, Фанон је најоштрији критичар идеје о „деколонијацији-као-африканизацији”.

Он се сматра најоштријим критичарем због убеђења да веома често, посебно када је „погрешна” друштвена класа задужена за нешто, постоји пречица која води од национализма „до шовинизма, и, на крају, до расизма”.

Другим речима, рушимо статуу Сесила Роудса само да бисмо је заменили Хитлером.

Разлика и понављање

Е сад, ако африканизација и деколонизација нису иста ствар, које је онда право значење појма деколонизација?

За Фанона, деколонизација представља, пре свега, напор да се остваре права власништва над својом својином. То су борбе чији је циљ одузимање, враћање, ако је потребно и уз употребу силе, онога што је безусловно наше и што нам, као такво, припада.

Као теорија о власништву над својим, деколонизација је стога релациона, увек свежањ урођених права, могућности и тврдњи изнетих против других, узетих од других и у служби заштите од других – да поновим, и силом ако је потребно.

У његовим очима, власништво над својим је предуслов, неопходан корак ка *стварању нових облика живота* који би се истински могли окарактерисати као потпуно људски.

Постајање човеком се не дешава само „у” времену већ и кроз, готово предност времена. А време је, правилно говорећи, стварање и самостварање – стварање нових облика живота. Ако постоји нешто што бисмо могли назвати Фаноновом теоријом деколонизације, онда се говори о дијалектици времена, живота и стварања – што је за њега исто што и самоприсуство.

Код деколонизације није реч о пројектовању и петљању са маргинама. Реч је о преобликовању, претварању људских бића изнова у ствараоце који у процесу преобликовања ствари и облика не би требало да имају на уму постојеће моделе и да их користе као примере.

Ово је оно што он сматра одбијањем „имитације” и „мимикрије”. Ово је његов позив на „провинцијализацију” Европе; то значи окретање леђа Европи; одбијање да Европа буде модел – и то из многих разлога:

[1] „Европска игра је коначно завршена; треба пронаћи нешто друго”; и „данас можемо све да урадимо под условом да не опонашамо Европу ...” (*Презрени на свейу* 2017: 231); или „данас присуствујемо застоју Европе” (231);

[2] „Ради се о томе да Трећи свет отпочне нову историју човека” (232); морамо „створимо новог човека” (232).

Време деколонизације имало је двоструки карактер. Било је то време затварања, али и време могућности. Као такво, захтевало је постојање политике различитости насупрот политике имитације и понављања.

Није нимало тешко разумети зашто је за Фанона деколонизација постала тако блиско повезана са тим фундаменталним чињеницама о бићу, времену и самостварању, и на крају, о разлици уместо понављања.

Разлог је тај што је сама колонизација представљала у основи *негацију времена*:

[1] Негација времена у том смислу да, са колонијалне тачке гледишта, домороци нису били само људи без историје. То су били људи који су измештени изван времена; или чије је време радикално пометено.

[2] Негација времена, такође, у смислу да ту суштинску категорију времена зовемо „будућност” – тај суштински људски квалитет који називамо диспозицијом и капацитетом за будућност – све су то биле повластице Европе и као такве је требало да буду донесене домороцима споља, као великодушан дар цивилизације – дар који је колонијално насиље и пљачку претворио у добронамеран чин помоћу којих би се требало ослободити таквих као је Роудс.

[3] Негација времена у смислу да је у колонијалном уму домородац био онтолошки неспособан за промене, а самим тим и за стварање. Домороци би увек и заувек били домороци. Случај у коме би се она или он променили, начини на које би дошло до ових промена и облици које би ова промена начинила – веровало се да би се све то завршило катастрофом.

Другим речима, „домородачки принцип” је принцип понављања – *ионављања без разлике*. Домородачко време је било пуко понављање, али не догађаја као таквих већ представа самог закона понављања.

Фанон разуме деколонизацију управо као субверзију закона понављања. Да би се то догодило, деколонизација је морала да буде:

[1] Догађај који би могао да рedefинише домородачко биће и омогући му да заузме људски облик и да не буде ствар.

[2] Историјски догађај у том смислу да би било могуће радикално рedefинисање доморочевог поимања времена у трајну могућност која означава да се нешто још није догодило.

[3] Деколонизација супротставља колонијалном оквиру оквир могућности – могућност другачијег типа бића, другачијег типа времена, другачијег типа креације, различитих облика живота, другачијег човечанства – могућности да се реконституише људско после саучесништва хуманизма са колонијалним расизмом.

„Деколонизација је, каже он, увек насилан феномен” чији је циљ „замена одређене ’врсте’ људи другом ’врстом’ људи” (35).

Латински израз „врста” потиче од корена који означава „гледати”, „видети”. То значи „изглед” или „визија”. То, такође, може значити „поглед”. Исти корен се налази у термину „*speculum*”, што значи „огледало”; или „*spectrum*”, што значи „слика”; у „*specimen*” што значи „знак” и „*spectaculum*” који се односи на „спектакл”.

На шта Фанон мисли када користи израз „нова врста људи”?

Нова врста људи је нова категорија „мушкараца” који више нису ограничени или предодређени својом појавом и чија се суштина поклапа са њиховом представом (њихов имиџ се не посматра као нешто одвојено од њих; не као нешто што им не припада) већ у оној мери у којој не постоји јаз између ове представе и препознавања себе; ради се о власништву над собом.

Нова врста мушкараца истовремено је категорија мушкараца који могу да стварају нове облике живота, који су ослобођени шокантне спознаје да представа (раса) помоћу које су постали видљиви није њихова суштина.

Деколонизација представља *елиминисање овој јаза између њредсџаве и сушџине*. Реч је о „обнављању” суштине представе о нечему како би оно што постоји могло да постоји само по себи, а не у нечем другом осим у себи, нечему изобличеном, неспретном, униженом и недостојном.

Јасно сагледавање себе

Сада, хајде да се позабавимо другом традицијом коју представља Нгуги ва Тионго (*Деколонизација ума*, 1981) за кога „африканизација” има мало другачије значење.

За Нгугија, „африканизација” је део шире политике – не политике рекетирања и плачке, већ *џолийџике језика* – или како он сам то каже, „матерњег језика”.

То је, такође, део веће потраге – потраге за оним што он назива „ослобађајућом перспективом”.

Шта он мисли под овим? Он углавном мисли на перспективу која нам може омогућити „да јасно видимо себе у односу према себи и према другим сопствима у универзуму” (87). Вреди напо-

менути да Нгуги користи термин „деколонизација” под којим не мисли на догађај који се дешава једном заувек у датом времену и на датом месту већ на стални процес „јасног сагледавања себе”; излажење из стања слепила или омаглице.

Требало би да приметимо и јачину којом Нгуги везује процес „јасног сагледавања себе” (што је у његовом уму вероватно исто што и „видети самог себе”) за питање односа (троп тако присутан у разним другим традицијама црне мисли, посебно код Глисана).

Позвани смо да себе видимо јасно, не као чин отцепљења од остатка човечанства већ у односу на себе и на друге са којима делимо универзум.

А термин „друго ја” довољно је отворен да у ово доба антропоцена веже све врсте живих врста и објеката, укључујући и саму биосферу.

Дозволите ми да додам да је Нгуги, више од Фанона, директно заинтересован за питања која се тичу писања и подучавања – описивања себе, подучавања самог себе.

Он сматра да деколонизација није крајња тачка. То је почетак једне потпуно нове борбе. То је борба око онога што треба подучавати; ради се о условима у којима би требало да некога подучавамо нечему – и то не неки генерички лик ученика већ афричко „дете”, фигуру која је веома значајна за његову политику и његов креативни рад.

Дозволите ми да укратко обновим кључна питања око којих Нгуги води борбу, а прилично је очигледно да се она тичу и нас.

Шта би требало да радимо са наслеђеним колонијалним образовним системом и свешћу која је кроз њега нужно усађена у афрички ум? У којим правцима би образовни систем у Африци требало да се креће уколико жели да раскине са неоколонијализмом? Како би „нови Африканци” требало да посматрају себе и свој универзум и са које основе, афроцентричне или евроцентричне? Које је то онда штиво коме би они требало да буду изложени, којим редоследом и из које перспективе? Ко би требало да им тумачи тај материјал, Африканац или неко ко није Африканац? Ако би то био Африканац, какав би требао да буде? Онај ко је интернализовао колонијални поглед на свет или онај који покушава да се ослободи наслеђене робовске свести?

Уколико „би требало да урадимо нешто у вези са нашим индивидуалним и колективним бићем данас”, тврди Нгуги, „онда морамо хладне главе и са разумевањем да сагледамо шта је империјализам учинио нама и нашем погледу на нас” (88).

Нгугијевим речима, „деколонизација” је пројекат „поновног центраирања”. Ради се о одбацавању претпоставке да је савремени Запад централни корен свести и културног наслеђа Африке. Ради се о одбацавању идеје да је Африка само продужетак Запада.

А заиста и није. Запад као такав је тек недавни тренутак у нашој дугој историји. Много пре нашег сусрета са Западом који се десио у 15. веку под ознаком капитала, ми смо били повезана, световна бића.

Наша замишљања света проширила су се далеко изван територијалних граница овог колосалног континента. Обухватала су транссахарска огромна пространства и обале Индијског океана и стигла су до Арапског полуострва и Кинеског мора.

Декolonизација (према Нгугију) није затварање врата европским или другим традицијама. Ради се о јасном дефинисању тога *шта је центар*.

А за Нгугија, Африка мора бити постављена у центар.

Образовање је средство стицања сазнања о нама самима. Након што смо испитали себе, ми исцртавамо ка споља и откривамо људе и светове око нас. Уколико појмимо Африку као центар који не постоји као додатак или сателит других земаља и књижевности, ствари се морају посматрати из афричке перспективе. Све друге ствари треба узети у обзир у њиховој релевантности за нашу ситуацију и њиховом доприносу разумевању нас самих. Предлажући ово, не одбацујемо друге традиције, посебно не западну. Ми само јасно зацртавамо правце и перспективе којима ће се неизбежно кретати студије културе и књижевности на афричком универзитету.

Много времена сам говорио о Нгугију јер је он афрички писац који је вероватно највише популаризовао концепт „деколонизације” на који се данас ослањамо да бисмо подстакли пројекат будућег универзитета у Јужној Африци. Нгуги је извукао практичне импликације из својих разматрања и можда би било мудро да погледамо неке од њих док се боримо са оним што би могло значити деколонизација наших институција. Већина ових импликација се односила на садржај и обим онога што је требало предавати (реформа курикулума).

Пресудна је у том погледу била потреба за подучавањем афричких језика. *Декolonизовани универзитети у Африци треба да стави афричке језике у центар својих пројеката подучавања и учења.*

Колонијализам се римује са једнојезичношћу.

Афрички универзитети будућности биће вишејезичан.

Подучаваће се на језицима као што су свахили, зулу, коса, шона, јоруба, хауса, лингала, кикиуи и узучаваће се сви они други афрички језици који су постали француски, португалски или арапски, док ће се правити простор за учење кинеског, хинду језика итд. То ће претворити ове језике у креативно складиште појмова који потичу са четири стране света.

Друга Нгугијева импликација се тиче тога да се Африка протеже далеко изван географских граница континента. Он је желео „да настави афричку везу са четири стране света” – са Западном Индијом (Америком) и са делом Америке коју настањују људи афричких корена.

Порука је јасна. Деколонизација афричког универзитета захтева *географску машину која се проиђеже далеко изван граница националне државе*.

Много би се овде могло рећи узевши у обзир историју сегрегације и изолације Јужне Африке.

Недавна истраживања о многим верзијама црног интернационализма и његовим укрштањима са разним другим облицима интернационализма могла би помоћи у поновном промишљању просторне политике деколонизације утолико што се права деколонизација, како је Дубоа 1919. године наговестио, нужно усредсређује на „судбину човечанства” и не на судбину једне расе, боје или *етноса*.

Деколонизација у будућем времену

Данас се пројекат деколонизације поново налази на списковима задатака широм света.

То има две стране. Прва страна је критика доминантног евроцентричног академског модела – борба против онога што Латиноамериканци посебно називају „епистемичком колонијалношћу”, односно, борба против бескрајне производње теорија које се заснивају на европским традицијама; њих готово увек производе Европљани или Американци европских корена који су једини прихваћени као способни за достизање универзалности; одређеног антрополошког знања које није ништа друго до процес сазнања о Другима – али процес који никада у потпуности не признаје ове Друге као субјекте који мисле и који производе знање.

Друга страна представља покушај да се замисли како би могла да изгледа алтернатива овом моделу.

На овом плану остаје још много тога да се уради. У сваком случају, признаје се исцрпљеност садашњег академског модела који се темељи на универзализму просветитељства. Боавентура де

Соуса или Енрике Дисел, на пример, јасно показују да се *знање може смањити универзалним само ако је по дефиницији вишеситруко*.

Такође су јасно ставили до знања да на крају процеса деколонизације више нећемо имати универзитет. Имаћемо плуниверзитет.

Шта је плуниверзитет?

Плуниверзитет није само проширење у свету евроцентричног модела за који се претпоставља да је универзалан и који се сада примењује скоро свуда захваљујући комерцијалном интернационализму.

Под плуниверзитетом, многи разумеју процес производње знања који је отворен за епистемичку разноликост.

То је процес кроз који се не напушта нужно значај универзалног знања за човечанство, али је он обухваћен кроз хоризонталну *ситрајтеију отворености за дијалој између различитих епистемичких традиција*.

Деколонизација универзитета подразумева реформацију истог са циљем стварања мање провинцијалног и више отвореног критичког космополитског плуниверзализма – тај задатак укључује радикално поновно утемељење нашег начина размишљања и превазилажење наших дисциплинских подела.

Проблем представља питање да ли се универзитет може реформисати или је за то прекасно.

Доба глобалног апартхејда

Не смемо да будемо слепи за ограничености различитих приступа које сам управо скицирао.

Као што сам рекао на почетку овог разговора, бојим се да бисмо битке садашњости и будућности могли да водимо са застарелим алатима.

Потребно је дубље разумевање ситуације у којој се данас налазимо уколико желимо да боље размислимо о универзитету сутрашњице.

Постоји много ствари које можемо учинити и сами. На пример, претварање наших универзитета у безбедне просторе за црне студенте и наставни кадар има економску цену.

Можемо наставити да рушимо статуе оних који су били чврсто убеђени да је бити црнац терет и у извесној мери то и морамо.

Можемо да променимо имена злогласних зграда, преправимо иконографију њихових ентеријера, реформишемо наставни план и програм, десегрегирамо спаваонице. *Промена се неће десити без преобликовања наших високошколских образовних установа*.

Да бисмо боље организовали високо образовање сутрашњице, морамо обратити велику пажњу на дубље, системске глобалне динамике.

Не можемо изгубити из вида политичку економију производње знања у савременом свету високог образовања и претварати се да деколонизујемо или универзитет или само знање.

Токови и везе у производњи, дистрибуцији и потрошњи знања су глобални. Они нису свуда глобални на исти начин, али су дефинитивно глобални и сам свет високог образовања чине различити облици геополитичких раслојавања.

Универзитет какав смо познавали је мртав.

Несвесне ове чињенице, многе земље би можда одлучиле да наставе да живе усред ових рушевина још дуго времена.

Предвођено глобалним тржиштима, посебно финансијама које покрећу шпекулације и тежња за хиперпрофитима, глобално реструктурирање високог образовања започето почетком 20. века у Америци је сада достигло своју завршну фазу.

Касна ортодоксија каже да су универзитети прескупни, исувише фрагментирани и превише усредсређени на националну државу у време када економска интеграција на планетарном нивоу мора постати нова норма.

Речено нам је да се одмах усмеравамо ка постнационалном или делимично денационализованом високом школству чиме би се повећао број квалификоване радне снаге и подстакло преношење и уклапање вештина изван граница, што би истовремено помогло у успостављању интензивне истраживачке сарадње између универзитета и транснационалних корпорација.

У оквиру ове парадигме, нова мисија додељена универзитетима је та да они производе иновације које представљају интересно поље транснационалног мобилног капитала. У том смислу, мали број елитних универзитета мора да обучава креативне кадрове сутрашњице.

То су људи чији ће економски интереси бити глобално повезани; чије ће везе као грађана одређене националне државе бити ослабљене, док ће оне које почивају на чланству у транснационалној класи бити ојачане. Предодређени су да деле сличан начин живота и сличне потрошачке навике.

Преобликовање универзитета би требало да постигне један једини циљ – да он постане одскочна даска за глобално економско тржиште које се све више заснива на знању и иновацијама и стога захтева специјализовано знање из области напредне математике, сложених система и технологија и компликованих организационих формата.

Последица денационализације и трансационализације је дефундирање великих јавних институција на Западу и заоштравање конкуренције међу универзитетима широм света.

Суровост овог такмичења је толико јака да је настала нова ера глобалног апартхејда у високом образовању. У овој новој ери, победници ће дипломирати на универзитетима „светске класе”, док ће губитници бити ограничени на категорију глобалних просечних колеџа.

Глобални просечни колеџи ће наставити да избацују масу полуквалификованих студената оптерећених огромним дуговима и предодређених да се придруже све дужим редовима радника са ниским примањима, незапослених и све већем броју људи који су избачени из основних друштвених и економских поредака нашег времена.

То је оно што се зове зонирање или складиштење.

Зонирање је подстакнуто експанзијом високог образовања на глобалном нивоу.

Ово последње је отворило пут ка ери студентске мобилности и образовних миграција без преседана.

Само је у Кини 2008. године запањујућих 419.000 студената похађало установе високог образовања ван граница своје земље. Африканци чине данас 7% међународног студентског тела на кинеским универзитетима.

Има их скоро у свакој провинцији. Према подацима Светске трговинске организације, спољна мобилност студената расте брже из Африке него са било ког другог континента.

Зашто је Кина релативно добро позиционирана и привлачна афричким студентима?

Па, делом због умерених школарина, ниских трошкова живота, политике добродошлице у погледу добијања виза у поређењу са већином западних дестинација и, све више, у поређењу са Јужном Африком. На институту Витс, студенти универзитета који нису држављани Јужне Африке плаћају више од 700% онога што јужноафрички студенти плаћају годишње. Други фактор чини степен у којем су афрички студенти у Кини у могућности да комбинују студије са пословним активностима, посебно трговином.

У Јужној Африци, за разлику од САД, недржавном особљу са стажом није гарантована стална радна дозвола. Не само да се његова или њена радна дозвола мора обнављати периодично већ је потребно поднети захтев за нову радну дозволу при преласку из једне институције у другу. Штавише, не постоји корелација између сталног запослења и трајног боравка.

Парадигма „универзитета светске класе” постала је привлачна многим земљама, посебно у Азији где националне владе копирају англоамерички модел како би реструктурисале свој сектор високог образовања.

Највеће и најмногљудније нације ван западног света, као што су Кина, Индија, Бразил, Индонезија и Пакистан, образују велику квалификовану радну снагу. Малезија, Заливске земље и Сингапур све више подржавају развој регионалних институција док се успостављају као главна средишта за нове таласе глобализованог високог образовања.

Горескицирани развој догађаја делимично објашњава зашто су универзитети постали велики системи ауторитативне контроле и стандардизације.

Високо образовање претворено је у тржишни производ. Тежња ка знању замењена је потрагом за кредитима. Студенти широм света се не разликују много од купаца и потрошача.

Можемо ли и да ли би требало да се боримо против овог тренда? Постоје ли аспекти овог процеса денационализације који се могу искористити за остваривање наших сопствених циљева?

Ако је универзитет ефективно претворен у одскочну даску глобалних тржишта, шта уопште значе термини попут „деколонијације знања”?

Можемо ли да се такмичимо са Кином у привлачењу афричких студената на наше обале?

Да, ако у потпуности прихватимо сопствену позицију на афричком континенту и престанемо да размишљамо у јужноафричким терминима.

Да, ако у потпуности редефинишемо наше наставне планове и програме и наше системе школарине, реконструишемо нашу имиграциону политику и отворимо нове путеве за стицање држављанства за оне који су вољни да своју судбину повежу са нашом.

Од свих афричких нација, ми смо у најбољој позицији да успоставимо мреже знања са дијаспором које би омогућиле научницима афричког порекла из других делова света да пренесу своје вештине и стручност нашим студентима без потребе да се овде стално настањују.

То је оно што је Кина учинила кроз свој програм 111 са циљем да периодично регрутује кинеске интелектуалце из иностранства на своје универзитете.

Такође, ми смо у најбољој позицији да успоставимо програме студирања у Африци за наше студенте и да негујемо нове интраконтиненталне академске мреже кроз различите шеме повезивања. Тако ћемо повећати предности циркулације знања.

Брзина и обим феномена транснационалне мобилности талената само ће се повећавати, а са тим и настајање нових *дијаспора знања*. Глобализација охрабрује, подржава и захтева конституисање ових дијаспора знања.

Ову појаву морамо схватити озбиљно и престати да размишљамо о њој кроз теорије миграција. Сложеност тренутног процеса пркоси етикетама попут одлив и довођење мозгова. Ми живимо у добу у којем је већина односа међу академицима све више детериторијализована.

Урадимо као друге земље. Узмимо, на пример, Кину. Кинески научници у САД су 2010. године чинили удео од 25,6% свих међународних научника. У самој Кини, они се сматрају не само носиоцима и произвођачима знања већ и културним посредницима који су способни да испитују глобално кроз локално, управо зато што настајују међупросторе који нису условљени границама националних држава.

Процес деколонизације наших универзитета ћемо подстаћи ако улажемо у интелектуалне мреже дијаспоре и уколико озбиљно схватимо просторе транснационалног ангажовања са тим циљем да искористимо ресурсе настале процесом глобализоване мобилности талената за потребе Јужне Африке и Африке. Како бисмо то постигли, не можемо дозволити себи да размишљамо искључиво у јужноафричким терминима.

Неће бити деколонизације наших универзитета без бољег разумевања сложене динамике глобалних кретања на које морамо да одговоримо кроз проактивне пројекте усмерене ка Африци.

Циљ високог образовања у демократијама у настајању је тај да се омогући равноправна прерасподела капацитета за дисциплиновано истраживање оних ствари које би требало да знамо, али их још не знамо.

Наша могућност да направимо систематске походе изван наших тренутних хоризоната знања биће озбиљно отежана ако се ослањамо искључиво на оне аспекте западног архива који занемарују друге епистемичке традиције.

Ипак, западни архив је изузетно сложен. Он у себи садржи могућности сопственог оповргавања. Он није ни целовито, а ни искључиво власништво Запада. Африка и њена дијаспора су пресудно допринеле његовом стварању и требало би да полагају темељне претензије на њега.

Деколонизација знања стога није само девестернизација.

Као што нас подсећа Нгуги ва Тионго, то углавном значи развијање перспективе која нам може омогућити да видимо себе

јасно, али увек у односу према себи и према другим сопствима у универзуму, укључујући и не-људе.

Дубоко у времену

Коначно, више не можемо да размишљамо о „људском” у истим оквирима на које смо навикли.

На почетку овог новог века, три процеса нас терају да размишљамо о човеку на потпуно нове начине.

Први је увид да је у последња два века људског живота на Земљи прекорачена граница једне епохе и да смо, као последица тога, ушли у потпуно ново дубоко, геолошко време, време *антропо-поцена*.

Сам концепт антропоцена означава нову геолошку епоху коју карактеришу масовне и убрзане промене Земљине климе, копна, океана и биосфере које изазивају људи.

Обим, величина и значај ове промене животне средине – другим речима, будућа еволуција биосфере и система за одржавање живота на земљи, посебно у контексту геолошке историје земље – то је вероватно најважније питање са којим се човечанство суочава од када се појављује могућност његовог *изумирања*.

Стога морамо да *преиспитамо човека, али не из перспективе његовој овладавања стварањем као некада већ из перспективе његове коначности и његовој моћу нестатка*.

Оваква врста преиспитивања, додуше, траје већ неко време. Проблем је у томе што смо ми у Африци бављење тим питањем у потпуности занемарили упркос постојању архиве богате том грађом.

Ово преиспитивање човека одвијало се на неколико разина и изнедрило је низ прелиминарних закључака које бих желео да резимирам.

Први закључак је тај да су људи део једне веома дуге, дубоке историје која није само њихова; та историја је много старија од самог постојања људске расе која је, у ствари, веома скоро настала. И она дели ову дубоку историју са разним облицима других живих бића и врста.

Стога је наша историја везана за више других врста. А будући да је то случај, више нису одрживе дуалистичке поделе ума и тела, значења и материје, природе и културе.

Друго – а то је кључно за обновљени дијалог који хуманистичке науке морају да имају са животом и природним наукама – материја има сопствене морфогенетске капацитете и не би требало да се изводи у генеришући облик.

То није неподесан spremnik за облике који долазе споља и које намећу спољни актери.

У овом случају, концепт деловања и моћи се мора проширити на природу ван људске, а конвенционална схватања живота морају бити доведена у питање.

Трећи закључак је тај да бити субјект више не значи деловати аутономно пред објективном позадином већ деловати са другим субјектима који су, такође, изгубили своју аутономију.

Стога морамо одустати од сањарења о апсолутној контроли.

Другим речима, мора се постићи ново разумевање онтологије, епистемологије, етике и политике. То се може постићи само превазилажењем концепата *анипројоценџризма* и *хуманизма*, расцепа између природе и културе.

Људско више не чини посебну категорију која се разликује од категорије објеката. Предмети нису нешто супротстављено људима.

У средишту напора да се преобликује човек мора увидети да смо ми као врста суочени са еколошким претњама и да постоји велика вероватноћа да човечанство нестане услед климатских промена.

Сведочимо откривању вишеструких наклоности између људи и других бића или врста. Не можемо више ни претпоставити да постоје несамерљиве разлике између нас, произвођача алата, произвођача знакова, говорника језика и других животиња или између друштвене и природне историје.

Наш свет је насељен разним субјектима који не спадају у домен људског. Они су ослобођени у свету као аутономни актери сами по себи, несводиви на репрезентације и ослобођени сваког реферисања на људско.

Закључак

Питање расе се поново посматра у домену биолошке истине, али сада из молекуларне визуре. Нова молекуларна подела раса настала је из геномског размишљања.

Сведоци смо буђења поновног интересовања за идентификацију биолошких разлика.

Основе за текуће реартикулације расе и поновна кодирања расизма представљају развој у области биологије, а посебно у геномици, у нашем разумевању ћелије, у неуронауци и у синтетичкој биологији.

Овај процес је постао још моћнији због његове конвергенције са два развоја која се паралелно одвијају.

Први представљају дигиталне технологије информатичког доба, а други финансијализација привреде.

Ово је проузроковало две врсте последица. С једне стране, обновљено је интересовање за будућност живота. Телесно се више не тумачи као тајна што је било мишљење заступљено дуг временски период. Сада се сагледава као молекуларни механизам. Будући да је то случај, чини се да су организми – укључујући људске организме – „подложни оптимизацији кроз процесе обрнутог инжењеринга и реконфигурације”. Другим речима, живот дефинисан као молекуларни процес схвата се као подложен интервенцији.

Ово је заузврат поново оживело фантазије о свемоћи – Друго стварање (против апокалипсе).

Други низ последица односи се на нови радни капитал у савременим условима.

Захваљујући раду капитала, ми се више суштински не разликујемо од ствари. Ми их претварамо у личности. Заљубљујемо се у њих. Нисмо више само особе или то никада нисмо ни били.

Штавише, сада схватамо да вероватно постоји више ствари које морамо да сазнамо него што смо то икада замишљали.

Широм света настају нове структуре расизма. Пошто размишљање о раси повлачи за собом основна питања о природи врста уопште, уочава се неодложна потреба да се преиспита политика дефинисања раса и услови под којима се борба за расну правду одвија данас овде и у свету.

Расизам овде и другде још увек делује као конститутивни додаток национализму и шовинизму. Како да створимо свет изван националшовинизма?

Иза вела неутралности и непристрасности, јачина исказивања моћи добијене на основу расне припадности и даље структурно зависи од различитих правних режима. Како да радикално трансформишемо закон?

Још злокобније, расна политика узима геномски заокрет.

Кроз савремене реконфигурације и мутације расе и расизма долази до цепања самог човечанства на засебне врсте и подврсте што се читава као резултат тржишног либертаријанизма и генетске технологије.

У питању су, опет, стара питања ко је ко, ко може да поставља каква потраживања према коме и по ком основу, и ко ће коме и чему бити власник. У савременом неолибералном поретку који тврди да је отишао даље од расног, борба за расну правду мора попримити нове облике.

Да бисмо оживели антирасистичку мисао и праксу и реанимирали пројекат универзитета неоптерећеног расом, посебно морамо

истражити везу између биологије, гена, технологија и њихове артикулације и нових облика људске беде.

Али једноставно посматрање пређашње и садашње локалне и глобалне реартикулације расе неће бити довољно.

Да бисмо открили алтернативне могућности за размишљање о животу и људској будућности у овом добу неолибералног индивидуализма, морамо повезати пројекат одсуства расизма са пројектом људске узајамности на потпуно нове начине.

На крају, универзитет неоптерећен расом је универзитет кога одликују радикално дељење и универзална инклузија.

Ради се о томе да човечанство заједнички управља ради постизања заједничког циља при чему би се у то укључило и све оно што није људско, а прави назив за то би била демократија.

Да бисмо будућност учинили доступном свима који настањују нашу планету, мораћемо да научимо како да тај простор поново поделимо међу људима, али и између људи и свега онога што није у људском обличју.

Превела с енглеског
Наиџа Ракић

МИРО ВУКСАНОВИЋ

ПИСАЦ И ЗАВИЧАЈ
(примјер који се сам изабрао)

Да ли повлашћени гост, оvdје, на узвишеном мјесту, може да почне своје казивање без искрене захвалности предсједнику Вукчевићу и осталим часницима, члановима и гостима ЦАНУ, посебно академику Ненаду Вуковићу, Одјељењу хуманистичких наука и Предсједништву, са честитком и задовољством што се обраћа у савремено уређеном здању, као што приличи водећој установи науке и умјетности у Црној Гори, а истовремено с носталгијом и успоменом академика Драга Вукотића, као свог негдашњег заштитника, и академикâ Михаила Лалића, Душана Костића, Нова Вуковића, Жарка Ђуровића, Слободана Калезића и Радомира Ивановића, који су подржавали његове књиге, са сјећањем на Влада Стругара, Дашића, Лакића, Душана Мартиновића и остале који су му прије двадесетак година, сви, са осталима који су с нама, били гостопримни домаћини!

Да ли писац који је примио свечан задатак да говори о свом завичају може да заобиђе чињеницу да је најтеже говорити о ономе што нам је најближе и најпознатије, јер тада нагрну емоције и ријечи, утркују се, стижу одсвакуд, стварају метеж у казивању, у такмичењу шта ће прије бити одабрано, у страху да ли ће стићи близу суштине, без помисли да ће захватити цјелину на начин који је достојан добијеног признања, јер је увијек лакше када о нечему знамо тек неколико ствари, па их лијепо стакмимо и уснопимо да дјелују као да су потпун одговор!

Да ли је овом писцу завичај у треперовој пажњи која га је повијала у колијевци, покривала стручицом и успављивала, у собици чија је половина била на земљи, под прозорчетом одакле се кроз окна на телерима гледало у литице, греде, ластве, прослопе и кур-

деље, гдје су вјеровали да живе ђаво, вјештица и свака караконцула, гдје ће и писац, касније, у зрелим годинама, смјестити радњу свог романа о камену с насловом испод стијења, из точила, јажве и сипара, у тридесет и три реченице, у толико поглавља, о пијанисти који је оставио град у доморју и отишао баш тамо, у стијење под којима је писац рођен и одрастао, да тамо долазник живи у каменој кући, с каменим клавиром, с окамењеним памћењем, да уклесује у камене листре цијелу књигу коју је у међави на дар добио од доброг човјека који му је књигу донио на грудима, под кошуљом и плетеном фањелом, а он је, једину у кући, напамет научио и попијевао њен драмско-епски десетерац!

Да ли је овом писцу завичај у мушкој капи са тамним ободом и црвеним пољем, са златним везом у полукругу гдје су се смјењивали краљевски грб, четири иста слова, почетна слова имена и презимена или владарски знак, како кад, према времену и налетима историје која је толико имућна да не зна шта ће са собом, да ли је ишта природније од истине да је писац из очевих причања одабрао двојицу, једног који је у свему био толико несрећан и у свему толико немоћан да му је остала као заштита само клетва, жестока и јетка, с молбом да њега и његову судбину закопају дубоко, у гроб гдје се мушки пасови копају, али да не забораве његову ријеч као јединог законитог наследника, а другом, на очев наговор, отишао да пажљиво саслуша и дословно пренесе његово казивање како је у касну јесен, осамљен, удовац и старац, из потпланинске кућице кренуо да зимује код кћери и синова што их је с муком школовао, а кад је стигао онамо, у град, на конак код лажљивог сестрића, одмах се вратио да замишља како му потомци живе, али да то не гледа, да самре сам са собом, као што су у два романа овог писца два лика горштака укоричена!

Да ли ћете писцу придржати руку да вам донесе два своја страха, планинска, сињавинска, близу дурмиторска, пастирска и дјетиња, када је у шкриповима, зидинама, бусикама и вртачама гледао сплетове змија, малих и шарених, које су шиштале и палацале језиком, вребале га – мислио је – гдје би се год намјестио да сједе или прилегне, слушао свједочења како је кога змија запунула, ујела или у трк отјерала, како су крпе палили на неколико мјеста одједном да су димови што гушћи, јер змија увлачи дим, не може да га издахне и тако себе дави, а други страх, једнако планински, сињавински, близу дурмиторски, пастирски и дјетињи, растао је од вучјих завијања, зими, у пустој гори, љети у сретању када се чопор појављује главицом, када се сундају са спуштеним реповима, шеткају се и окрећу, а ђачићу се диже коса на глави... и тако, с оба страха који су му долазили на сан, често и све теже, па је

дознавао све о библијској и потпражној змији, о вуку као српском далеком претку и Светом Сави као предводнику вукова, па је као лијек за себе, а понуду другима објавио двије књиге – *Немушћи језик* и *Вучје љрајове!*

Да ли је може бити овај писац добио своје звање тако што му се редовно дешавало када год чује од некога или прочита у књизи или се присјети како је проговарао, увијек једнако, када му било којим путем и начином дође завичајна ријеч, ријетка по изговарању, заклоњена временом, скрајнута као закрпа, као рита, тако некако, овдје невјешто речено, али су му у таквим приликама, око родне ријечи, матерње и временом одаљене, одједном и јасно, истовремено, долазила некадашња чељад која му то исто опет говоре, па му се свака ријеч отварала као цвијет, показивала латице својих значења, мамила га да их заматра као што није никад, можда и као нико, да им загледа распоред сугласника и самогласника, да их изговара, тихо, па гласно, па још гласније, да чује њихов звук и одјек, да им пребира значења, да их гледа као живе створове, да чује како тугују и како се радују, да се по јеванђељском учењу, а на свој начин поједначи са ријечима, да види да је свака ријеч једна судбина, најмање једна, и да од такве грађе и таквог доживљаја, у 878 примјера, напише азбучни роман о ријечима, од А до Ш завичајним, тако да се то прочуло, с ријечју *љора* у наслову!

Да ли је природно што је исти аутор, послјије романа о шуми ријечи, видио себе на кућним вратима, на 1.440 надморских црногорских метара, одакле је могао да сабира на десетине назива за брда, омаре, лазине, њиве, влаке, долине, језерине, пропланке, двохиљадите врхове, ђонте, ђувике, ливаде, изворе и потоке, за све на планини и под планином, одакле је дознавао да је свако тамошње надијевање имена, ко зна кад и ко зна како, имало своја правила која нико није смишљао и задавао, која су затајена као све што је творачко од вишег реда, што је, прије свега, намијењено науци о језику, а не књижевности, јер је књижевност друго име за памћење језика на магнетисаним пољима, па је писац чији примјер трпите помислио колико ће малих назива, тачније: назива малих мјеста, смишљених да се лакше људи снађу у својим и околним имањима, да им ситна имена буду оријентири, тако док су људи тамо, као што је трајало док је писац био дијете, па и доцније, али када су из мјеста његовог рођења, близу морачког извора, више семољске висоравни која је вододјелница, када су отуда људи листом одселили, отишли да се не врате, с њима су нестала и она мала имена што их нема ни на војним ни на обичним мапама, па их сада има само 909 у азбучном роману о малим планинским називима писца

који се зори да је тако сачувао завичајне знакове као засебну цјелину, под именицом *земља* у наслову!

Да ли је, онда, с молбом да допустите низање као исповијест која је сјетна и у малом заносу, јер је поетична, с пригушеном тугом, таква као што бива када времешни људи говоре о дјетињству и младости, нарочито када препознају да то раде са наговјешеном жељом да њихов живот још једном почне, што не може бити, али се може снівати, као што је овај сањар оставио запажање у реченици која каже да само понеко личи на своје име, а да сви људи личе на свој надимак, па да ли је онда природна појава и то што је исти подмет у дугачким упитним реченицама (ви ћете рећи још каквим!), после *Ћоре* и *земље* одабрао 919 људи, односно 919 надимака и саставио трећи роман, азбучни, такође, тумачећи, увијек добронамјерно, хуморно често, подругљиво никад, о чему ће у једном од двије хиљаде кратких даноноћних записа с осмјехом написати да је његова Црна Гора „једина у свијет земља“ у којој се сви становници препознају по надимцима, па је тако и у роману *Семољ људи*!

Да ли неко од вас, макар по чувењу ако не из читања, види да је ваш гост стигао до своје кључне, завичајне и књижевне ријечи, до калауза који отвара браве од ријечи које је почео да пребројава ускочки лингвиста Милија Станић и стимавао да их има око сто хиљада, да ли сте се увјерили да сваки писац има ријечи расковнике које могу да отворе све њихове реченице и мисли у њима, разумије се, пошто су реченица и мисао једно у истом, па и овај записничар, рачунајући на вашу наклоност, пита да ли је потребно да објашњава да Семољ доиста постоји, да је то буква и четинарка гора, на јужној страни мјеста у којем је подносилац извјештаја рођен, гдје је кућицу обновио, гдје сваког љега долази, одмара се, чита и пише, гдје је било педесетак кућа, прављених по моделу, пола у земљи пола над земљом, до пола зиданих од пола у брвнима, на четири воде, с крстићима изнад сомића, а свака што је грађена прије камених кула прозорима окренута у Семољ, на југ, у свјетлост, онамо куда су, рука руци, на половини тринаестог вијека, додавали сигу, камен по камен, шупљикаст и мек, четврт срезан, да у морачкој жупи сазидају манастир, гдје пред олтаром стоји столјетни *књижарник*, дар удовице с презименом писца, с именом које је без његовог утицаја, чудним случајем, добила и његова мала унука, што није умјесно разлагати, а јесте важно рећи, још једном, да је на Семољу укривено језеро и вододјелница, да јужне воде иду у Морачу а сјеверне воде отичу у Дрину, Дунав и даље, па, ето, да ли је случајно што је семољска ријеч постала калаузна и расковничка писцу што је у азбучном роману написао:

ПАЖИТ

Светица је по ливади распоредио заравњене пабелке. Под њима је отворио мале изворе. Ливаду је покрила млада трава – пажии. И рекао је да увијек, у свако доба, кроз пажии промиче једнака вода, ни мала ни велика, и да се дијели пако што ће јужним краком ићи наниже, испод манастира где авран храни Пророка и где се иконе за сунцем окрећу, па даље, Јадранском мору, а сјеверним краком навише, испод манастира којему ће људи мјесто попоиши и нећа високо изнијети онаквои какав је, па онда даље, ка Црном мору, да ће се пако, као вода у семољској вододјелници, и народ дијелити – док не види да је вода из пажииа испа вода.

Да ли је одвишно, а одвишно је што ишта питам кад сам овако запарадио, да ли би можда требало потпуније предочити да је свака завичајна ријеч, у мјесту рођења, ако је гласно изговорена, како се често и радило, у дозивању, свађама, пјесми и бречању, свака именица и друга врста ријечи, замицала у семољску гору, у њен осојник, па је писац пожалио што се више не чују као некад и пожелио још јаче кад су лакоми људи новом цадом стигли и немилосрдно посјекли стољетну гору, да некадашње ријечи врати, па му се учинило да за одбјегле ријечи нема сигурнијих мјеста од рјечника, јер су рјечници најбоље и најпотребније књиге, па су из тог увјерења и настајали семољски рјечнички романи у којима је на књижевни начин истумачено 2.706 насловних ријечи, а само једна се понавља, и у насловима и у азбучним биочузима, с различитом поентом, као симбол и као примјер како свакодневно постаје књижевно, како шири значења и слике око себе, као кључна ријеч:

СЕМОЉ

Семољ је велики снег, у наметима и кајама, под урвовима, у кијини.

Семољ је велика мајла, тусија, димљива, мокра, на планини, без издушка, ни ирсии пред носом.

Семољ је облак, црн и тром, заваљан, ленчина, сиушиен и недољедан.

Семољ је чесија трава, висока, искласала, по природолима и плавицама, нећажена.

Семољ је неиредно камено почило, под предама, у сиранама, у врлетима, издробљено, са змијским кошуљицама.

*Семољ је ојромна шума, нејролазна, сїолојна и ризична, на
осојној сїрани, са изворима и јојоцима, јод јайима најлейших
їїица, у вучјем завијању.*

Семољ је недоречена јора. У њој расїу речи.

Семољ је јланинска земља. Из ње расїу речи.

*У Семољу су људи који су јорасли из речи да населе јору и
земљу.*

Да ли помишљате, осим онога што сигурно јесте, а то је поми-
сао *умије ли јресїаїи, умије ли јријечцем, црїи ћемо на њеовим
окукама*, да ли се питате гдје су писцу теме из области која нас је
ухватила за уста, о којој сви говоримо, што није књижевност, јер
писци више нијесу у средишту пажње, књиге су се премјестиле
у колумне, мемоаре и страначке досјетке, најчешће на екранчиће,
да ли је, дакле, писац књига о ријечима потрошио коју ријеч о
савременим црногорским приликама, да ли се политички офирао –
„а не би ни у сану био у САНУ да није окренуо на једну страну,
ону, њину, која је гођ”, чује се на више мјеста!

Да ли би оваква казиванка добила оцјену *јромацио їему*
ако писац не би признао да се прије двадесетак година уплашио да
неко хоће да му узме мјесто рођења, да га претвори у далеко ино-
странство, што је доживио трагично, што је нормално, јер писац
јесте осјетљиво биће или није писац од праве руке, па да ли је било
природно да буде међу оним Црногорцима у Србији који су као
држављани Црне Горе тражили да се изјасне о судбини своје држа-
ве, само о томе питању од кога нема важнијег, па је објавио доста
изјава, говора и књигу у којој описује шта му се дешава, а шта се
чује на телевизији, понекад о томе љутито и превише оштро, када
није послїе референдума и оних педесет и пет од сто, само тада,
само те године, није дошао у семољски љетни хлад, но је откоро-
товао, а послїе се привицавао и говорио себи да не зна како би
поступио да није из Црне Горе отишао, па је одлучио (и то примје-
њује гдје год јавно говори) да не присипа, већ је пријепуно, да не
досољава и завађа овамо па да се врати онамо, но да говори по-
мирљиво, да позива на слогу свих у Црној Гори, све тако, као што
ће и бити, али не зна кад ће морати да с пасошем долази својој кући
и да у њој љетни боравак пријављује у дробњачком Шавнику, али
зна да се мало завичајно човјечанство, једна сићушна цивилиза-
ција која је имала своја правила, која је постала некадашњи свијет,
да се то преселило у његове књиге, да тамо живи и да је због тога
вредјело писати, јер ће се увијек човјек питати гдје му је почетак,
одакле је кренуо, докле је стигао, шта је узео и шта је немаран
заборавио!

Да ли ћете писца разумјети зашто је био тужан, готово несрећан, узбуђен и мало кад тако сажалјив, док је у једној од својих књига детаљно описивао дуги љетни дан планинке која има малу дјецу, која је на катуну, а свакодневно силази у ливаде да косцима однесе ручак и да пласти откосе, с колијевком на леђима и макањом која јој се држи за дно сукње, па све то низао у кратким реченицама, редом, од расвита до поноћи, од уранка до касног конака, да се види зашто је жена одустала и зашто су планинска мала насеља остала пуста, зашто су тамошње куће затворене или затрављене, зашто је грубо речено да је рурално нагло стигло у урбано, тако да се не препознају и да се не признају, па је писац позајмио разборит женски глас и дао му да у четири поеме које се дижу и укрштају над семољским процолима, да свака од четири поеме дубе као сврдло, све о причи и причању, у књизи гдје женски глас почиње признањем:

*Ни у њричу,
ни за њричу,
о чем њричам,
науњричу,
коме је до ваке њриче!*

и набраја, све једанак, пита

*Како ријечима
џио су иџричане
казати њричу
џио није њричана?*

и додаје о самоћи истину

*Најора је њрича
ојкад се њрича
кад сâмо чељаде
са собом њрича!*

и колика на стотине стихова и на стотине изрека, као што је исти писац, у доба грађанског и вјерског рата, када је лијепа и богата земља претварана у окрвављени архипелаг, из братства и јединства право под нож и пред зрно, када је као немоћну побуну писац у стиховима повезао стотине назива за тамоњега, тамоњу и тамоњих, у црним корицама, што му није било тешко јер у завичајном говору налази читаве ројеве ријечи за једно те исто ако је ружно,

а само букетић ријечи за оно што је добро и лијепо, јер је тамошњи човјек увијек вјеровао да ријечима може одагнати свако зло!

Да ли има љепшег мјеста од овог да писац, у својењу тек начете приче о завичају, помене како је од сродника и других година слушао окамењене *мајијске обрасце* који погађају шта чему слуги, како се призивају радост и несрећа, зашто увијек треба у кућу улазити десним кораком и најприје обувати десну ногу, зашто се не ручава кад су врата од куће отворена, како ће се сигурно родити мушко дијете ако се тек рођена ћерка задоји кроз вучја уста, због чега се коњска плоча држи запретана на сантрачу а црвени кончићи свуда – и у плетеници и у гриви и на роговима и око руке, а од чега штити комадић тисовине у џепу, зашто се кућа не брише пред нечији одлазак на пут, а шљам не избацује кад падне ноћ, зашто су мајке просипале воду за дјецом кад крену у школу, говориле „помакни се с мјеста” кад се чује за несрећу, куцкале чукљевима три пута у дрво, збориле „далеко се казало” и „камен му у вилице”, а најчешће „далеко било”, како је писац који све признаје назвао роман од 446 урокљивих слика, у толико уланчаних прича, међу којима је и она да не ваља крај наложене ватре причати о нађеном гнијезду јер то значи да ће доћи шарка да усмрти птичад, као што не ваља опширно о властитим записима јер ће досада доћи и позобати слушање, па ће писац, по упамћеној опомени „боље икад но никад”, зауставити решетање питањима, с надом да није све пропало кроз решето и да неће главни одјек бити: *далеко било!*

(ЦАНУ, Бесједа по позиву, Подгорица, 1. јун 2023)

ГЕРД МОРГЕНТАЛЕР

МОРФОЛОГИЈА ИСТОРИЈЕ ОСВАЛДА ШПЕНГЛЕРА

Поштоване даме и господо,

Част ми је што данас овде могу да Вам представим дело филозофа историје Освалда Шпенглера.

Прво бих Вам рекао неколико речи о себи: моје име је Герд Моргенталер, професор сам јавног права на Универзитету Зиген. Моје области истраживања су уставно право и европске интеграције.

Осим тога, члан сам Председништва међународног Друштва Освалд Шпенглер. Ово научно друштво са седиштем у Белгији бави се проучавањем животног дела Освалда Шпенглера, али, такође, генерално упоредним студијама високих култура и проучавањем принципа, који почивају на историјском развоју света. Редовно организујемо интердисциплинарне скупове са учесницима из целог света, објављујемо научна дела и додељујемо сваке друге године награду Освалд Шпенглер. Том наградом исказује се част истакнутим личностима, које су је заслужиле својим познавањем историје човечанства, људске еволуције, упоредног истраживања култура или стања наше цивилизације. Досадашњи добитници награде били су француски књижевник Мишел Уелбек, историчар Валтер Шеидел који предаје на Универзитету Стенфорд и канадски психолог и филозоф Џордан Питерсон.

Желим данас да дам кратак увод у мисао и дело Освалда Шпенглера. Конкретно ћу покушати на основу његовог најзначајнијег дела *Пройаси Зайага* да представим његову „морфолошку филозофију историје” и да је применим на тренутно стање историје света. Пре тога још неколико речи о биографији Освалда Шпенглера:

Освалд Шпенглер је рођен у мају 1880. године у Бланкенбургу у Харцу као син поштанског службеника и одрастао је у приликама

ниже грађанске класе. Због срчане мане после матуре није био позван у војску. Студирао је у Халеу, Берлину и Минхену математику, природне науке и филозофију, а 1904. године је докторирао. После тога је неколико година радио као наставник у једној гимназији. Кад је 1910. године наследио велику суму новца, одлучио је да убудуће живи као слободни писац. Већ његова прва књига *Проиасиџ Зайага*, која је објављена у два тома 1918. и 1922. године, донела му је славу. Разлог за то је сигурно био и наслов, јер у Немачкој је крајем Првог светског рата владало расположење пропасти. Али књига са тим нема никакве везе. Написана је кад је Шпенглер још веровао у победу Немачке у рату. Дијагноза „пропасти” се односила, као што ћемо ускоро видети, на исцрпну душевну снагу целокупног Запада.

После објављивања првог и најважнијег дела, Освалд Шпенглер се бавио поред књижевног и политичким радом. Као идејни зачетник тзв. конзервативне револуције он је био енергичан антимарксиста и истовремено критичар либералне демократије. Поддржавао је Мусолинија, али се оштро и отворено супротстављао Хитлеру. Пре него што је то за њега имало практичне консеквенце, умро је у мају 1936. године у Минхену од своје урођене срчане мане.

Освалд Шпенглер започиње своје најзначајније дело објавом, да ће покушати унапред да одреди даљи ток историје. Дословно он пише:

У овој књизи чини се први пут смели покушај да се историја предодређује. Ради се о томе да се судбина једне културе прати у оним њезиним стањима која још нису протекла – и то једне једине културе, оне која је данас на овој планети у завршавању, културе западноевропско-америчке (*Проиасиџ Зайага*, књ. 1, стр. 27).

Да би се тај циљ постигао, он предлаже упоредно и – како он то назива – „морфолошко” разматрање високих култура, које су познате из историје. Он пореди осам историјских култура и то: стару Месопотамију, Египат, Кину и Индију, осим тога Мезоамерику, која је у његово време још била мало позната, а напослетку грчко-римску антику, византијско-арапску културу и Запад. Код свих ових високих култура установио је, да су се оне развијале као организми и да су притом у периоду од око 1000 година пролазиле кроз различите животне фазе настанка, процвата, сазревања и нестајања. Он говори о детињству, младости, зрелости и старости, а на другим местима о пролећу, лету, јесени и зими.

Осим тога свака висока култура има индивидуални, сасвим специфичан карактер и свој сопствени поглед на свет. Шпенглер покушава у вези с тим да идентификује „стереоскопску слику”, у

kojoj se u dotичnoj kulturi izražava vladajuće oseћање sveta. On govori i o „prasimbolu” (књ. 1, стр. 240).

За обележавање душевног живота антике, коју назива „аполонском” културом, симболично му служи „блиско тело, чврсто ограничено, у себи затворено”. Антички човек живи – као и његови богови – сада и овде. Њена математика је геометрија. Њена уметничка форма је статуа, њена сакрална архитектура је дорски храм. „Магијска” византијско-арапска висока култура насупрот томе осећа по његовом убеђењу „свет као пећину”. Она је обележена свешћу о свеприсутности једног Бога. Њена математика је алгебра, њена уметничка форма је арабескна орнаментика. У куполастој грађевини џамије симболично долази до изражаја типични осећај пећине. Симбол Запада је за њу „бескрајни простор са дубинским нагоном треће димензије”. Типичном заступнику ове културе, који тежи за бесконачним, потврђује по узору на Гетеову драму „фаустовски” карактер. Математика, коју Западњак практикује постаје апстрактна анализа, код које се ради о релацијама, док „сабирање и множење, обе античке методе рачунања са количинама и сестре цртачке конструкције, ишчезавају потпуно у бескрајности функционалних процеса” (књ. 1, стр. 130).

Разлике у погледу на свет које у овим симболима долазе до изражаја су према Шпенглеровом убеђењу толико карактеристичне и дубоке, да између култура право разумевање уопште није могуће. Свака култура је једна монада.

Типично за приступ Освалда Шпенглера је да он у средиште разматрања није стављао појединачне народе или државе него читаве културе, тј. културне кругове као целине, које су историјски одлучујуће и једне од других значајно различите. Свака од њих има своју историју, која је временски помакнута, али тече аналогно историјама осталих. Свака има, такође, своју сопствену „душу” и сопствену унутрашњу меру, тако да ни једна не сме да се мери према циљевима и вредноћима других.

Очигледно у оваквом приступу истовремено лежи и одбијање универзалистичке представе о јединственој историји света, каква се развијала у западњачком просветитељству, одбијање с тим повезане вере у напредак и одбијање сваког облика евроцентризма.

За предочавање ових теза прво ћемо погледати духовно-историјски развој високих култура који протиче кроз фазе, како их Шпенглер схвата, на примеру античке, византијско-арапске и западњачке културе (*Пройасій Зајага*, таблице од стр. 86).

Прва фаза детињство (пролеће) једне културе почиње, према Шпенглеру, тиме, што се из духа дотичне земље рађа „мит великог стила”. У том миту долази до изражаја ново „осећање Бога”: тако стоји на почетку антике, око 1100. године пре Христа, олимпијски свет богова и сага хомеровских Грка; на почетку византијско-арап-

ске културе око нулте године прахришћански осећај заједништва и апокалиптика јеванђеља, а на почетку западњачке, око 900. године наше ере, канон витешких епова и легенди о свецима католичког хришћанства римско-германског карактера.

У другој, младалачкој фази (лету) буди се свест једне културе о самој себи. Према Шпенглеру сада настаје рани градско-грађански свет, у коме се развијају критички покрети. Под њиховим утицајем долази до првог „чисто филозофског схватања осећања света”, до религиозних реформација и до „рационалистичко-мистичног осиромашења религиозног”. То се у антици показује, између осталог, у великим предсократовцима, у Питагорејском савезу и у орфичким и дионизијским религиозним покретима од 7. до 5. века пре Христа. У византијско-арапској култури треба навести процват филозофске литературе на целом Блиском Истоку од 5. до 7. века, црквене саборе и црквене расколе и појаве Ислама. Томе на Западу одговарају филозофије Галилеја, Бејкона, Декарта и Лајбница, реформације Лутера, Цвинглија и Калвина и многе протестантске струје укључујући енглески пуританизам.

Трећа фаза, зрела фаза (јесен) једне културе доноси према Шпенглеру пробој „велеградске интелигенције”. Она представља „врхунац строго духовне снаге уобличавања”. Сада влада вера у свемоћ разума. Прво религија постаје „разумна”, док се култ природе поштује. После тога настају велики идеалистични и сазнајно-теоретски системи. У антици је то време софиста и класичних филозофа Сократа, Платона и Аристотела у 5. и 4. веку пре Христа. У византијско-арапској култури налазимо у 9. и 10. веку после Христа рационалну филозофију мутазилита, затим класике Алфарабија и Авицену. На Западу је епоха просветитељства та, која је у 19. веку достигла врхунац у устројству мисли Гетеа, Канта и Хегела.

Крај чини последњи, четврти корак у развоју: фаза старења (зима), која према Шпенглеру значи „зачетак велеградске цивилизације”, али, такође, „гаси се душевна снага уобличавања”. Сад се развија „тежња нерелигиозног и неметафизичког светског грађанства”. Филозофија се срзава у стручно-научну „катедарску” филозофију, поглед на свет постаје материјалан. На крају „живот сâм постаје проблематичан”. У антици ту спадају киници, који су се појавили у 3. веку пре Христа, и последњи софисти, такође, епикурејци и стоици. У византијско-арапској култури видимо одговарајуће секте и струје, које коначно од отприлике 1000. године после Христа воде у практички фатализам Ислама. На Западу се од 19. века шири материјалистички „култ науке, користи и среће”, који представља Огист Конт, Чарлс Дарвин и Карл Маркс, поред скептичне филозофије Шопенхауера и Ничеа и од отприлике 1900. године шири се опште расположење пропасти света.

У политичком смислу уследио је током те последње фазе старења, у којој настаје велеградска цивилизација, у свим културама распад претходно организованих народних тела. Настају „безобличне масе“. Економске силе продиру кроз локалне политичке облике и снаге и утемељују космополитску „владавину новца“. Освалд Шпенглер повлачи паралелу између Александра Великог и Наполеона. Борби Римског царства, које је у успону, против трговинске велесиле Картагине и хеленистичког дијадохијског царства код њега одговара борба глобалних велесила у касном 19. и раном 20. веку – у антици као у његово време фаза империјализма и уништавајућих ратова.

Ту почиње у његовој табеларној хронологији фаза развоја Запада, која је за Шпенглера у време када је писао, још представљала будућност. За нас, који живимо 100 година касније, веома је интересантно поставити питање шта је он на основу своје морфологије упоређивања култура за отад прошле епохе и за нас још предстојеће епохе прорекао.

Ради предочавања својих теза, Освалд Шпенглер је у својој књизи *Пројасиј Запада* (после стр. 85) одштампао таблице. Помоћу ових таблица он представља духовне епохе, уметничке епохе и политичке епохе култура које пореди у њиховој „истовремености“. Наравно, у овим таблицама остају празна поља која се односе на корак развоја Запада у времену, које је за Шпенглера лично представљало будућност. То се односи на време између објављивања његовог најзначајнијег дела и данашњице, тиме се односи изван садашњости и на нашу будућност. Наравно да је веома значајно бацити поглед на поља у табlici која се односе на развој, који се у овим фазама у другим већ прошлим културама одиграо.

Шта се тамо види? У духовно-историјском погледу према Шпенглеру на крају сваке културе долази до „ширења последњег светског расположења“. Оно се изражава сходно његовој табlici у старој индијској култури у појави будизма. Томе одговара у антици хеленистичко-римски стоицизам, а у византијско-арапској култури у 11. веку после Христа практички фатализам Ислама. За Запад Шпенглер указује на том месту на ширење етичког социјализма од почетка 20. века. Ми у међувремену знамо како је тај социјализам у отад протеклих 100 година у тоталитарном претеривању учинио пуно зла. У последње време се он у „западном свету“ преобразио у самоуништавајућу идеологију, која са псеудорелигиозним струјама као што је климатски покрет доприноси ширењу „последњег светског расположења“, са агресивном-„вокер“ политиком идентитета уништава институционалне основе сопствене културе и у догледно време ће, такође, довести до „практичког фатализма“.

У политичком погледу према Шпенглеру за крај једне културе је карактеристично „распадање сад битно велеградски настројених народних тела у безличне масе”. Након што је у време великих сила, империјализма и уништавајућих ратова прво „новац” преузео власт, сад се ствара више један „цезаризам”, у коме политика диктатуре побеђује новац, а безоблично становништво се стапа у империјум који постепено поново добија „примитивно-деспотски карактер”. У антици у тој фази поред Јулија Цезара стоје, пре свега, Август и његови наследници. Сасвим на крају политичког развоја долази прелазак на „приватну и породичну политику појединачног владара”. Свет као „пљачка”. Шпенглер подсећа на појмове „египтицизам”, „мандаринство” и „византинизам”. Он дијагностикује „безисторијску умртвљеност и немоћ империјалног механизма према младим народима жељним пљачке или страним завојевачима”. То на крају води до „лаганог надирања праљудских стања у високо цивилизовани животни став”.

Као што можете да замислите, Шпенглер веома поларизује својим провокативним тезама. Критикује се не само његово политичко начело и његова драстична предказивања него и необичан филозофски и сазнајно-теоретски принцип. Замерају му да његов приступ историји није научни. Његово карактерисање култура помоћу њихових прасимбола и њиховог осећања света почива само на субјективним вредностима; његова филозофија историје остаје метафизичка и недокучива. Његова „морфолошка” метода која само емпиријски упоређује и притом посматрани феномен успона и пропасти култура узима као необорив „природни закон” је детерминистичка и песимистична. Шпенглер сâм одговара на то, консеквентно се надовезује на мисли Гетеа и Ничеа: „Од Гетеа имам методу, од Ничеа начин постављања питања” (Предговор другом издању прве књиге, књ. 1, стр. 25).

Гетеов метод се састоји у томе да приликом тумачења света органски раст и правилне промене, метаморфозе, ставља у први план уместо да се феномени појмовно рашчлањују и да се само траже каузалитети. Шпенглер жели то виђење да примени на културама. Коначно код појединца запажање, да свако у свом животу пролази кроз фазу детињства, младости, зрелости и старости и на крају умире, сводимо не само на индивидуално различите факторе који се можда могу избећи, а који сваки пут утичу на прелазак из једне у другу фазу и на крају узрокују смрт. Уместо тога узимамо ток живота у целости дат као наиндивидуални, свеједно због чега је природа то тако удесила. Шпенглер каже: „Математика и принцип каузалитета воде до једног природног реда појава, а хронологија и идеја судбине до једног историјског” (књ. 1, стр. 33).

Тако је и пропаст сваке досадашње високе културе, која је у историји доказана, била напоследку судбинска и неотклоњива.

Као тему свог наводно метафизички-недокучивог описа култура Шпенглер наводи, да су историчари садашњице веровали да испуњавају задатак, „кад религиозне, социјалне појединости и [...] појединости из историје уметности довлаче да би ’илустровали’ политички смисао једне епохе. Али они заборављају оно што је одлучујуће, наиме, одлучујуће уколико је видљива историја израз, знак, душевност која се уобличила” (књ. 1, стр. 31). Душа једне културе је, према томе, оно битно, а историјски утврдиви резултати науке, религије, филозофије, уметности, економије и политике су само површни феномени.

На Ничеов начин постављања питања Шпенглер се надовезује, тако што преузима његов немилосрдно реалистичан поглед на свет и живот. У том смислу, он наглашава да није „писао за оне који сматрају да је мудријашење о бићу једног дела само то дело [...] Разумети свет за мене значи бити дорастао свету. Битна је тврдоћа живота, а не појам живота каквом нас учи „нојевска” филозофија идеализма. Ко не допушта да га заварављају појмови, тај то не осећа као песимизам, а до оних других није нам ни стало” (Предговор другом издању прве књиге, књ. 1, стр. 24–25).

Његова филозофија историје и културе не жели бити сматрана детерминистичком и песимистичком него филозофијом судбине. Појединац јесте и остаје слободан. Он одређује како ће обликовати будућност. Тако он у последњем пасусу свог великог дела пише: „А за нас, које је случај поставио у ову културу и овај тренутак њеног постојања, у коме новац слави последње своје победе, а његов наследник, цезаризам, полако и неодољиво се ближи, за нас је тиме дат правац хтења и морања у уско описаном кругу, правац без кога не би вредно било ни живети. Ми нисмо слободни да постижемо ово или оно, али смо слободни да учинимо оно што је нужно или – ништа. А задатак који је поставила нужност историје – решава се било са појединцем, било против њега” (књ. 2, стр. 559).

Хвала Вам на показаном интересовању!

(Предавање одржано у Матици српској, 19. априла 2023)

Преводи цитата преузети из:

Освалд Шпенглер, *Прогноса Зайага: нацрти за морфологију историје света*, 1–2, превео с немачког Владимир Вујић, 2. изд., Службени гласник, Београд 2020.

Превела с немачког
Марија Вац

ШАНТАЛ ДЕЛСОЛ

МОНДИЈАЛИЗАЦИЈА И МЕТАМОРФОЗЕ ХУМАНИЗМА*

Да ли глобализација води ка универзалним вредностима?¹ Ако роба и добра тако лако прелазе чак и најудаљеније границе, ако се људи с лакоћом крећу и организују своје постојање у неколико географских области, шта је са културама и визијама света? Да ли нас глобализација води ка културном и духовном јединству, ка некој врсти глобализоване мисли и вере?

Свакако нећу давати прогнозе, нема говора о томе јер то превазилази моје способности. Просто ћу, колико је то могуће, описати велике савремене токове, у којима се културе сусрећу и разилазе у време глобализације. Из тога свако може извући своје закључке. Мој говор ће се састојати из два дела: крај универзализма и *различитије стварање мишљења*; тренутни *утицаји* Азије на Запад.

1

Визија западног света, наслеђена од јудео-хришћанства и просветитељства, два је века владала светом. Друге културе су је са жаром и неспретношћу присвајале, или су бар сањале о томе. У 19. веку, западњаци су колонизацију оправдали идеолошким аргументима: ширење просветитељства по целом свету. Можемо

* Конференција одржана у оквиру семинара Миреј Делмас-Марти (Институт Француске, 2. 12. 2019).

¹ Ове анализе делимично су развијене у мојој књизи *Сумрак универзалној* из јануара 2020. године (*Le crépuscule de l'universel*, Le Cerf, Janvier 2020), и у мом чланку „Промена цивилизацијске парадигме” („Le changement de paradigme civilisationnel”, p. 147–158, dans *Démocratie et liberté*, dir. C. Delsol et G. De Ligio, Le Cerf 2020).

рећи да је овај пројекат добро примљен до друге половине 20. века. Од почетка 21. века буде се нова непријатељства, поткрепљена аргументима.

Западни универзализам је веома стар, вероватно почиње још са старим Грцима. Он није само знак доминантне културе већ и културе која напушта модус митова да би ушла у модус истине (а истина је универзална). Тако су сва наша освајања заличила на мисије, Перикле доноси демократију подређеним градовима, хришћани воде крсташке ратове у име Истине, а савремена људска права су ново јеванђеље (Добра вест). Та порука се пронела. Након што је Петар Велики на силу позападњаčio Русију, и Јапан и Турска су учинили исто. Читава два века, не само да су се све културе мање-више добровољно позападњавале већ су врло често и афирмисале наша начела и нашу терминологију. Коначно, сви режими, укључујући и оне најаутократскије, изјаснили су се као „демократски“.

Тако је било све до краја прошлог века. За једва двадесет година начин на који се дочекује западна порука се променио. И то на свим континентима: у Кини и међу неколико њених суседа, у великом делу муслиманских земаља, у Русији. Новина је у следећем: пред нама су по први пут културе које се отворено супротстављају нашем моделу, аргументовано га оспоравају и оправдавају другачији тип друштва од нашег. Другим речима, они поричу универзални карактер принципа које смо желели да донесемо свету и можда их сматрају оправдањима једне идеологије. Овај супротни став није нов по форми, али јесте по свом обиму. Он је пољубљао наше схватање универзализма, чијим се носиоцима сматрамо. Он мења и геополитичку ситуацију. Основа овог става није спорна: оно што је под знаком питања је наш индивидуализам, са свиме што он носи.

Следе нека запажања која нам омогућавају да боље разумемо ову ситуацију без преседана. Културни полови о којима је реч износе сличне аргументе за делегитимизацију Запада. Доводе у питање нас као културу еманципације и слободе, а и једни и други бране заједнице, велике и мале. Чини се да се против индивидуалистичког Запада отворио огроман холистички фронт. Ради се о ривалству између две парадигме. Западни индивидуализам, либерални и глобалистички, суочава се са неколико различитих култура које се сваки пут боре против њега у име једног облика холизма и укоренењених вредности. Такође, аргументи који се износе против Запада подсећају на оне које су одувек износили противници просветитељства и западне модерности (на пример, неки кинески мислиоци данас стигматизују демократију и бране ауторитарну моћ истим оним аргументима које су у 19. веку истицали Местр или

Боналд). Поврх тога, антитеза постоји и унутар самог савременог Запада. Данас се неолиберали вољно удружују са спољним противницима (на пример, савези извесне француске деснице са Путиновом Русијом, или извесних средњоевропских земаља са Кином). Другим речима, западни универзализам налази своје противнике не само у другим културама већ и унутар себе.

Да би се разумео Путин и савремена критика Запада у Русији, мора се прочитати Зиновјев. Александар Зиновјев, велики дисидент, аутор *Зјайећих висина*, објавио је након пада Берлинског зида дело о Западу названо *Окцидентизам, есеј о тријумфу идеологије*.² Аргумент је следећи: Запад је створио богату цивилизацију, која се одликује духом рада, ризика и организације, а чији су нам резултати како економски тако и културни добро познати. То је цивилизација заснована на принципима људских права и грађанских слобода. Исто као што је руска култура заснована на духовности и патриотизму. За сада нема ништа изненађујуће у овим разликама. Међутим, западна култура има додатну карактеристику, коју друге културе немају, а која доприноси проблему: она себе сматра универзалном Културом. Она замишља да су људска права, не само њени сопствени партикуларни принципи, и као такви респектабилни већ да су то универзална начела која су потребна свим народима, чак и пре него што су упознати са њима. Овакав став је подједнако смешан као кад би се Руси хвалили универзалношћу своје духовности или империјализма. Проблем је што је ова претензија опасна. Она се користи као идеологија, што у ствари и јесте: наводно универзална визија света, која сматра да као таква има право да се свуда шири, против воље других цивилизација које теже, то је закон природе, да остану исте. Зиновјев иде још даље: он сматра да је такозвани „окцидентизам”, западна идеологија људских права, у стварности партикуларитет који је тога свестан, али се шири под маском универзалног. Другим речима, тај универзализам није ништа друго до оружје рата: западњаци намећу своју културу под изговором да је то за добробит свих људи на земљи, како се не би видело какви су заиста – појединачност која се намеће другима и настоји да их освоји свим средствима, од ратног оружја до психологије. Такозвана универзалност људских права само је једна од одлика ове психологије освајања. Многи западњаци, међутим, верују у своју идеологију до те мере да не знају да је то идеологија: они је виде као реалност. А шта је специфично за идеолога? *Верује да зна, али не зна да верује* (Ален Безансон). Зиновјевљев посао је, дакле, да демаскира. Путин користи исти принцип у својим

² Плон 1995.

говорима, само је још вулгарнији. Када је 2017. године Путин декриминализовао насиље у породици, знао је да иде против свих убеђења о људским правима, а правдао се тако што је западна људска права назвао индивидуалистичком идеологијом, подједнако штетном колико и утопијском.

У Кини, Документ бр. 9 (документ под насловом „О ситуацији у идеолошкој сфери” који је саставила кинеска влада 2012. године, а који је био тајан док га није открила новинарка дисидент Гао Ју, која је тај чин кажњена са 7 година затвора) описује идеолошку ситуацију земље угрожене од Запада: „данас је идеолошка ситуација борба”. У тексту су описани противници који, под утицајем Запада, штите „владавину права” у Кини. Ови противници, који су одлучни да избришу кинески идентитет, описани су као тројански коњ, нека врста пете колоне Запада. У једном од параграфа се каже да је „промовисање *универзалних вредности* покушај да се ослабе теоријски темељи партијске моћи”. Западне вредности „пркосе времену и простору, превазилазе нацију и класу, примењују се на цело човечанство”. Те вредности које шире дисиденти које се овде трудимо да стигматизујемо, нису опасне само због свог отвореног противљења кинеским принципима. Ти принципи нису противници као сви други. Они се постављају као универзални, и као такви, поносе се својеврсном привилегијом: да су „направљени” за све људе на земљи, и да су примењиви у свим временима и на свим просторима. Због тога глобализација неолиберализма доводи до катастрофалних криза у Латинској Америци, Русији и Источној Европи. Отуда у самој Кини, тако снажно делују дисиденти који шире идеје наводно специфичне за читаво човечанство. Стога је циљ кинеске владе да се прво бори против ове тврдње о универзалности, чиме ће се постићи да дисиденти изгледају као браниоци једне друге посебности, браниоци непријатеља. Борба је описана као „вечна, сложена и мучна”. Не само зато што је хендикеп борити се против тако привлачне личне слободе, већ, пре свега, зато што мисао која се представља као универзална поткопава своје противнике, да тако кажем, изнутра уместо да се бори лицем у лице. Она пориче сингуларност, тј. посебност култура: а управо је то оно што Кина и друге земље желе да одрже.

За Си Ђинпинга, такозвани западни универзални принципи су само изговор којим се оправдавају империјалистички ратови, попут оних у Ираку или Либији, са катастрофалним последицама.³ Јер ниједна вредност не може бити корисна за све народе.

³ Франсоа Бугон, *У мислима Си Ђинпинга*, 2017, стр. 175 (François Bougon, *Dans la tête de Xi Jinping*, Solin 2017, p. 175).

Сличне, ако не и аналогне, дискурсе нашли бисмо и код Ердогана, и код одређеног броја муслиманских владара.

Ове културе не само да истичу различите суштинске вредности код њих и код нас (духовност за Русе, домовина за Русе и Кинезе, породична солидарност за Кинезе) већ поричу да се може дефинисати скуп суштинских вредности заједничких за све људе, којима би сви тежили истим еланом. Овај борбени диференцијализам или релативизам тренутно је заступљен у дискурсу ван Запада. Налазимо га код Ли Куан Јуа, код Путина, код Си Ђинпинга, код Ердогана.

Појачавање муслиманског радикализма и радикализација многих муслиманских земаља од осамдесетих година 20. века, а посебно од почетка 21. века, побуна је против Запада, његове колонизације, хегемоније, против његових опомена, уопштено против његовог начина постојања, а вероватно и одраз потешкоћа са којима се суочавају муслиманске земље када усвајају модерне обичаје који су им истовремено и одбојни, а на којима и завиде Западу. Даријус Шајеган, на пример, тврди да је муслиманско друштво заједничко и органско, саткано од исконских веза, као и сва историјска друштва. Оно није, као западна друштва, кренуло ка друштву обликованом уговорима, где је солидарност добровољна и стечена. Само је Запад прошао кроз тај процес, процес просветитељства.

Земље, друштва или културе које данас одбацују Запад чине то да би рехабилитовале цео или део несталиг холизма. Постмодерни Запад ове изазове доживљава не као различите културне изразе већ као неподударности, пошто уписује неизбежну индивидуализацију у историјски процес морализације. Тако је сукоб попримио размере својеврсног рата богова.

У свим културним регијама света ван Запада, у последња два века горуће питање је: да ли да се вестернизујемо или не? Колико? Можемо ли усвојити најбоље од Запада, а одбацити остало? Можемо ли да се модернизујемо без вестернизације? Више се не суочавамо са другим културама које траже имитацију и акултурацију. Напротив, суочавамо се са културама поносним на своје различитости, спремнијим да се ругају и дискредитују принципе и вредности које смо навикли да им дарујемо. Дуго смо веровали да доносимо универзалне принципе који ће успешно заменити древне обичаје који се изнова понављају само силом навике. Веровали смо да смо ми Нови свет, Радосна вест коју чекају сви народи, заглављени у хијерархијама и доминацијама. Али испоставило се да се нашим универзалним принципима, супротстављају други принципи, који су подједнако валидни у очима човечанства достојног тог имена.

Једна важна струја политичке мисли у Кини, распрострањена у круговима моћи, данас доводи у питање западну демократију и придружује се у том погледу старим аргументима. Синолог рођен у Канади, Данијел А. Бел⁴ залаже се за „конфучијанску традицију” којом би се реформисала западна демократија, јер пати од значаја који се придаје народном гласању. Од гласања потичу све ирационалне и променљиве одлуке, које се свеједно не поштују дугорочно. Укратко, Данијел Бел критикује демократију због тога што пречесто личи на демагогију, и даје глас некомпетентним људима који су превише одани својим појединачним интересима. Насупрот томе, слави кинески мандаринат, режим заснован на вештинама и ефикасности, поштеђен притисака који долазе одоздо, много је способнији да доноси одлуке за опште добро на дужи рок. Ово је добро аргументовано преиспитивање европске антропологије која нас је историјски довела до модерне демократије: вере у једнакост људи у погледу њиховог здравог разума, људи који су сви способни да одреде своје и опште добро. Али то је и преиспитивање нашег уверења да политика није само ствар рационалности већ, пре свега, убеђења или везаности за вредности. Средиште кинеског аргумента, као и аргумента Данијела Бела, политички је захтев за рационалношћу. Могле би се формулисати свакакве западњачке критике овог аргумента, на пример: шта је било рационалније, нацизам или Бела ружа? Да ли је избор Беле руже био питање рационалности? Али овај аргумент не важи ако је једина сврха увођење реда и правде у државу, зарад просперитета народа и поштовања традиција. Систем меритократског мандаринизма је патерналистички, у смислу да се заснива на антропологији природне неједнакости. Грађанину је потребан ред и благостање, не треба му слобода мисли или слободна убеђења. Грађани су мање способни од владара да одреде опште добро – стога они нису грађани већ поданици. Чињеница да је Кина престала да одговара на притиске Запада и да сада тврди да је демократска и да брани свој мандарински систем са поносом користећи се свим класичним аргументима политичке филозофије, знак је нове ере у којој западна хегемонија ствара прилику за сукобе идеолошке природе. Платонов став о просвећеном деспоту, који је читав 19. век на Западу заступао изванредан број конзервативних писаца, сада има свог двојника у Азији. Кинеска визија онога што називамо људским правима заснива се на холистичком типу антропологије: човек је у суштини друштвено биће, и стога су му потребна социјална права. Међутим,

⁴ На пример *Кинески модел: политичка меритократија и границе демократије*, 2015 (*The China Model: Political Meritocracy and the Limits of Democracy*, Princeton University Press, 2015).

заснива се и на антропологији марксистичког типа: нема права изван историјског контекста. Кинеска визија одбацује оно што су за нас природна права, која сматра апстракцијама.⁵ Позивајући се на Конфучија, она описује појединца који је у потпуности садржан у заједницама, првенствено у породици, спрам којих он нема индивидуално право.

Западњаци су „азијске вредности” често сматрали изговори-ма којима су аутократски азијски владари оправдавали наставак аутократије... Овај аргумент је слаб: азијски дискурс о вредности-ма има за циљ и последицу да предложи други начин разумевања права, заснован на другој антропологији, у којој је човек најпре друштвено биће па тек онда индивидуа, дефинисан својим односима, а не својом аутономијом. У Документу бр. 9, актуелне кинеске власти су од самог почетка јасно дефинисале своје идеолошке противнике: подела власти, вишепартијски систем, општи избори, независност правосуђа. Снажно се одбацује „западна идеја новинарства”, односно слобода штампе. Одбацује се оно што се назива „историјски нихилизам”, односно историјско памћење које би довело до признавања маоистичке револуције и њених масакра. Документ на снажан и узнемирујући начин описује кинеско дисидентство, које, инфилтрирано свуда, шири теорије западног порекла. Инсистира се на томе да руководиоци не смеју да допусте да прође ниједна од ових лажних идеја, које одвраћају људе од правог пута, од развоја, од њихових циљева. „Одржавање исправног политичког правца” подразумева спречавање говора и писања кроз контролу Интернета и медија, на шта се Партија обавезује, и тражи активну подршку оних којима се обраћа. Лична слобода, која доводи до слободе говора и оспоравања, до владавине права и демократије, отвара врата нередима свих врста, чак и анархији и нихилизму који су неприкладни за складан развој једног народа. Ово је прастаро кинеско уверење, стога не изненађује што се и овде појављује. Холистичка антропологија не би никако величала слободу појединца. А лична слобода нема много смисла у одсуству идеје о личности. Када су европски антимодаернисти у 19. веку напали слободе просветитељства, користили су се истим аргументима којима се Кинези одувек служе: слобода рађа неред, угрожава грађански мир, спречава велике планове. Документ 9. напада све слободе, од слободе штампе до економске слободе. У томе је срж свих преиспитивања западних принципа.

⁵ Данијел Бел и Џозеф Чан, *Пресуга о људским њравима у Кини* (Daniel Bell et Joseph Chan, *Arrêt sur les droits de l'homme en Chine*, Cairn-info, revue Raisons Politiques, 2001).

Неколико веома различитих култура/цивилизација се сада удружило у културној дебати или борби против Запада. Њихови захтеви су предмодерни. Они доводе у питање индивидуализам, било какву еманципацију, пацифизам. У овим културама данас постоји идеја да западна постмодерност ствара лажни свет, заводљив и смртоносан, у коме су појединци лишени својих суштинских корена.

Могуће је да је Запад на крају изазвао одбојност желећи да наметне модел који је толико другачији од других. Могуће је и да је толико постао екстреман да је неким постао неподношљив, поготово пошто је и у самом себи изазвао огромне побуне. Може ли једна култура укротити време када буди несавремене струје где год да прође? У сваком случају, налазимо се пред сукобом, не цивилизацијских већ антрополошких парадигми. Индивидуализам и холизам настављају да се боре један против другог. Вероватно морамо прво себе да преиспитамо.

2

За то време, на Западу, хришћанство нестаје, што, такође, доводи до промена.

Не брише се хришћанство као религија него хришћани. Брише се хришћанско друштво у коме су хришћанска антропологија и хришћански морал били уткани у наше обичаје, начин постојања, менталитет и наше законе. Ово више није случај. Наши закони и морал инспирисани су другачијим погледима на свет. Ако се постави питање попут оног о медицински потпомогнутој оплодњи или еутаназији, ми се обраћамо етичким комисијама у којима су заступљене све религије и псеудорелигије.

Хришћанство као религија наравно и даље постоји (и ту и тамо се развија), али оно више није морални учитељ нити правни инспиратор наших друштава. Дошао је крај моралној, политичкој и правној доминацији хришћанства, која је трајала петнаест векова на Западу. Морамо покушати да видимо шта значи тако дубок колапс.

Знамо колико је тешко питање обичаја у савременим западним друштвима: тамо од дебата о абортусу зависи ко је на власти. Жестина ових дебата говори о томе колики је раскол у питању. Ми делимично можемо схватити размере овог раскола уколико упоредимо наше време са петим веком наше ере, тренутком када је хришћанство успостављено. Морали које данас успостављамо (на пример развод брака уз сагласност или безусловни абортус) су они које је хришћанство у настајању забранило римском друштву

у 5. веку. Наше такозване „друштвене” борбе затварају врата хришћанству, а омогућују повратак древним облицима паганизма.

Ове промене подсећају на нешто што сеже још дубље. Предхришћански паганизам је представљао мноштво веровања која су постојала заједно у синкретистичком друштву (где су сва веровања једнака, у некој врсти скептицизма или општег агностицизма, иако овде морамо говорити са опрезом јер ово изазива контроверзу међу стручњацима). Хришћанство у настајању, од четвртог века, инаугурисало је владавину истине, дакле, искључивог веровања, и истовремено је инаугурисало и нетрпељивост према различитим веровањима и прогон (наравно, паганство је раније прогонило хришћане, али због јавног реда и одбране државе, а не као јерес). Са хришћанством, реч „аиресис”, што на грчком значи „избор”, даће „јерес”; организовани свет подлеже једној мисли⁶, а расправе су интерне, између хришћанских струја (интензивне теолошке свађе су присутне у свим друштвеним круговима, о чему сведочи, на пример, Григорије Ниски).

Савремени тренутак карактерише мање или више суптилно напуштање идеје истине, коју замењују наративи. У 4. и 5. веку, стари митови су, да тако кажем, рециклирани да би служили као истине (хришћани нису почели испочетка, није била у питању *tabula rasa* већ су трансформисали постојећа веровања). Данас се, напротив, истине хришћанства рециклирају у приче: Христов живот постаје лепа, поучна прича, као што је Толстој већ наговестио у 19. веку. Док идеја истине бледи, синкретизам се поново рађа. Вера уступа место мноштву нејасних и полиморфних веровања. Налазимо се у ситуацији духа коју је у 4. веку описао Симах, велики бранилац паганизма. По питању трансценденције или коначних циљева, он је сматрао да „не постоји јединствен пут за такву тајну” (не постоји један једини начин = не постоји ЈЕДНА истина већ неколико различитих прича које коегзистирају). Тако наше време враћа обреде који су постојали пре хришћанства. Некадашње хришћанске прославе се паганизују (Ноћ вештица). Нестају обреди признања светог (недеља). Обичаји поново постају пагански (кремација замењује сахрањивање).

Али пре свега, урушава се и вене јудео-хришћански хуманизам, који човека види као краља и центар васељене. Замењују га облици пантеизма – човек не вреди ништа више од животиња, а на крају је и сама природа света. Хуманизам се у свом вишеструком значењу своди на човекољубље, саосећање према бићу које пати,

⁶ П. Атанасијади, *Ка једној мисли*, 2018 (P. Athanassiadi, *Vers la pensée unique*, Les Belles Lettres, 2018).

што постоји у свим културама. Тако се западна култура, која се истицала по свом краљевском хуманизму (човек је краљ и чувар земље), придружила свим другим културама које су углавном политеистичке, па и пантеистичке и, наравно, филантропске.

Логично је да се након брисања хришћанства вратимо на оно што је оно поништило: предхришћанским или античким мудростима (сећамо се да је Апостол Павле из Тарса жестоко расправљао против њих). Такође, логично је да у периоду недостатка смисла западни умови са наклоношћу поздрављају значења која нуди Исток. Растућа веровања одговарају мудростима, и могу бити слична онима из прошлости Запада (стоичким) или онима која одувек постоје у Азији. Потрага за мудростима, азијским или не, почела је на Западу након револуције (подсетимо се Спора о пантеизму). Веома је жива у постмодерним друштвима. Читава једна филозофска струја промовише и слави мудрост уместо трансценденције (Пјер Адо, Андре Комт-Спонвил, Франсоа Жилијен итд.).

Хусерл је погрешно када је пре једног века написао: „Други народи постају западњачки. Ми се никада нећемо индијанизовати.”⁷ Ми смо данас, на неки начин, у процесу „индијанизације”.

Оно што друштво држи заједно је парадигма, и морална и друштвена, наслеђена из прошлости и заснована на веровањима и/или традицији. Монтеѕкје је ово назвао „општим духом” једне нације, јер је схватио у којој су мери, у сваком историјском друштву, обичаји, закони и навике међусобно кохерентни: они чине целину.⁸ То је архитектура друштвених обичаја у класичном смислу. Нове идеје могу да их загребу, доведу у питање, али да би обичаји нестали или били замењени другима, потребна је веома дуга и тешка борба. Не мењају се обичаји лако као власт, а и то се дешава веома ретко. Налазимо се у једном од таквих тренутака транзиције.

Хришћанске парадигме су трајале око петнаест векова, пошто су биле доминантне до друге половине 20. века. Од 18. века темељи ових модела почели су да се љуљају, а њихов легитимитет је напукао – прочитајте само Волтера. Револуција их је довела у питање, али није успела да их избрише. О томе сведоче многе расправе о легитимности развода, које су узбуркале деветнаести век. После Другог светског рата, у суштини од педесетих и шездесетих година 20. века, хришћански принципи су се урушили један за другим, било да се ради о унутрашњем достојанству ембриона, абортусу или светости брака. Сви друштвени закони који су донети у свим

⁷ *Криза европској човечансџва и филозофије*, 1992, стр. 56 (*La crise de l'humanité européenne et la philosophie*, Hatier 1992, p. 56).

⁸ *Дух закона*, XIX, 4.

западним земљама од краја 20. века одражавају радикаlnу промену парадигме, крај хришћанског модела и његову замену нечим другим, што ће морати да се дефинише. Ради се заиста о расколу наше епохе. То је врхунац дугог путовања које је почело у 18. веку и имало за циљ да се ослободи хришћанства као носиоца парадигме. Ако под парадигмом подразумевамо архитектуру међусобно кохерентних принципа, који управљају моралом и обичајима једне цивилизације – онда је западна цивилизација у процесу преласка из једне у другу парадигму, уз помоћ постмодерне демократије.

Верујем да овај цивилизацијски раскол игра значајну улогу у политичким немирима и доласку такозваних „популистичких” влада које не знамо баш како да квалификујемо. Социолог Томас Франк је показао (*Защито сиромашни љасају за десницу*, 2013) да Трампови бирачи морална питања стављају испред својих економских интереса. А знамо колику тежину има питање абортуса за америчке гласаче. Природно је да у време тако дубоког раскола настаје струја мисли која жели да сачува стари поредак ствари.

Закључак

Ако покушам да сумирам оно што је управо речено: главни тренд који данас можемо запазити, са културолошке тачке гледишта, јесте пропаст западњачке визије света, због претензија ка универзализму које су и у основи просветитељства и које су послужиле као изговор за колонизацију. Нема сумње да ће од сада идеје просветитељства, које очигледно не желимо да напустимо, сијати само за нас. Хоће ли бити унакажене до те мере да постану препознатљиве? Овај колапс западњачке снаге или таштине још је гори због тога што је и вековно хришћанство, које је чинило њен првобитни стуб, такође, у својеврсној агонији.

Оно што је сасвим извесно јесте да ће свака култура на свету повратити своју независност, мада ће свакако задржати и понешто што је попримила од Запада током периода његове доминације. Било да се ради о исламском традиционализму, кинеској контроли наслеђеној од кинеске филозофије легализма, или о руском и пансловенском преиспитивању људских права, све је то тријумф културних посебности. С друге стране је поражени Запад који је сведен на себе. Сада обезглављен, без хришћанског хуманизма који му је служио као костур, Запад користи људска права да би пропагирао свој осветнички и агресивни хуманитаризам.

Да не бисмо остали на пуком посматрању, било би занимљиво извући неке поуке из ове трагичне и раскошне авантуре. Понудила бих неколико смерница.

Желели смо (ми западњаци) да еманципујемо целу планету успостављањем индивидуализма који се супротстављао свим врстама припадности. Овај процес схваћен је као напредак Добра, као морални процес који је требало да културно уједини читаву планету. Глобализација би се састојала у пожуривању „заосталих” култура, које су, како то каже Даријус Шајеган, „позване” да се што пре придруже „напредним” културама. То је покушано силом у време колонизације, а у 20. веку позив који је упућен испуњен је иронијом и презиром. Прогутали смо друге културе, али их нисмо сварили. У ствари, оне су нас испљунуле.

Оног тренутка када је универзализам људских права престао да види себе као обећање и видео себе као програм, почело је његово одбацавање.

(Предавање одржано у Матици српској, 29. марта 2023)

Превела с француског
Тамара Вережан

МИЛА МЕДИГОВИЋ СТЕФАНОВИЋ

ЛАВИРИНТИ СУДИЛИШТА*

„Књижевност је замена за живот.
Књижевност је паралелан живот.”

Данило Киш

САЖЕТАК: Стваралачко здање Јовице Аћина пројектовано је као фикцијска грађевина оплемењена бојама и звуцима мулти-жанровских текстовних подлога. Пишчева књижевна ходољубља остварена су под заштитом Бога инспиративности који, показујући пут избављења, евоцира људско страдање од памтивека. Тако у композиционој шеми Аћин повезује аутопоетске карике у маниру писања на гледање о(т)писаног литерарног складишта. Претражујући меморисану архиву – сијасет растурених, насумичних и намерних записа, Аћин преиначава заоставштину попуњавајући празнину постојања. Као дух улази у врт сећања на сопствено и туђе битисање. Символику баштенског биља, дрвећа, птица и других створова Аћин је окрилатио имагинацијом слагања случајних записа у нову поетолошку структуру. Најновији Аћинов роман – чији је наслов библијска мистификација – захтева смисаону повезаност архитекстова и актуелних приповедачких збивања. У композиционом редоследу, између старта „трке без циља” и завршнице у врачарској башти, одвезује се чвор наративног свежња.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: људско страдање, прошлост–садашњост, свето, профано, врт, башта, птице, Врачар, Содома, Јерусалим, Макс Брод, Кафка, Киш

* О књизи: Јовица Аћин, *Хогочашће у Согому*, Службени гласник, Београд 2022.

ОРИГИНАЛ И КОПИЈА

Аћинова ванредна активност спаја митолошко и стварно, реално и фантастично, трансформишући првобитну замисао о жанровској концепцији књиге *Хогочауће у Согому*. Шта би било да је Макс Брод (аустријски и јеврејски писац) послушао свог пријатеља Кафку и спалио његову рукописну заоставштину – та незамислива упитаност надвија се над овом књигом.

Непресушна енергија ума и срца усмерила је писца и преводаца Јовицу Аћина да читаоцима подари преводе необјављених рукописа Франца Кафке. Када се све прочита – при коначном свођењу, осветљавамо цитате из књиге *Кафка за и њројив* Гинтера Андерса који се могу тумачити и као Аћинова стваралача фактографија.

Живио је у једној двосмисленој епохи: у епохи која, се у свему што ради, у техници, привреди политици, већ одавно одрекла „смисла“; која је са „смрћу бога“ изгубила провиденцију, дакле, оно „чему, дакле, смисао“ и више не вјерује чак ни „прогресу“ који смјењује „провиденцију“, том последњем унуку појма о смислу, кратковјечном, премда има румене образе; он је живио у епохи, која апсолутно није била духовно или душевно дорасла својој властитој смислом огољеној пракси и која је за собом као украсе и амulette, вукла крхотине већ одавно разбијених религиозних, метафизичких и моралних рјечника (Гинтер Андерс, *Кафка – за и њројив*, превео с немачког Иван Фохт, Народна просвјета, Сарајево 1955, стр. 103).

Сва књижевна путоштва – стварна и химеричка, завршавају на небеском степеништу у валерима и тоновима списатељског умећа. Стваралачки лавиринт Јовице Аћина исцртан је бојама и звуцима мултижанровских текстовних предива. Његова књижевна ходољубља остварена су под заштитом Бога инспиративности који, показујући пут избављења, евоцира људско страдање од памтивека. Тако у композиционом пачворку Аћин повезује аутопоетске карице у маниру писања на гледање о(т)писаног литераног складишта. Претражујући меморисану архиву – сијасет растуриених, насумичних и намерних записа, Аћин преиначава заоставштину попуњавајући празнину постојања. Као дух улази у врт сећања на сопствено и туђе битисање. Врт ружних сећања и башта људских страдања обојене – судбинским колоритом, могу бити боје слеза – налик Њопићевој, или посуте концлогорским пепелом из Кишовог споменара.

Симболику баштенског биља, дрвећа, птица и других створова Аћин је окрилатио имагинацијом слагања случајних записа у нову поетолошку структуру. Црна врана (Vodb у Ирској је једно од имена богиња рата), надноси се у песимистичкој интонацији над „оголело дрво” пролазности и нашег лаганог одумирања, како би као двојник показала људској души пут ка свету мртвих. Ескапистички бег од животне стварности, није незадовољство собом, већ непомирљивост са пошастима које трају од настанка света.

Можда је то дрво сировина за папир, еспарто подлога на којој остају печати мастила, пишневог и туђега зноја, или крви неког страдалника. Манир онеобичавања наративних исказа склопљен је у пишневој верзираности као поетолошка опорука. Књиге објављене 2021. и 2022. су „последње”, али књиге прича, *Бања*, *Све збој ваздуха*, роман *Ходочашће у Согому* и нови преводи Кафкиних дела потврђују ванредну енергију „голог приповедача” чије су збирке таштине осмишљене као оазе избављења од грубе свакодневице. И над овом књигом можемо изговорити један алилујариј донкихотовском јахачу литерарне апокалипсе у коју не верује док је не покрије корозија времена.

„Хромо дрво” (збирка прича *Бања*) има куполу испод које су окупљени, стварни и књижевни ликови улице *Via dolorosa* на Врачару или на неком другом месту наше планете. Неочекивано двосмислени искази све преобразе; остарело дрво озелени новим литерарним колоритом у пишневом екстеријеру:

Кад сам се прибрао од тог сазнања, у трачку свести схватам да је моје бивше дрво, ако је већ низашта, још довољно добро да буде скелет другом, пузавичастом животу. То ме можда убија, а можда буди, крепи, јер сад више не знам ко сам. А опет, као да то икад знамо.

Узлети бића у агонији и потрага за вечним коначиштем нижу се у бисерну огрлицу уметничког постојања. Обмане вида, фантоми по води, у ваздуху и на широкој пустињској бесконачности, оваплоћени су у пишневој уобразиљи. На пут по Светој земљи одважио се својевремено и Јован Дучић и ванредна промишљања овековечио у књизи *Грагови и химере*:

Једини од свих твораца разних вера, Христос је имао своју Палестину, свој Јерусалим, свој Назарет своју Јудејску пустињу, своју реку Јордани, своје језеро Генезаретско, који сви укупно тако ненадмашно украшују његов неодрљиви божанствени роман. Цео овај сунчани оквир, свака стазица, свака сенчица, све је из њега

саткано. Све је и створено за самог њега. Огромни Стари завет има, такођер, хиљадама изванредних личности, једну крупнију од других; царева, краљева, пророке, судије, хероје и страдалнике, домаће и стране завојеваче, али сви ишчезавају пред величинама и лепотама Христове личности. Има у Старом завету и догађаја који својим чудесима превазилазе све што је људска историја забележила и људска памет запамтила по трагичности и дубини, а све ишчезава пред тихом и чистом легендом сина Маријиног (Јован Дучић, *Грдови и химере*, Дерета, Београд 1999, стр. 274–275).

Заточеници смо истог круга на кратковекој стази која измиче; кад остаримо протресе нас Аћинов „аперкат” у рингу надметања за списатељску и читалачку значку. Његови наративни кодови налик су енигматском мозаику док попуњава празна поља животне укрштенице у „збирци знакова поред Андрићевог пута”. Асоцијација на један став из преписке Бориса Пастернака и Марине Цветајеве (1922–1936 – писмо из 1922), примењив је у „сродништву” изабраника на библиофилској планети. „Човек ’станује’ у телу, на исти начин као што станује у кући или Космосу који је себи створио” (Мирча Елијаде, *Светло и њрофано*, превео с француског Зоран Стојановић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад 2003). Писац као изасланик Светог списатељског духа окружен је књигама и обдарен посебним сензибилитетом. „Књига у рукама човека који има осећања не чека посету znalца, њу узимаш, запућујући се ка пријатељима у Пушкино, као своју сопствену, сроднички се њоме гордиш радујући јој се.” А исцелитељску обнову и вечност уметности наглашава и Аћин, тако да може потписати један пасус из Пастернакове преписке о уметничкој пријемчивости: „да то сећање у уметности никакви нови напори условљивача и поништитеља природе неће уништити.” Стваралачи поступак сабирања случајних записа на маргиналним цедуљама, евоцирамо и као Пастернаково умеће: „Свемоћни Бог Детаља, Сада – строфица у песми, усамљена и мрачна као напомена.”

Најновији Аћинов роман – чији је наслов библијска мистификација, захтева смисаону повезаност архитектстова и актуелних приповедачких збивања. У композиционом редоследу, између старта „трке без циља” и завршнице у врачарској башти, одвезује се чвор наративног свежња. „Из тог чвора, из којег висе неколико дивљих конаца као одступања од његовог центра, у књигу попут корњаче мили роман и, свакако, доприноси да у њему наслутимо сродство међу јунакињама и јунацима исприповеданих догађаја, а о којима сам састављао записе, па их расејавао и губио, налазио, прикупљао, и то не у један мах него током приличног броја година.”

Протагонисти наративних фрагмената су „знак знака” на ауторовом менију који у одељку „дизерта” има специјалитет „део Библије записан на семену смокве”.

Лутање кроз време и простор до најудаљенијих космичких непознаница својствено је свим сањалицама у овоземаљском или вечном сну. Неизоставни реквизит је пишчево огледало садашњости и вечности – као одраз Самсона, Далиле, неког Лилипутанца или миша. Ови пасажии су препознатљиви мотиви Гросманових Библијских прича у *Лављем меду*, има их и у Стајнбековим *Мишчевима* и *Људима*, а уплетени су и у причу ходочасника.

Између оног што је горе и оног што је доле, каже једно од алхемијских предања, постоји големо огледало, које се назива космичко. Космос је у том називу заправо атанор, топионичка пећ у лабораторијама у којој се елементи претварају једни у друге, њихове кратке сенке у дуге и дуге у кратке.

Приповедну структуру Аћин репродукује асимилирајући *echo i tempi passati* и садашњост у одразу зрцала претходних књига, наративних фрагмената и приповедних ликова. Аутопоетско промишљање легитимисао је Јовица Аћин у овом исказу:

Уосталом, у књижевности, кад је стварана као фикција, сви ликови су у извесном смислу фантоми. Привиђења. Нека од њих су некад живела, а сад их нема. Друга никад нису истински била стварна него су изум неког ко је умислио да може да их ствара. Баба Рахиља је, међутим, истинска особа. Као да је измишљена. Чудо од жене. Обновила је целу породицу. Од Темишвара до обронака Пиринеја. Роман боље од мене прича о њој.

Европа на длану, уједињена или не, изнедрила је фашизам. Крлежа је био левичар и због тога жигосао бесмисао рата, његове хушкаче и превртљивце. У младости је био симпатизер српске политике и био окренут Београду „као ходочасник према светилишту”. Пре Другог светског рата сукобљавао се са Титом, да би касније био његова моћна фигура у југословенској култури.

Европа данас на концу конца ипак не зна, мисли ли својом властитом главом или не, увијек је склона да вјерује како је њен начин мишљења божанског поријекла. Кокетирајући тако на једној страни још увијек с небом и с божанским тајнама, она неће да вјерује да је сестра мајмунска, али никако не сумња у своје надземаљске дивиденде, у своје богом благословљене митраљезе и подморнице

(Мирослав Крлежа, „Европа данас”, у: *Заједничка читаоница. 2: Европа*, Удружење Крокодил, Београд 2019, стр. 18).

Комбиновање и преплитање алтернативних низова обележава структурираност херменеутичког кода Аћиновог романа *Хогочаиће у Содому*. Флора и фауна пишевог острва избављења – ако је писање оаза спаса из прозаичности; ауторско кретање има више нивоа: из перспективе поткровља, егзистенцијалног приземља и током шетњи стварним и уметничким стазама и пределима. Претње нестанка цивилизације на Земљи повезане су са вулканском лавом и оним што јој претходи, (прасак, дим и пепео). По троговима испод „другог неба” хода прерушени писац од старта на Врачару до циља у Содоми, а његови фантазми нису опсена већ загревање пред „ф(р)онтализацију” у Содомију.

Аутобиографском методом свезнајући приповедач лицитира неке „озбиљне” и тривијалне мотиве. Међу ове последње су и оне примамљиве без дистанце из *Малој еројској речника српској језика*. Еротословље је вешто уграђено у бројне књиге Јовице Аћина. Венеција – светионик Адриатика, туристички и литерарни топос у осмишљавању егзистенције, изазов је сваког посетиоца. Мост уздаха био је последње видело осуђеника на смрт. Данашњи заточеници електронских „сокоћала” одлазе до закупљене собе да телесним сједињавањем у ропцу уживања заврше туристички дан (*Бања*, стр. 84–90). Но, „Содома и Гомора су виши и далекосежнији циљ од неке тамо љубави и кецања” (*Хогочаиће у Содому*, стр. 30).

Содому и Гомору из старозаветне „Књиге постања” уткали су у своја дела и Марсел Пруст (Прустова мајка била је Јеврејка) и Курцио Малапарте. Трагајући за сенкама минулих времена, Пруст кроз прикривени кибицфенстер – прати сцене оргијања и уживања, хранећи своју хомо-хетеросексуалну еротску жудњу. Присећајући се Волтерове лектире, Малапарте – италијански писац јеврејског порекла и доказани антифашиста, води фиктивни дијалог са просвећеним писцем и затвореником Бастиље. Мотив путовања у Свету земљу подразумева обилазак Јордана и посету Содоми (Курцио Малапарте, *Содома и Гомора*, превела са шпанског Бојана Живановић, Службени гласник, Београд 2008). Посреднички ликови Малапартеове књиге могућа су допуна стваралачког процеса Аћиновог романа. Херменеутички код – према коме се артикулише и усмерава снага приповедања, загонетно је прикривен. Укрцан у лађу спаса Аћин упозорава на фатализам рибљег плача на обалама свих река и мора; сличне конотације прожимају и фрагменте Курцијеве младалачке аутобиографије. Волтер је храбри капетан Мртвог мора кога током пловидбе, такође, прате необични дога-

ђаји попут „зеленог облака” који је „због одсјаја сунца с времена на време чудно сребрнкасто светлуцао, те се чинио набрекао од мноштва риба које се праћакају”. (Врста морске рибе у Атлантском и Средоземном мору могу бити метафора илузије, маште и фантазама.)

Пут ка просветљењу подразумева мапе које главни протагониста приче позајмљује другим ликовима и са њима се поистовећује. Један од њих је и пропали учитељ Александар Тресигаћа (можда му је предачко презиме било Мрсомуд), из Куршумлије, науман да се запути до Содомије. Пут до жељене дестинације трасиран је неизвесношћу кроз „дрвену пустињу” искушења као у филмовима Микеланђела Антонионија. На обали мора је острво соли са једним сувим дрветом као метафором распећа на коме је Христ окончао овоземаљски живот. Читалац није сигуран јер се писац често повинује захтевима двосмислених утисака (*може бити и не мора да значи*). Аћин се окреће призорима са обале као савремене туристичке дестинације, да би се потом конектовао на историјске догађаје око Палестине и Израела. После старозаветне Библије прешао је на хомерско предање о Одисеју да као хумани писац помогне жртвама богова гнева.

Опседнутост еколошком чистоћом нашла се фрагментарно у протоку прича. Врана насељава хрпе смећа и непријатељски посматра човека. То је нека врста упозорења и опомена људима да чувају своја станишта од загађења, Аћин се здушно придружује потреби очишћења и околине и сваке људске душе. Поетски хербаријум цвећарства „Мирисно срце”, чува разноврсну флору за вечност, у тој башти су симболи добра и зла: драгољуб, ноћна фрајла, зумбул, дан и ноћ, руже, сунцокрет, паламида, штир, багрем, дрен, детелина, љиљан и др., цветне чатице „месождерки су најпримамљивијих боја” и изазов кулинара.

Једна Херодотова прича из V века п. н. е. одређује демократију као „првенство мноштва”, не само људског, већ и вредносног: демократија је скуп једнакости пред законима, сменљивости кроз изборе, одговорности, јавност и слободе. На тим начелима грађена је стара грчка, атинска демократија. Рим је у политику увео државу као републику, ренесанса аутономије и грађанство, да би модерно доба демократију ослонило на механизме представљања, са странкама, поделом власти и политичком економијом, кад се у Енглеској полако рађао парламент, у САД прве странке, у Француској револуционарни терор, све до искушења комунизма и нацизма у XX веку. Шта је још остало од демократије у нашој савремености, у доба технолошких и медијских глобалних промена, глобализације и нових фрагментација света? Зашто је данашња демократија у

„кризи”, подједнако „у доласку” као и „у одласку”? На које амби-валенције данас рачуна и чиме још може да се брани као поредак слободе где нека заједница људи одлучује о властитој судбини а појединац о сопственом животу? (Новица Милић, *Полицичка на-рајтолоџија. Оџлед о демократији*, Академска књига, Нови Сад 2022).

Хогочаиће у *Согому* прожето је и оксиморонским пасажима и то је наглашено на местима где се осветљава феномен смрти. Литерарне мапе од библијских до стварних локација уцртане су на пишчевој застави. Ту се у калеидоскопу сусрећу „башта која мисли”, Гилгамеш и Одисеј, Трампазлин, Зевзек, Матеја ванземалци, астрофизичар, Обрен деспот и неизоставни женски ликови.

Испаштање греха, Божја казна, страдање у ватри пакла од настанка света до данас укапало је црнило мастила у Ађиново пеликаново перо да „у прозирној самоћи” нацрта нови лавиринт, а по Борхесу свака књига је лавиринт. Нова књига, пресложена у позамашни адлигат фантастике, уписује се у пишчева непокретна добра. Подсећамо да је и Хљебников писао песме слажући их од делова ранијих песама, и подстицао редакторе, па чак и штампаре, да његов текст преправљају (Цветан Тодоров, *Увод у фанџасџичну књижевност*, Рад, Београд 1987). Као дигресију убацујемо препоруку савременим штампарима, да налију трајније боје у машине како би књиге читали и нараштаји трећег миленијума. Странице дароване књиге почеле су да бледе од Сајма 2022. године, па се обневидели тешко сналазе у тексту.

Уверени смо да ће *Хогочаиће* у *Согому* исписано срцем задобити читалачку публику и наћи се на полицама „божанске библиотеке”. На крају свођења наративних слика у одразу огледала с друге стране, јасно је да ће вечно постојати скривени ходници имагинације и стваралачког елана Јовице Ађина.

Др Мила Медиговић Стефановић
Народна библиотека „Вук Караџић” Крагујевац
mila_stefanovic@yahoo.com

ГЕРД МОРГЕНТАЛЕР

**МОРФОЛОГИЈА ИСТОРИЈЕ
ОСВАЛДА ШПЕНГЛЕРА –
ГЕРД МОРГЕНТАЛЕР***Разговор водио Никола Павловић*

Освалд Шпенглер је, са великом тачношћу, предвидео низ догађаја и процеса на Западу који долазе. Од успона светских градова, културе новца, појављивања радикалног феминизма, тријумфа новца у политици, опадања фертилитета, прихватања авангардних културних сензибилитета од стране најширих народних маса, на развијање општег цинизма и космополитизма и повијање под уништавањем старих културних истина и ово све подвео под културну и друштвену декаденцију и опадање.

Никола Павловић: Који су њо Вама, најјаснији знаци дефинитивної цивилизацијскої одпадања Запада, без оциције њовраћка на старо?

Герд Морґенталер: Најјаснији знак овог кретања и развоја које је Освалд Шпенглер предвидео је јединствена формација света на глобалном нивоу у којој снажне корпорације и други слични чиниоци доминирају догађајима, док с друге стране имамо индивидуализоване и фрагментиране појединце. И, где имамо снажну тенденцију од демократске националне државе са владавином закона и свих других тековина ранијег развоја, ка великој глобалистичкој влади какву видимо сада.

Шпенглерово дело њреѡрѡело је разне крићике и оне су мање-више ѡзнаће, од сћила који је ѡснички надахнућ и одвојен од

класичној научној дисциплини и без много референци, метода који је применио у свом раду, па до приговора да фаталистички дисциплини историји. Међутим, за ову прилику, интересује нас однос Шпенглерове теорије и хришћанства. Због чега је Шпенглер у свом раду стигао до границе која раздваја чулно и метафизичко? Он дефинише метафизички доживљај у свом будном бићу, али ни ствараје. Он се у појединим семенима бави религијом, али јој не даје централно место у својој теорији. Због чега је по Вашем мишљењу изабрао овакав дисциплину?

Шпенглеров морфолошки приступ, како га сам назива, заснован је на једноставној компарацији и не тражи никакве метафизичке и друге утицаје који стоје у позадини догађаја већ једноставно упоређује. И, како он каже, ако направимо историјски осврт и видимо старе цивилизације које су постојале пре наше, западне цивилизације, он настоји да опише одређене кораке у њиховом кретању, који иду од детињства, младости, зрелости и затим до старости и што се може наћи у свакој цивилизацији која је икада постојала. Такође, све цивилизације имају другачији карактер који је изражен у њиховом погледу на свет. Можемо да видимо да се ове описане фазе увек појављују и макар до сада, свака цивилизација која је постојала исто тако је окончала своје трајање. Крај цивилизације значи и да је иста оставила своје трагове на земљи, али да није више жива, не може да се развија. Она у својој последњој фази може да постоји и вековима после колапса, али више нема никаквог развоја. И ово је његов приступ, он не иде даље од тога у метафизичком смислу већ усваја ове паралеле и позива нас да размислимо о њима.

Живимо у времену где влада тошова верска ошчињеност технологијом. У културолошким развалинама, ошћој декаденцији, смрти метафизике и константној стирењи од еколошкој или нуклеарној армагедона, чини се да се све наде полажу у технику и технологију. Може ли се технологијом премостити уруцавање цивилизацијској ослонца, или ћемо једноставно завршити у дисциплском свейу сајберпанка?

О овоме је он, такође, писао. На крају сваке цивилизације стоји материјализам, са религијом је одавно окончано, или не игра одлучујућу улогу у развоју друштва. И, да је религија прешла у неку врсту опште метафизике али да ће се коначно и ово завршити јер нема духовног подстицаја осим пуког материјализма и огољене политике моћи. Ово може бити маскирано са одређеним псеудо-

религиозним покретима који се могу појавити, али ће они бити вођени од идеолога, чуцака, или контролисани од рационалних моћних политичара који ће их искоришћавати за сопствене интересе. И, он додаје, да како смо видели у прошлости, свака цивилизација овако завршава. Он предвиђа да ће се овакав развој догађаја десити и у западној цивилизацији. Материјализам, политика моћи и на крају цезаризам, после кога ће се цео систем урушити.

Када смо код цезаризма, да ли је појава Доналда Трампа означила да нам се епоха цезара приближава? И, са којим владаром древног Рима бисмо Ви упоредили Трампов долазак на власт?

Не бих знао тачно да кажем, али можемо да размислимо о томе. Можда Трампа можемо да упоредимо са Красом (Марко Лиције Крас) у Риму, он је био екстремно богат и политички амбициозан и био је у опозицији владајућој партији у Сенату која је била заступник моћне више класе у Риму. Он им се супротстављао у име популизма, али није био успешан. То му није пошло за руком јер није био харизматична личност. Због тога се одлучује да подржи Јулија Цезара, младу звезду у политичкој арени, коме је новац био потребан. Он је био тип личности који је стекао следбенике и постао први цезар, како га зовемо сада, али је онда убијен. Тако да је можда Крас један од претходника Трампа који би могао имати сличну судбину и који би могао имати идеју о подршци успешном политичару кога би финансијски подржао да дође на власт и да онда влада као (Октавијан) Август у Римском царству, који је успео да савлада партијску подељеност и влада као популистички и конзервативни владар. С друге стране, користио је олигархију, веома богате сенаторе и њихове породице за сопствену подршку. Пустио их је да живе и зарађују, али их је везао за свој систем који називамо цезаризам.

Порекло Ваше породице је из ових крајева, што је разлог више Ваше заинтересованости за српску културу. Да ли сматрате да српска култура, као део словенског света, има у себи довољно вишализма да у даљој будућности изађе из западне исеудоморфозе и да на крају избегне судбину пројасних западних света?

Ако ово питање анализирамо кроз Шпенглерову теорију, Србија је дуго била под утицајем Источног римског царства и арабљанске цивилизације, коју он (Шпенглер) види као једну цивилизацију. Ово је необична идеја, али убедљива, ако о њој размислите. Јер се обе цивилизације рађају оквирно око рођења Исуса Христа

и трају до хиљадите године, када је калифат пропао. И, ово је једна цивилизација која је у одређеној мери преживела, односно није се више развијала, али је остала у региону и утицала на формирање начина мишљења. Западна цивилизација више обухвата централну и западну Европу. Она се шири, али на површан начин. На начин и у време у којем се њен крај приближава и где њена душа, у Шпенглеровом схватању речи, гаси и њен дух се гаси и остаје само материјалистичка и моћна империја, али која није способна да пусти корене ван њеног језгра. Друга ствар коју Шпенглер разматра је могућност надлазеће православне цивилизације, нове цивилизације. Главна област рађања ово цивилизације је Русија. Судаћи по Шпенглеру, Русија је будућа цивилизација, али такође можемо видети и друге православне државе које су произашле из византијског и грчког православља где се будућа цивилизација може појавити. Наравно, ово су спекулације, а с друге стране за мислиоце у Србији може бити веома интересантно да истражују његове идеје, да читају Шпенглера и да покушају да примене његове идеје на сопствену ситуацију.

Осим Шпенглеровој књижевности дела Пропаст запада, коју бисте следећу његову књигу истакли по важности и значају?

Он је написао још неколико књига након *Пропаст запада*. Оне нису тако обимне и нису толико познате, али су веома важне у смислу политичког контекста његовог времена и још увек су веома интересантне у историјском смислу, али и у смислу идеја које су тамо изнете. Постоје макар две које бих поменуо, једна од њих је *Прусизам и социјализам*, а друга је *Године одлуке*, коју је писао у годинама појаве националсоцијалистичког покрета, док су националсоцијалисти мислили да је он један од њих, али им се отворено супротставио. И то је вероватно најкритичнија књига која је могла да изађе за време власти националсоцијалиста и веома је интересантна за читање.

Професоре, захваљујем Вам на издвојеном времену за овај разговор.

Хвала Вама!

ХЕРЕМЕНЕУТИЧКИ КРУГОВИ САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Марко Паовица, *Са њесницима: нови ољеди о савременом српском њеснишћиву*, Српска књижевна задруга, Београд 2022

У времену оправданости Миљковићеве слутње да ће њоезију сви њисајти и Хелдерлинове упитаности: *чему њесници у оскудно доба?*, те, сходно томе, и питање целисходности хиперпродукције савремене књижевне критике, начело аутентичности критичког гласа који се издваја из масе других, представља и једини могући предуслов за опстанак и сврсисходност књижевне критике у целини. Ту, наравно, није реч о таквој аутентичности која искључује тумачење и вредновање изван књижевноисторијских токова, нити изван утемељених књижевнотеоријских оквира, већ управо надоградњу постојећих фундираних књижевнокритичких кодова. То се пре свега постиже властитом перспективом сагледавања поетичког репертоара једног аутора и вештином разумевања и тумачења која, уз све друго, подразумева сензибилитет за најфундаменталније и, истовремено, најособеније слојеве једног песничког опуса.

Књига књижевнокритичких огледа Марка Паовице *Са њесницима: нови ољеди о савременом српском њеснишћиву*, својеврстан је и драгоцен прилог проучавању поетика савремених српских песника, на више начина. Његови „читалачки извештаји”, како их именује у *Уводној белешци*, о песницима рођеним од средине тридесетих до краја педесетих година прошлог века (Петар Цветковић, Матија Бећковић, Слободан Ракићић, Гојко Ђого, Рајко Петров Ного, Мирко Магарашевић, Мирослав Максимовић, Стеван Тонтић, Слободан Зубановић, Братислав Р. Милановић, Злата Коцић, Драган Лакићевић, Душко Бабић) и о песничким књигама (Леон Којен, *Анђоложије српске лирике 1900–1914*; Јован Дучић, *Очи на оба свејша*, избор из поезије; Вук Крњевић, *Вјејрена врајша*; Љубомир Симовић, *Планејша Дунав*; Рајко Петров Ного, *Разјовор душе и шела*; Мирослав Максимовић, *Црјање сјварности*; Мирко Магарашевић, *Бесјрај*, о Тонтићевој беседи на додели Жичке хрисовуље; Томислав Маринковић, *Школа ѡрајања*; Братислав Р. Милановић, *Одрон свејлосић*;

Злата Коцић, *Галјал и Грумен*; Драган Бабић, *У мирне године*; Љубисав Симић, *Глува соба*; Ђорђо Сладоје, *Певач у мајли*; Драган Лакићевић, *Жељелица и Шумановић и Прохуја*; Ђорђе Деспић, *Песме и други оживљци*), у најстрожем смисли речи, не припадају искључиво критичким огледима. По латентним интенцијама да се одређено дело и његов аутор ситуирају у књижевноисторијски поредак, колико и да се укаже на њихове утврђене и мање познате вредности, и то методологијом која надилази строге књижевнотеоријске оквири и лексичким регистром који више припада есејистичком стилу, огледи о савременим српским песницима Марка Паовице представљају драгоцену штиво чије се границе флуидно крећу између науке и есејистике. Паовици као критичару нису стране интерпретативне технике, као и основна теоријска питања о статусу и природи тумачења поетског текста, нити пак синхрониске и дијахрониске поетске парадигме у историјским токовима српске књижевности. Па ипак, његови „аналитички тренуци и теме” у тумачењу поезије савремених српских песника, засновани и на њеном врсном познавању и на историји критичке мисли о њој, у вредносном смислу врхуне управо у аутентичној артикулацији оних значењских сегмената које аутор препознаје као фундаменталне у стваралаштву једног песника, а које сам одређује као „мистериозно и чудесно, еротско и танатолошко, есенцијално и егзистенцијално”.

Иако се не руководи ни поетичким, ни тематским, ни типолошким критеријумима композиције већ огледи о песницима распоређује према години рођења песника о којем пише – почев од најстаријег ка најмлађем – аутор књиге *Са њесницима успоставља унућирацње начело* или *лојку* књиге, на чијој структури почива чврста поетичка устројеност. Тај систем се заснива на неколико значењских токова и типолошких групација, међу којима су најдоминантније оне које и сам Паовица дефинише у уводу као: „певање религиозног искуства” (огледи о поезији Дучића, Бећковића, Злата Коцић, Ракитића, Тонтића, Нога, Душка Бабића), надахнуће националноисторијским и културолошким атрибутима (Крњевић, Бећковић, Цветковић, Ракитић, Магарашевић, Максимовић, Ного, Милановић), „патриотско-завичајно и модерно родољубиво певање” (Ного, Лакићевић, Злата Коцић, Душко Бабић), „певање метафизичке и лирскометафизичке инспирације” (Симовић, Милановић, Ђого, Ного, Маринковић, Зубановић), али и „критички доживљај урбанитета и савремености” (Симовић, Ђого, Магарашевић, Милановић, Зубановић, Тонтић), као и *сџишцана њоејизација урбаног амбијента и феномена њролазности* (Лакићевић, Сладоје, Зубановић, Злата Коцић). Оваква високо развијена критичка и херменеутичка свест аутора генерише неколико основних идеја саме књиге, међу којима је, свакако, једна од доминантних указивање на главне токове поетичких струја савремене српске поезије.

Огледи и критике у књизи *Са њесницима* Марка Паовице представљају проширену и допуњену верзију књиге *Орфеј на стољу* (2011) и у том контексту нова књига пружа, с једне стране, обухватнији преглед поетичких токова савремене српске поезије, док се, с друге, аналитичким духом својственим њеном аутору, продире до најфинијих значења појединих песама оних песника који су предмет критичарске пажње. Тај принцип од општег ка посебном или, прецизније, модус двоструке артикулације који Паовица често примењује, уочљив је и у самим насловима и поднасловима огледа, где се првим сугерише поетички, а другим критичарски смер тумачења („Апокалиптичне визије и помрачење предања (Националноегзистенцијално и патриотско певање Слободана Ракитића)”, „Бореј у Хумнини – Хумљак код Хиперборејца (Поетичке константе и стваралачки преображаји у поезији Гојга Ђога)”, „Бол памћења и памћење бола (*Бол* Мирослава Максимовића по аналитичком лупом)”, „Поетика снега (Песме о снегу и снег у песмама Драгана Лакићевића)”, „Гласник духовне обнове (Уз старе и нове песме Душка Бабића)” итд.). Изузетак представљају два огледа о поезији Матије Бећковића и Злате Коцић, где је трагање за религиозним елементима и доживљајима њихове поезије само по себи толико значајно и свеобухватно, а истовремено и јасно, да би поднаслов био сувишан („Звук и призвук религиозности у песништву Матије Бећковића” и „Сакрални подтекст и религиозни доживљај у поезији Злате Коцић”).

Вредност огледа у првом делу књиге *Са њесницима* састоји се, између осталог, и у томе што је сваком будућем истраживачу или „обичном” заинтересованом читаоцу дато да се у тоталитету, дакле, на једном месту, информише и о стваралачким преображајима једног песника кроз време, променама његовог стваралачког проседа и његовим тематским преокупацијама, али и да кроз аналитичке сегменте и тумачења кључних, *неураличних ѡчачака* његове поезије стекну најпоузданија знања о вредности дела о којима је реч. Паовица у том смислу, ове огледе започиње као историчар књижевности, заснивајући своје тезе и на књижевноисторијском хронолошком пресеку доба којем један песник припада, наставља као поуздани критичар, чији се вредносни судови ослањају на особену херменеутичку аргументацију, да би своје највише естетске и естетичке домете и моменте остварио у оним сегментима у којима је критичар проговорио као песник. На пример, у огледу о поезији Рајка Петрова Нога закључиће и ово:

Лечам и калойер је књига неслућене лепоте. Лепоте казивања. Али се не може рећи да се чита у једном даху. Не зато што је то већ безброј пута речено, шта није, него зато што Ногово казивање непредвидљиво често прекида дах читаоца. Па он застаје на сваких неколико тренутака. Увек изнова, изненадно подбоден. Стрелимице, у најосетљивију тачку. И

онда зури некуд у даљину. Кроз сасвим прозиран зид. Загледан, канда, у месту у књици. Опрљен чистим озоном Ноговог поетскопрозног говора. Прожет свежином слике, окрепљен снагом доживљаја, окрзнут језом призора. Већ где је када затечен. А мало где није.

Та способност поједностављивања и поетизације језика критике коју Марко Паовица поседује сведочи о високом степену развијене критичке свести, али пре свега индигениозном осећају за оно *суштинско* у поезији. Његова критичка мисао следи пулсације *речи-кључева* и *стихова-кључева* песника које тумачи, узимајући најбоље од најбољег и представљајући их у репрезентативном аналитичко-синтетичком кључу.

Иако композиционо и методолошки нису сасвим саобразни огледи-ма у првом делу књиге, текстови о песничким књигама из другог дела прате основну интенцију аутора о представљању духа поетике савремене српске књижевности, указујући на поетичке карактеристике неких од њих. Али чак и усмереност на конкретно дело за критичара и тумача Марка Паовицу подразумева широко постављену херменеутичку платформу, то јест увођење у једну књигу кроз кратак осврт на целокупан опус или фундаменталне поетичке одреднице једног песника. Његова ванредна обавештеност о аутору и његовом делу, међутим, не оптерећује само представљање једног дела већ потпомаже да се стекне шира слика и бољи увид у вредност дела које се тумачи. С друге стране, представљање *йесничких књија* може се читати и као праћење књижевне продукције савремене српске поезије, што је такође у вези са наведеном тезом да се књигом *Са йесницима* даје књижевнокритичарски и књижевноисторијски пресек савремене српске поезије. Књига огледа Марка Паовице у том смислу наставља континуитет у тумачењу савремене српске поезије и може се разумети као део великог критичарског наслеђа, као што његови херменеутички кругови представљају јединствени и особен осврт на поетику сваког појединачног песника који је предмет херменеутичке експертизе.

Др Марија ЈЕФТИМИЈЕВИЋ МИХАЛЛОВИЋ
Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић
mjmhajlovic@gmail.com

О ДУШИ И ЋУТАЊУ

Славко Гордић, *Погсећања и наговори*, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, Зрењанин, 2022

Најновија књига Славка Гордића *Погсећања и наговори*, објављена после есејистичке књиге *Међу својима* (2020), представља продубљивање и поновно читање оних тема о којима је говорио на трибинама, скуповима или их је писао за часописе и зборнике. Аутор групише текстове у три целине, а тематски распоред у овој књизи намеће важна питања – канон, поетику и идентитет. *Погсећања и наговори* у целини преиспитују историју и идентитет наше књижевности и поетичке замке које та књижевност поставља. Почев од Јована Дучића, Тодора Манојловића, Иве Андрића, Добрице Ћосића и Михаила Марковића, у овој књизи преиспитани су људи *свејске културе* који много воле свој народ и свој идентитет. Наговештавајући тему дијаспоре („све нас је више у другим државама [...] а све мање у матичној земљи”), ова књига, кроз језик и питкост, као да узвикује „Ave Serbia и све српске земље, српски род и српски свет”. Закључци у којима се укрштају, смењују и аргументују књижевна и филозофска прозрења важна су не само за схватање праваца у којима се креће српска књижевност већ и праваца, непроходних и нејасних, у којима се креће наш колективни идентитет. Ако је историја и рецепција књижевности занемарила и заборавила наше писце, Славко Гордић подсећа да је то наш избор и да може и другачије. Сувише скроман да би тако дефинисао, исправљајући неправду према појединим ауторима, Славко Гордић овом књигом пружа овим писцима дуготрајнију славу него што су је поједини имали (иако је, сматра Ками, са Сиријусова становишта свака слава краткотрајна).

Преиспитујући културну и националну посвећеност Јована Дучића своме народу, а поводом стопедесетгодишњице песниковог рођења, Гордић подсећа да је Дучић био један од највећих „мислилаца, путописаца, књижевних критичара и, што свакако знате, задужбинара и колекционара”. Бавећи се Дучићевом дипломатском активношћу, књижевним, путописним и критички радом, истиче као вредно „исписивање универзалне истине”, посебно у књизи *Благо цара Радована*. Дучићев „рафинман”, трагом Кашанинове мисли, Гордић види у вишеструкој улози коју Дучић има у нашој култури: дипломата, мислилац, путописац, књижевни критичар, задужбинар и колекционар. Сећањима на Руђера Бошковића, сликара Риста Вукановића и Вука Караџића, родно Требиње се изнова рађа у делу овог путописца и књижевног критичара, а на то аутор подсећа усмеравајући пажњу на његово песништво и на три главне фазе: војиславовска, парнасско-симболистичка и постсимболистичка. Иако подсећа на Дучићево казивање да су бог, љубав и смрт „три највећа и

најфаталнија мотива живота и уметности” – Гордић о смрти ћути. Ћути кроз подсећање на Кашанина који тврди да је циклус „Песме смрти” „јединствен у нас, и по дубини, не само по теми”.

О Дучићу је писано доста и темељно, а „уздржаност, па и строгост” примећујемо у оценама дела Тодора Манојловића (1883–1968), иако је његово гесло било „да треба певати радосно или никако”. Гордић наглашава да му антологичари нису били привржени (Милослав Шутић, Милутин Лујо Данојлић, Мирослав Егерић и Ненад Грујичић) и да је Манојловић прошао као „својеврсна песничка пепељуга”. Новим читањем Тодора Манојловића аутор истиче неправду коју је рецепција начинила према овом „грађанину света”. С друге стране, аутор *Подсећања и наговора* о Иви Андрићу, „хероју артикулације” (М. Павловић) пише уз акценат на „парадокс несагласја Андрићевог отпора афоризму” и подсетник на предговор Мира Вуксановића управо о односу према речима. Ту мисао оснажује и Андрићева прича „Речи”, којом „мистерија речи” престаје да буде ребус и постаје ћутање. „Танкоћутни отпор” који пружа Андрић према помодним виђењима језика у Гордићевом тумачењу најближе је истини – да су „границе језика уједно и границе нашег света”.

О поетским и реторичким секвенцама у *Коренима* Добрице Ћосића писали су, између осталог, и Борислав Михајловић и Јован Деретић, чије недоследности, посебно Михајловићеве, Гордић поставља као кључна питања. Дијалогска поставка овог есеја аргументовано је допуњена исказима који показују да је реч о једном од најзначајних романа наше књижевности. Истицањем погодности за екранизацију и театрализацију, *Коренима* се аутор бави кроз метафоризацију, дијалогске секвенце, генитивне метафоре, персонификовање апстрактног, оксиморонске зачудности и све то *Корене* приближава поеми.

У тексту „Све наше утопије” о сећању на Михаила Марковића (1923–2010) аутор наглашава да није филозоф и филозофски писац, чак ни у „аматерској мери”. Међутим, концизан и виспрен дијалог, сачињен од кованица и ископинама из књижевне прошлости, подсећа нас да је књижевност нужност изражавања душе, а поетски ефемерис можемо разумети као ефемерис човека и ефемерис света настајања. У том смислу, чини се да су реченице овог ерудите, ипак, саткане од филозофске мудрости која надилази тумачење заборављених тема наше историје књижевности, „греју човекову душу” и задиру директно у суштину човековог постанка и останка човекове душе, а познато је да су најбољи они тумачи који *проионе* и препознају душе оних који стварају. Говорећи о аутору *Филозофских сусрећа* (2003), а поводом утопије и *ћрљавих* или *чистићих* руку, Гордић говори о стопљености Марковићеве личности и његових теоријских и етичких уверења. Описујући, као у огледалу, човека „голубије јетре”, способног да поцрвени (јер има срца), човека који чини да се сви око њега осећају лепо, који је спреман да прихвати различито мишљење

и да стрпљиво и родитељски учи друге, Гордић са скромним дивљењем понавља овај фрагмент:

У једно смо сигурни. Постоји пријатељство и љубав, релативна слобода коју човек увек изнова мора за себе да освоји. Постоји људска солидарност, стваралаштво, могући свет равноправности. То је довољно да греје човекову душу и да живот, упркос свему, чини смисаоним. На тим темељима наше утопије остају – можда удаљеније него што смо се надали – али реално могуће.

Филозофски сусрећи, 2003.

Други део *Погсећања и наговора* обухвата пет текстова. Први текст „С песницима, опет, из дана у дан” можемо читати дневничка сведочанства о читању поезије, уз, како сам аутор каже, мало „осмишљавања”, о новим песничким књигама или новим читањем већ прочитаног. Писао је о Саши Радојчићу, Дејану Алексићу, Дејани Николић, Огњенки Лакићевић, Тањи Ступар Трифуновић, Ани Ристовић, Ђорђу Деспићу, Мирославу Алексићу, Тањи Крагујевић и другима. Такав поетски дневник стаје у одбрану „нежним осећањима”, обухвата и термине попут женског писма и женске перцепције (о којима, напомиње аутор, више зна Владислава Гордић Петковић), преокупиран оним што самоизоловање доноси са собом, поезијом и прозаидама. Питањем канона Гордић се бави и у тексту „Шта читамо, шта нам се догађа”, у којем тврди да, поред Андрића и Црњанског, у нашој књижевности канон представља и Добрица Ћосић. Пишући дневничке белешке у периоду од 10. фебруара 2020. године до 26. априла 2022. године, Гордић заводљивим, кратким формама бележи оно што је у том тренутку читао. Богато алузијама, референцама и подсећањима, проицљиве и дубоко промишљене дневничке рефлексије учвршћују суштинску везу за бићем књижевности, засноване на премисама уметничко-филозофских референци у јединственом духовном сједињењу. Дневници су од својих основних карактеристика овог жанра задржали само формалне карактеристике. Иако дневнички записи имају интимни карактер, ове белешке се налазе подједнако далеко од псеудолитерарног карактера, као и од есејистичке форме, узимајући понешто и од једног и од другог. Такви есејистички дневнички записи помажу да се одреди спецификум Гордићевог текста, спецификум појединих песничких поетика, пружајући, притом, и својеврсно упутство за кретање кроз савремену поезију и прозу. Налик Пекићевом исказу из 1959. године, можемо ове дневничке записе означити и *дневником рефлексција*, односно предлошком за читање дела о којима аутор пише. Поетичка сврха дневничких записа открива стваралачку потребу за искреношћу, која не замара личним већ је резултат аутентичности и луцидне непосредности и тумачења поезије од Анушића, Деспића, Танасијевића, Кордића, Ненадића, Ђога, Нога, Тонтића, Сладоја и других.

Трећи део књиге сачињен је од есеја о Његошу (*кључна реч*), идентитету као темељу образовања, српском песништву у Хрватској и едицији Десет векова српске књижевности Издавачког центра Матице српске. Неки од ових текстова су изложени на промоцијама или скуповима. За разлику од текста који је увек на неки начин фиксиран, по Платоновој дистинкцији говор има снагу досезања истине, тј. *свејлосиј сазнања*, разобличавајући сенку књижевности и стварности. На тај начин, професор још једном подсећа и наговара да не заборавимо битна имена нашег идентитета и прекидом ћутања и неговањем осећања за свет око себе нуди публикацију која ако не расветљава у потпуности онда баца сноп светлости сазнања на она места која су већ дуго у мраку.

Мсп Милена Ж. КУЛИЋ

Матица српска

Одељење за књижевност и језик

стручни сарадник

milenakulic1@gmail.com

КУЛТУРНИ И НАЦИОНАЛНИ ОКВИРИ АУТОПОРТРЕТА ЈЕДНОГ ГИМНАЗИЈАЛЦА: ДНЕВНИК ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

Тихомир Остојић, *Мој дневник*, приредила Александра Јовановић, Матица српска, Нови Сад 2022

Самеравајући властити подухват аутореклесије и самоисповедања, годину и три дана након прве белешке, у дневничком запису од 24. септембра 1882. године, Тихомир Остојић забележио је „Даклем година прохујала! У овој књизи стоји моје мишљење, моје осећање, мој живот за ово годину дана.” Имајући у виду значај који ће у потоњим деценијама (на прелазу из XIX у XX век и у првим двама деценијама XX века) у српској књижевној и културној јавности имати Тихомир Остојић (секретар Матице српске, уредник *Летописа Матице српске*, професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, потпредседник Српске читаонице у Новом Саду, надзорник Српског учитељског конвикта, председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, редовни професор и први декан Филозофског факултета у Скопљу), сведочанство о школовању у Новом Саду овог гимназијалца може се сагледати метонимијски, по принципу *pars pro toto*, као објективан и детаљан приказ година учења, сазревања, националног и личног изражавања будућих истакнутих јавних и културних делатника.

Мој дневник Тихомира Остојића, вођен од 21. септембра 1881. године до 5. маја 1884. године, у време Остојићевог гимназијског школовања и боравка у кући професора Јована Грчића, пружа изнијансиран увид у породични живот, школске активности, начине дружења и забаве овог ученика, а уједно, он расветљава његова размишљања, душевна превирања, бурне и разнолике емоције, као што, с друге стране, доноси портрете савременика и податке о књижевним, културним и друштвено-политичким догађајима оновремене Српске Атине, чиме прераста у документ од важности за подробније и прецизније познавање књижевне, културне и политичке историје српског народа у Хабзбуршкој монархији. Ово остварење, публиковано у едицији *Документи* Матице српске, захваљујући великом приређивачком труду и посвећености Александре Јовановић, исечак је личне историје једног знаменитог културног прегаоца, али и дело од значаја за тумачење свакодневног живота српског народа у Новом Саду у деветој деценији XIX века. Стога, приватни и јавни живот, дечачке намере и планови и (не)могућности њиховог испуњења, навике, обичаји, као и модуси социјалне интеракције, (са)дејствују у мапирању слике друштвене стварности, трансформишући интимне записе у прворазредно (књижевно)историјско сведочанство.

Будући да се Тихомир Остојић, који је са непуне две године остао без оца, школовао захваљујући великодушности Јована Грчића (у чијој је кући, са мајком, живео пуних седам година), обиман сегмент Остојићевог дневника посвећен је управо овом професору, којег Остојић именује топло и присно као „мој драги господин и добротвор”, „мој господин”, „добри мој господин”, док ће раздвојеност од Грчића (који, у време док је Тихомир у шестом разреду, одлази у Пешту да полаже професорски испит) Остојић тешко доживљавати, као што ће, исто тако, исказивати нескривену жељу да свог *ἰοσιπογῖνα* што пре види: „Ох боже оће ли доћи кадгод време да видим мога господина! Ја сам га се тако зажеleo!...” О бризи за Остојића и готово родитељском старању о овом ученику сведоче честа писма која му је Грчић слао, при чему у дневнику Остојић понекад подробно наводи садржај „господоиних” писама а покатакд их само резимира: „Добио сам данас мило и драго ми и давно жељно ишчекивано писмо од мога господина. Нећу ваздан да му навађам садржај само ћу казати да су њежна као и сва остала.” Поред нежне наклоности и љубави, Грчићева писма била су испуњена бригом и саветима о важности учења и испуњавања свих школских обавеза: „Данас сам добио два писма од господина: [...] Лепо ми пише у оба два. Пише ми о опери поглавито, а на крају увек дода по свом обичају опомену или подстрек.”, односно: „Данас сам добио драго и жељно ишчекивано писмо од мог господина. [...] При крају, као и обично, није могао пропустити, а да ме не опомене на рад и добро владање, на учење и свирање.” Имајући у виду да је Тихомир Остојић био истакнути хоровађа, као и аутор потоњег *Православног*

српској црквеној ијенија, *Мој дневник* је драгоцен прилог разумевању значаја који је музика имала у Остојићевом животу, али и намере тадашњег ученика да живот посвети народу и „светој музици”. У том контексту, Грчићево старање о Тихомиру Остојићу огледа се и у дозволи да, поред клавира који је већ знао да свира, почне да учи и виолину: „Мило и драго ми писмо од господина! Даклем испунио ми је вољу и жељу да учим виолину, али ми строго налаже да не заборавим на клавир и да прво промислим шта да радим с виолином да се после не кајем, што сам почео, па да је манем.” Остојићев дневник доноси податке о инструментима које је желео или знао да свира (тако, поред клавира и виолине, Тихомира интересује и флаута: „Милутин је купио флауту од Јоцића за 10 fl. [...] Бар ћу и ја научити поред њега”, као и егеде, које свира на одмору у Семиклушу, данашњем Остојићеву, 1883. године), али и о омиљеним композиторима, међу којима се, без сумње, истиче Бетовен: „Свирао сам ’Mondschein Sonat’-у од Бетовена. Ту божанствену сонату. То ми је најмилији комад на свету, од свију које сам до сад чуо”, или „Свирио сам прву сонату од Бетовена. Што је више свирам, све ми се боље допада”, тј. „Ох, Бетовен, чисто сам се заљубио у њега. Сонате су једна лепша од друге”, при чему читаоци могу сазнати и чија је дела, поред Бетовенових, Остојић радо изводио (Шубертова, Шопенова, Менделсонова и Крамерова), те чију је смрт као достојну пажње прибележио – „Умро Вагнер.” Не изненађује, стога, Грчићева брига о Остојићевом музичком образовању и набављање одговарајуће литературе: „Дошао господин! [...] Донео ми је из Пеште ’Musik-Lexicon’. То је слава!”

Грчићев благородан утицај на формирање Остојићевог укуса и навика огледа се и у слању извештаја о операма и позоришним представама које је у Пешти гледао. Следствено овом утицају, незанемарљив сегмент *Мој дневника* Тихомира Остојића посвећен је опису позоришних представа које Остојић гледа у Новом Саду. Посебну пажњу аутор дневника посвећује умећу – дикцији / (не)природности / извођењу / понашању / изгледу – глумаца и глумица (доминантно је одушевљење Ружићем, Добриновићем и Милком Гргуровом). Остојићеви утисци о комаду *Сеоска лола*, тј. критика неуверљивости реплика, говора и карактера у драми приказаних сељака: „Млоги изрази су метнути простим сељанима у уста, који они не разуму. И то не ваља нпр. каже паорски момак девојци ’ја те љубим’; то неће нико чути, него ’ја те волим’ или ’бегенишем те’ или ’милујем те’.” Та дисхармонија доста смета, као и запажања о језику: „Језик српски није чист”, откривају таленат за писање како позоришних тако и књижевних критика, зрелост расуђивања и већ формиран укус и литерарне преференције младог човека. Иако, с једне стране, Остојић највише ужива у књижевним делима немачке списатељице Еугеније Марлит, ипак, његово просуђивање уметничке вредности савремене

српске књижевне и драмске продукције стабилно је и непогрешиво. Тако, у запису од 20. јануара 1882. године, Остојић као изузетно успеле оцењује фабулу, заплет, мисли и стихове *Максима Црнојевића* Лазе Костића, примећујући, притом: „Заиста, можемо се поносити да имамо тако штогод у нашој књижевности”, док у запису од 9. фебруара исте године Костићевом *Пери Сећегинцу* упућује благу замерку за заплет (јер „није велик”), позитивно пак оценивши дикцију, стихове, сцене и карактере. Аутор потоње студије „Змај Јован Јовановић и Ђорђе Рајковић на основу писама и других извора” и сарадник Змајевог *Невена*, у запису од 23. августа 1882. године, узбуђено пише о упознавању и разговору са Јованом Јовановићем Змајем: „Јуче је био знаменит дан за мене. *Био сам код чика-Јове Змаја* (он је овде). Одно сам му један састав мој: 'Из мог дневника' (у Каменичкој башти) да види је ли за 'Невен'. Прочитао сам му га. Он је казао да је добро”, као што се, у запису од 29. септембра исте године, исповеда о намери да пише приповетку за *Невен*, док 29. марта наредне године бележи да му је у *Невену* објављена приповетка „Паметнији попушта”. С друге стране, нешто касније, 26. августа 1883. године, Остојић записује утиске поводом преноса костигу „песника омладине” Бранка Радичевића из Беча на Стражиловачки (од тад „Бранков”) вис, остављајући податке о посети (у Грчићевом друштву) овог виса. Посебна вредност књиге *Мој дневник* огледа се у додатку (приређеним „Мојим умотворима”, тј. песмама, записима и приповеткама Тихомира Остојића, међу којима се налази и песма „Славопој Бранку”, коју је овај знаменити проучавалац стваралаштва Бранка Радичевића, аутор *Студија о Бранку Радичевићу*, испевао управо поменутом приликом). Неће пропустити Тихомир Остојић у свом дневнику, у децембру 1882. године, да региструје смрт Ђура Даничића, али и Белуша, сина Ђуре Јакшића, у којем, доживевши Белуша као „великог песника” и „другог Ђуру Јакшића”, жали за изгубљеним песничким талентом.

Поред музичког и књижевног укуса, *Мој дневник* Тихомира Остојића открива радне навике, али и Остојићево разумевање значаја науке и образовања. Просветитељске тенденције будућег студента који ће докторирати на Доситеју Обрадовићу огледају се у начину на који доживљава учење. Наиме, Тихомир Остојић експлицитно истиче да знање треба стицати како у школи, тако и ван ње, будући да: „Не може се то све у школи научити. Врло лудо раде наши ђаци што се у свему ослањају на школу.” Просветитељску апологију образовања Остојић исписује 28. октобра 1881. године, када констатује: „Наука, изображење, то треба да има сваки човек пред очима; као што извикује наш Змај: Знање је сила, знање је моћ, / Учите, децо, дан и ноћ!”

Још једну страну личности Тихомира Остојића открива *Мој дневник*, а то би било веома изражено етичко осећање. Приликом избора патријарха,

Остојић нескривено изражава жељу да то буде Арсеније V Стојковић, а не Герман, с обзиром на то да је Герман одузео стипендију Родољубу Пајићу „зато што му је отац народњак”. Поред осећаја за правду, Тихомира Остојића одликује исправно увиђање доличног поступања или пак његовог изневеравања, те тако, аутор дневника критикује начин на који је извршено освећење споменика добротвору Петру Костићу у Черевиху, кад се нико од матичара није припремио, па је морао Александар Сандић „у брзини скрпити говор”, као што ће с негодовањем указати и на рђав дочек који су мештани Черевиха том приликом приредили. На сличан начин, Остојић сучељава прикладно и неприкладно јавно обраћање, када с једне стране пише о Рајковићевом предавању о Несторовићу „који се на почетку овог века бринуо за наше школе” спрам Савићевог предавања „О швиғарицама”, које именује „бљувотинама”.

Снажно национално осећање аутор *Мој дневника* испољава када брине о целини српског народа, подржавајући устанак у Босни и Херцеговини: „У Босни и Херцеговини букти устанак. Живици Срби!”, с једне, односно, пратећи политичка збивања у Краљевини Србији: „*Србија* *пролашена ових дана за краљевину, а Милан за краља од Србије као Милан Г*”, с друге стране. Такође, висок степен националне самосвести Тихомир Остојић показује када коментарише тему коју професор Магарашевић задаје, будући да је за овог професора битан само стил, док је самостално закључивање секундарно, а најважнијом се указује Остојићева примедба изнета поводом теме (предмета који се обрађује) „Рат Тула Хостилија са Албаници[ма]”: „А друго зар немамо ми, ако ћемо баш из историје, српске историје?” Поред осетљивости за проблематику српског културног идентитета, овај гимназијалац показао је завидан степен разумевања повезаности професионалног и националног идентитета, посебно код Срба у ондашњем Новом Саду: „Не знам како други, ал’ ја мислим да је нама нужна вера православна – не апсолутно него као заклон нашој народности.” О угрожености српских права и репресији државне власти сведочи и запис од 24. септембра 1881. године, када, у склопу припреме светосавске беседе, текст песме „На св. Саву” бива одређен као зазоран, јер „није писан онако по мађарској вољи”, те ће, стога, морати делимично да буде коригован, будући да су ученици и наставници Српске православне велике гимназије принуђени да се уздржавају од сувишног родољубља, што Остојић пропраћа јетким коментаром: „То је већ сувише од Мађара да нам не дају ни наше рођене песме певати. Па дао би Бог да је то једина неправда од њих према нама Србима?!” *Мој дневник* одразио је, такође, омладинско одушевљење избором Светозара Милетића за посланика у Карловачком сабору, као и разочараност Тихомира Остојића понашањем директора гимназије Васе Пушибрка који је гласао против Милетића. Уопште узев, овај дневник доприноси пластичнијој портретизацији ди-

ректора Пушибрка, чије је поступке диктирао положај и комплексни склоп друштвено-политичких прилика, тако да се лик овог Остојићевог савременика (и будућег колеге) углавном не приказује у позитивном светлу. Управо ће Пушибрк оклевати и бранити да се оснује ђачко друштво „Слога”, којем је посвећен немали сегмент Остојићевог дневника (евидентно је да су Тихомир и остали ученици – „слогаши” – уложили знатан труд, време и енергију у израду устава и статута овог друштва, у писање и читање књижевних радова, у одржавање састанака, у покушај књижевног и националног самоорганизовања, док су ометања и саботирања претежно била мотивисана политичким разлозима: „Даклем, Ника ми вели, да у Јегри има тако друштво и у опће по свима мађ. гимназијама, а ми да не можемо имати ваљда само зато што је српска гимназија!”).

Одређени сегменти дневника Тихомира Остојића посвећени су описима природе (лепоти каменичке баште), али и научних (сатови који ноћу светле) и флоралних (агава) егзотичних појава, те описима пријатних збивања попут забава (плесова, разговора, девојака) или пак непријатних, какви су пожари, при чему се у свим овим дескриптивним деоницама уочава приповедачко умеће, духовитост и осећај за уочавање и предочавање финих, ситних детаља. Коначно, *Мој дневник* књига је дубоке оданости, захвалности и поштовања које је Тихомир Остојић осећао према својој мајци, тако да се у једном од завршних литерарних остварења сегмента „Моји умотвори”, у приповеци „Мајчина слика”, огледа концизно одређење Остојићевих моралних начела, животних и књижевних принципа, врховни и стожерни душевни постулат.

Сачињена од рукописа *Мој дневник* и „Из мог дневника”, који се чувају у Рукописном одељењу Матице српске, под сигнатуром М 5.901, те од дневничких записа насловљених „Умотвори” (које чине оригинални Остојићеви литерарни радови и преводи), пропраћена предговором „Трагом дневничких записа Тихомира Остојића” Александре Јовановић, у којем су предочене како одлике овог дела, тако и друштвено-историјски контекст његовог настанка, „Напоменом приређивача” у којој су дати подаци о приређеним рукописима, бројним ликовним прилозима / илустрацијама (фотографијама Јована Грчића и старе гимназијске зграде, аутографима Грчићевих писама, Остојићевих дневничких бележака и писама), „Именским регистром” који је сачинио Бранислав Карановић, *Мој дневник* Тихомира Остојића публикација је од изузетног значаја за изучавање књижевне, културне и политичке историје српског народа у Хабзбуршкој монархији, један лични документ који рефлектује тоталитет оновременог друштвеног живота, аутопортрет појединца као прилика за самоогледање и самоспознају целине једног национа, сведочанство о тежњи за досезањем националног „прамалећа” (како гласи наслов финалног

Остојићевог *умојвора*), одраз потребе за националним и културним буђењем и *слојом* као идеалима и великим очекивањима српске интелектуалне елите, чији су припадници били превасходно тадашњи гимназијалци, попут Тихомира Остојића.

Др Милица В. ЂУКОВИЋ

научни сарадник

Институт за књижевност и уметност

Београд

tiskicvet38@gmail.com

ИЗ ТРАНЗИЦИОНОГ ОКА ПЕСНИШТВА

Српска поезија у доба транзиције, уредиле Јана Алексић и Милица Ђуковић, Институт за књижевност и уметност, Београд 2023

Одговарајући на књижевнокритички захтев промишљања поетике и естетике савременог песничког стваралаштва, зборник радова *Српска поезија у доба транзиције* окупља радове са Округлог стола организованог на Институту за књижевност и уметност у Београду, 18. маја 2022. унутар научног одељења „Српска књижевност и културна самосвест”, при чему је уређивачком концепцијом савременост јасно прецизирана – у истраживачки фокус пада српска песничка продукција последњих тридесет година. Реч је, дакле, неупитно о транзицији као постсоцијалистичком и позно капиталистичком, културно-политичком, друштвено-историјском феномену који се у теоријском дискурсу позиционира на начин прелаза – идеолошки, епистемички и системски интермецо из једног поретка у други.

На питање може ли се поетички лик српске поезије детектовати у ширини геополитичких трансформација које су захватиле социјалистичке земље средње, источне и југоисточне Европе, те унутар успостављених дискурзивних (постјугословенских) режима, естетичких и поетичких промена, након деведесетих, аутори одговарају кроз четири поглавља, полазећи од разнородних теоријских поставки и самозапитаности. Најпре, Драган Хамовић, чији есеј „Српска поезија у доба транзиције” отвара зборник, поставља питање о књижевнокритичком вредновању и систематизацији певања у доба глобализма и масмедија, да би Михајло Пантић, упутивши на антологију Саше Радојчића *Сенке и њихови њредмеји: антилођија новијеј српској поезији* (2021) којој је посвећено четврто поглавље зборника, скренуо пажњу на методологију вредновања поезије. *Како (данас) вредновајти поезију?* јесте питање које, премда у себи апо-

фатички постављено, захтева вишеструки напор утемељеног одабира арбитрарних структура, с једне стране, док на другој подразумева и постојање индивидуалног критичког сентимента. Међутим, иако тешко одредива лепота књижевноуметничке творевине и са њоме још захтевнији књижевнокритичарски послови и дани просуђивања, поезија собом, тврди М. Пантић, казује оно што нико други не може, и у име те изузетности, пристајемо на њену *стилности у преображају* (26)¹, те и на саму променљивост критичарских ставова.

Друго поглавље започето је радом Саше Радојчића „Прилог типологији новијег српског песништва”. У њему аутор поближе разматра питање почетка доба транзиције у српској поезији које још увек траје и чија отвореност „према димензији будућности” (31) отежава успостављање метакритичког погледа. Одлучивши се за 1991. годину као почетну у транзиционом периоду, С. Радојчић на основу неколико истакнутих поетичких питања (однос према традицији, природа субјективности, искуство социјалне стварности, инвентивност језика, религиозност као засебан аспект песничког света) гради схему типолошког спектра српског песништва. С друге стране, есеј Милете Аћимовића Ивкова „Стварност и песма. О (нео)веризму српског песништва” издваја критички реализам и доноси богату мрежу поетичког развоја веристичког стила као препознатљивог стања субјективности, ресентимана „новременог српског песништва”, које аутор препознаје почевши од шесте и седме деценије 20. века, притом настојећи да квалитет песничког израза држи изнад термилошких недоумицама у вези са самим појмом коме се често приписује оперативни и конвенционални карактер.

Искуство субјективности разматра и Никола Маринковић у реферату „Лирски субјекат у поезији транзиционог доба: фигура странца и проблем идентитета”. Аутор оперише ужим књижевноисторијским периодом захваљујући којем је прецизније описана динамика фигурације идентитетских ракурса у културолошким и дискурзивним играма између колективног и индивидуалног, при чему је деликатно назначена преображајна нит инстанце странца у предео свеобухватне реторско-онтолошке страности којом подлеже искуство песничког језика, али и сам лирски субјекат. Подаље, рад Јане Алексић „Песничка самосвест у савременој српској поезији: књижевноисторијски и културолошки аспекти” рецентно пропитујући металирске елементе, аутореференцијалност, маркира облик анксиозне презентације песничког субјекта (егзистенцијалне и онтолошке) у доба миноризације песничког послања које прати транзицију, али и, како ауторка наглашава, метафизичког, камијевског отпора „у име целине која надилази њихова појединстава” (106).

¹ Сви цитати и парафразирања дати су према штампаном издању зборника са назначеним бројевима страница у парентезама.

Треће поглавље зборника отвара истраживање Ненада Милошевића „Преплитање стилских и идеолошких одредница у савременој српској поезији” који, бивајући оријентисан ка осетљивом простору стиха и његовој самосвојној, рансијеровској политици књижевног дела, доноси ипак утицаје идеолошких линија на тип песничког исказа. Пролазећи кроз стваралаштво песника који су стварали од 1990. до 2020. године, аутор формира по/етички пресек судбине српског везаног стиха у време културних ратова (ван)књижевних заједница. Две тенденције су приметне од 1990. године, прецизира аутор: све је мање римованог стиха и песника који су заинтересовани за националну интроспекцију (121). Како предвиђање песничког одговора будућих генерација остаје изазов, ревитализација римованог стиха, те повратни поглед са „космополитске на националну тематику” или неки „трећи пут”, остаје у домену будућег песничког стваралаштва (127). С друге стране, када је реч о идеолошким претпоставкама стиха пак Миломир Гавриловић у раду „Млада српска поезија и исповедни веризам – поетичке и идеолошке условљености и перспективе” доноси савремени књижевнокритички бедекер кроз све присутнију стилску струју српског песништва. Одговарајући на питања да ли је исповедни лиризам књижевна мода, згодна пречица ка позиционирању на савременој сцени српске лирике, тек инертно-заглушујући, унисони глас млађе генерације песника или овај, назовимо га, покрет грађанског песништва и активизма поседује обухватнију поетичку, естетичку основу, аутор књижевнокритички прилежно проматра његову природу, издвајајући засебно униформисан однос према традицији и склоност ка једностраном идеолошком опредељењу. У истраживању Соње Миловановић „Песникиње у доба транзиције (О појединим тематским аспектима песникиња које стварају у последњој деценији 20. и првој 21. века)” интерпретативни фокус је постављен на стваралаштво дванаест савремених песникиња које је прочитано са интересом поетичке систематизације тематских поља. Ауторка посебно наглашава инвентивност песникиња којом се продубљује и нијансира тематски опсег српске поезије, понајвише из угла искуства интимице, телесности, материнства које „се сагледава кроз веома различите аспекте интимности до изразито критичких тонова на рачун стереотипног виђења жене као мајке, чиме дају важан допринос и за шира, културолошка тумачења транзиционог доба” (164). Да поетичке одлике српске поезије из доба транзиције нису самоникли и издвојени књижевноуметнички феномени већ да се могу препознати на широј геопоетичкој мапи европског песништва, показује рад Јелене Марићевић Балаћ „Дијалог са савременим пољским песништвом у српској поезији од 1991. до 2021.” У преплитају поетике превођења, интимне поетике читања – лекционистичке активности српских песника и песникиња који пољску поезију бирају за саговорника – обликована је богата мрежа интертекстуалног разговора српског

и пољског песништва који је остварен у оквирима „различитих поетика и песничких пракси” (179).

Четврти и завршни део зборника дефинисан је тематском усмереношћу на песничке антологије транзиционог периода. У првом реду, реч је о антологији Саше Радојчића *Сенке и њихови њредмети: антилоџија новијеј српској њеснишћива 1991–2020* (Библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2021). Васа Павковић у тексту „Над Радојчићевом *Антилоџијом новијеј српској њеснишћива 1991–2020*”, полемички продубљујући питање Михајла Пантића о начину вредновања и критеријуму антологијског избора, говорећи најпре о предговорном тексту антологичара који доноси „непотпуну и асистематичну, односно инвалидну типологију поетичких праваца, доба о којем се говори” (188). Методолошки недостаци и књижевнокритичарска, интерпретативна (комформистичка) искривљења моћи просуђивања које побројава В. Павковић одразиће се и на саму структуру замашног антологијског пресека српског песништва последњих тридесет година који је добацио, како аутор наводи, највише до *конзервативној документна њтрадиције*, тј. до панорамског приказа, зборника *лица и њојава, њредмета и сенки* (196).²

Насупрот јасно израженом критичарском полемосу В. Павковића, рад Јелене Младеновић „Песнички простори интимности у антологијском избору *Сенке и њихови њредмети*” доноси пропитивање поетичког плурализма песништва у периоду транзиције, књижевноисторијских услова у обликовању периодизацијских схема, с једне стране и књижевнокритичарске и књижевнотеоријске потребитости да се заснује говор

² Антологијски избор Саше Радојчића покренуо је и друге полемичне гласове у српској књижевној критици. И док Никола Маринковић антологијску књигу С. Радојчића, премда уочивши парадокс изостављања стихова појединих значајних песника у њеној првој целини, на пример, Миодрага Павловића, оцењује као „слику једног периода” која истиче и оцртава главне тенденције српске лирике, у 2. броју *Повеље* (2022, стр. 103–109), Горан Коруновић је за 170. број загребачке Просвјете прибележио: „[...] у *Сенкама* је реч о анемичном и опортунистичком антологичарском подухвату. Зашто анемичном? Јер се у предговору *Сенки* спорадично може препознати настојање да се оствари избор који јасно поседује лични, самосвојно артикулисан печат, док, с друге стране, сама селекција у великој мери, као и пратеће образложење, одишу симулираним дилемама, вредносно проблематичном селекцијом, одсуством става који би такву селекцију бранио сугестивном визијом поезије, довољно снажном да динамизује очекивања и вредносни поредак песничке и критичке заједнице. Зашто опортунистичком? Јер се *Сенке* одржавају на темељима одређених предубеђења која премрежавају наш јавни/песнички простор, која се нападају на инертном понављању прича о генези српске поезије и статусу појединих аутора, о „осовини” савременог песништва у виду интерференције веристичких тенденција и варијација (пост)симболистичких струјања, све то уз мистификацију када је посреди песништво метафизичког потенцијала. Песници и песникиње који су с правом унети у антологијски избор не могу да оправдају низ проблематичних одлука којима *Сенке* одишу”. Рецензија Г. Коруновића објављена је и на сајту: <http://www.glif.rs/blog/o-jednoj-antologiji-i-njenim-senkama-senke-i-njihovi-predmeti-sasa-radojicic/>.

о аутентичном песничком искуству, с друге. Са топофилијским интересом за откривање интимности песничког бића, интима просторности у доба кризе, у матовићевском *предаху између криза* (213), ауторка кроз (нео)веристичке и (нео)симболистичке тенденције на корпусу Радојчићевог избора издваја прегнантна поетичка места најновијег српског песништва, уз посебан осврт на унутрашњи егзил као противтежну тачку расколном технократском добу. Поглавље и зборник затвара индикативан рад Милице Ђуковић „Антологије женске поезије и статус женског ауторства у савременој српској књижевности: културно-идеолошки и поетички оквири”. Проблематизујући уредничку позицију антологија женског песништва (Радмила Лазић, Дубравка Ђурић, Јелена Керкез, Јелена Анђеловска, Витомирка Требовац), вредносно селектовање са идеолошког аспекта, те укупност њиховог књижевног ангажмана на сцени српске поезије, М. Ђуковић залази у осетљиве процесе дефинисања поетичке и идеолошке истости и томе сходно, у процесе симболичких ликвидација, који су пропратили динамику антологијског избора, али и књижевности.

Транзиционо доба, дакле, ако је судећи по завршном раду као и по зборнику у целости, није осујетило борбу непрестану која (за)даје књижевноуметничко стварање и продукцију. У непрестаном суочавању са сопственом природом, епистемичким оквиром, кроз густину (ауто)референцијалних гестова, идентитетских ликова и дискурзивних пракси, транзиционо песништво истрајно *ог-ћовора* унивоком, рекао би Ж. Делез, императиву сопственог бића. Стога, све укупно узевши у обзир, зборник радова *Српска поезија у доба транзиције* смело ставља на тапет дана поезију савременог тренутка – поезију транзиционог времена, поричући претпоставку о идолентном каскању књижевнотеоријске мисли за актуелним збивањем. Премда транзиција спада у онај ред суспектних појмовних одређења у којима теоријска мисао не налази сасвим мирна места, појединачни доприноси аутора, као и јасна уређивачка концепција зборника потврђују легитимност и неопходност њеног поетичког и естетичког истраживања и, посебице, њену естетичку и поетичку потентност унутар поља најновијег српског песништва.

Мср Александра В. ПАУНОВИЋ
истраживач сарадник
Институт за књижевност и уметност
Београд
ale.paunovic@gmail.com

ТИХИ И ВЕЛИКИ РАВНИЧАРСКИ БОГ МИЛЕТЕ ЈАКШИЋА

Милета Јакшић, *Парохијски дневник*, приредили Зорица Хаџић и Срђан Миљковић, Матица српска, Нови Сад 2021

Књига коју су приредили Зорица Хаџић и Срђан Миљковић, незаобилазна је литература за историчаре, као и за проучаваоце српске књижевности. Будући рано одбачен од стране тадашње критике, Милета Јакшић до данас остаје мање познат као песник и писац. Његово име се најпре доводи у везу са славном црњанском породицом, чији је најпознатији члан Ђура Јакшић, а дело Милете Јакшића запажено је као прилог за проучавање хронике Српске Црње у којој је провео највећи део свог живота као парохијски свештеник. Међутим, ова књига нуди много више од тога. Приређивачи су својим истраживачким и приређивачким радом и смисленим напоменама на почетку и крају књиге, успели да прикажу Јакшића као песника, хроничара, мислиоца, филозофа и ерудиту, незаобилазног када је у питању проучавање зачетака модерне српске лирике и историје свакодневног и политичког живота Српске Црње.

Милета Јакшић, изданак славне црњанске породице Јакшића, одрастао је у свештеничкој породици од деде и оца свештеника, те је и сам, не својом истинском жељом, наследио оца и постао парохијски свештеник. Грађа која је похрањена у овој књизи сведочи о животу, делу, али и личности Милете Јакшића. Први део књиге „Прилог за летопис Српске Црње” садржи шест текстова који, складно поређани, нуде увид у настанак Српске Црње и о животу у том војвођанском месту. Текстови говоре о првим црњанским породицама и првим свештеницима, а потом оштро, али из срца пуног љубави за људе, сведоче о менталитету, свакодневном животу, обичајима, уређењу куће, размишљањима и судбини људи у Српској Црњи, али и широм Војводине у касном 19. и раном 20. веку. Читајући Јакшићева размишљања над свакодневицом црњанских мештана, примећујемо зачетке доба у ком ми данас живимо. Будући ерудита и мислилац, Јакшић је могао да уочи сигнале који показују у ком правцу ће се оформити будућа српска нарав. Један од текстова у овом делу књиге носи назив „Исељавање у Америку” и у том тексту читамо о понашању и размишљању људи који одлазе на рад прекоокеанским бродовима, а затим на различите начине, нажалост, по Јакшићевим сведочењима, не увек промишљено, троше зарађен новац. Свеприсутна Јакшићева критика се прожима са истинским разумевањем несреће којој је склон српски народ, те се између редова чита и његов вапај над сиромаштвом и неправдом кроз коју пролази обичан човек услед бурних историјских и политичких догађаја. Приређивачи су овде вешто уврстили и Јакшићево писмо министру у којем се чита његово заступање јавног

интереса и брига о парохији и животу становника и тако омогућили читаоцу ове књиге одређенију представу о личности Милете Јакшића, разумевајући га као делатну личност, а не само као беседника. Драгоцени су детаљни описи унутрашњости кућа црњанских Срба. Детаљно промишљање над иконама у српским кућама, показује забринутост, али и ганутост парохијског свештеника над простим размишљењем народа који у кућу довлачи све што нађе, а што може да приушти, макар то биле и лоше, управо гротескно насликане иконе. Да се неукус и немар шири и ван куће, Јакшић сведочи својим белешкама о све присутнијем занемаривању хришћанских обичаја од стране обичног народа. Након исцрпне критике поткрепљене примерима, он закључује да „нема оне интимне, моралне везе, која, теоретски, у евангелском смислу и духу, треба да спаја стадо са својим пастирем”.¹ Оштро око свештеника и песника уочило је једну аномалију која може да буде јасан сигнал будућег отпадништва од вере и окретања онтологији профита, што се данас може приписати многим западним народима, а није страно ни српском народу:

[...] преко светитељске фигуре, прилепљена је каква шарена хартија, колорисана вињета, или, најчешће, реклама, проспект паробродског друштва за превозење путника у Америку.²

Где је икона симбол православне хришћанске вере, а Америка симбол за владавину онтологије профита.

Зорица Хаџић пише да је један од циљева ове књиге да укаже на дубоку оданост песника своме завичају, што се коначно и чита из првог дела књиге, али и из наредног дела у којем је приређена поезија Милете Јакшића.

Други поднаслов ове књиге је „Мој завичај”. На овом месту сабрали су песме дескриптивног и рефлексивног карактера, посвећене најпре селу, сеоском животу и равници, а стиче се утисак да све заједно чине једну целину са крајњом тачком у тихом и великом Богу. Поред видљивих сличности са поезијом Јована Дучића (превасходно у откривању лирског субјекта усред дескриптивног заноса, те поистовећивањем унутрашњих и спољних утисака и тако довођење у *везу* своје душе са душом света, у случају свештеника Јакшића – у *везу* са Богом), могла би се поезија Милете Јакшића довести у *везу* и са касније написаном *Суматром* и *Објашњењем Суматре* Милоша Црњанског, имајући, пре свега, у виду песничко вјерују Милоша Црњанског да је све у *вези*. Изврстан приређивачки подухват који је видљив у овој књизи, читаоцу указује и на литературу која се бави тумачењем Јакшићеве поезије, најпре из пера

¹ Милета Јакшић, *Парохијски дневник* (прир. Зорица Хаџић и Срђан Миљковић), Матица српска, Нови Сад 2021, 35.

² Исто, 32.

Драгише Витошевића који је у њему видео весника будуће модерне. На крају књиге се налази и надахнут текст о тесној вези између свештеника и песника, која је добила обличје у Милети Јакшићу, написан од стране Срђана Миљковића. Пружајући преглед свих значајних песника који су били и свештеници, Миљковић је показао да Јакшић може да уђе у исту антологију у којој је и Свети Сава, а за то је заслужна поезија у којој је видљив његов свештенички дар преображавања света око себе, а затим и песнички дар уочавања невидљивог у видљивом, те транспоноване друге, праве слике света у песму.

Трећи део књиге представљају текстови о Ђури Јакшићу и значајан су прилог изучавању његове личности као што су текстови о Српској Црњи значајан прилог проучавању места, како примећује и Срђан Миљковић. Ту има и Драге Гавриловић и њене преписке са Јакшићем, коментар живота песника и ироничан осврт на друштво у којем су песници сиромашни.

Затим следе драгоцене мисли Милете Јакшића о богу, овоземаљском и вечном животу, о вери и људима у вери. Након читања промишљања која су богоугодна, али и строга и оштра за отпаднике од хришћанске вере, може да нас изненади његова одлука да напусти свештенички чин. Пажљиво перо приређивача није пропустило да у коментарима наведе и под којим околностима се свештеник опредељује за другачији живот у својој педесет и другој години. Десила му се љубав у позним годинама, примећује Зорица Хаџић, а Срђан Миљковић наводи ондашње законе који уређују живот свештеника који је на почетку био рукоположен као безбрачан. У прилогу ове књиге налази се и размишљање Јакшића о напуштању свештеничког чина, насловљено „Одлазак у безверје”. Последњи део књиге садржи документа оптужбе, тужбе и пресуде у вези са Јакшићевим рашчињавањем.

Књига је опремљена и фотографијама Милете Јакшића, Јована Јакшића, Ђуре Јакшића, Зорке Андрејевић, цртежима Милете Јакшића и његовим рукописом. Регистар имена који ова књига, такође, садржи, добар је показатељ које све личности могу да се сретну међу њеним корицама и водич за прецизније читање.

Текстови различитог карактера, документа, фотографије и текстови приређивача са драгоценим фуснотама, чине *Парохијски дневник* незаобилазном књигом за проучаваоце српске књижевности и српске историје. Наслов је срећно одабран, јер ова књига заиста попут дневника сведочи расположењу једног човека и промени у њему, али и једног времена и указује на суптилне промене које покреће спори, али моћни историјски точак, а озбиљан је прилог и проучавању менталитета војвођанских Срба на прелому векова.

КАКО ЈЕ ЧИТАЛАЦ ПОСТАО ЕМ

Владимир Кеџмановић, *Каг ђаволи ѿолеѿе*, Лагуна, Београд 2022

Роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* Владимира Кеџмановића објављен је у издању Лагуне 2022. године. Овај роман привукао је пажњу не само читалачке публике већ и књижевне критике, те је у марту 2023. године роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* овенчан наградом Златни сунцокрет за најбољу књигу на српском језику написану 2022. године. Како се у образложењу ове награде наводи, роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* издвојио се „због смелости да се отисне у сфере врло сложених питања и структура вредности нашег света”. И заиста, овај роман јесте својеврсни ауторов обрачун са хипокризијом у коју је запао наш свет, обрачун са политичком коректношћу и њеном злоупотребом. Политичка коректност у овом роману је разобличена и разголићена, међутим, овај роман много је више од ауторовог обрачуна са политиком и идеологијама нашег доба. Без приповедачког мајсторства Владимира Кеџмановића, бављење овом темом остало би само на нивоу ангажоване књижевности, међутим својом приповедном техником, језиком романа и ликовима – сложеним и вишезначним, писац овај роман уздиже на један виши уметнички ниво.

Роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* подељен је на девет приповедних целина, а свака од њих подељена је на различити број нумерисаних поглавља. Таква приповедна структура у роману *Каг ђаволи ѿолеѿе* функционише попут руске матрјошке, те у свакој од тих приповедних целина долази до нове ескалације насиља или новог раслојавања главних ликова романа. Оваква организација романа директно је повезана не само са насловом већ и са речима главног антагонисте романа Кристофера (Кеја). Уколико се девет приповедних целина романа *Каг ђаволи ѿолеѿе* посматра у корелацији са девет кругова пакла, онда то значи да се речи Кристофера (Кеја) који на почетку романа дечаку Младену (Ему) саопштава да га из пакла сиротишта води у његов лични пакао могу схватити дословно. Том синтезом оствареном између структуре и садржаја самог романа (у овом случају, то су речи Кристофера, односно Кеја) само се додатно утврђује и потврђује закључак да је приповедни свет романа *Каг ђаволи ѿолеѿе* заиста пакао.

Приповедни свет романа *Каг ђаволи ѿолеѿе* заиста се и образује као својеврсни пакао, али тај пакао је, такође, и болно близак свету читаоца романа. Свет у којем се Младен, дечак из сиротишта, обрео јесте свет бруталног насиља и порнографије. То је свет одузете слободе и приватности, свет отуђености и изолованости, у коме ђаволи лете – и то не метафорички већ дословно. Кроз читав роман Младен (Ем) игра видео-игрицу у којој је циљ убити што више ђавола. На крају видео-игрице се увек појављује највећи од свих ђавола који, ма колико Младен (Ем) био вешт играч,

ипак побеђује. Убрзо, видео-игрица почиње да се меша са Младеновом реалношћу. Он почиње да сања ђаволе, а они добијају ликове људи којима је окружен. Ђаволи су „на ајфону и у сну, летели где им се хтело”. Лик највећег, најстрашнијег и најопаснијег ђавола мења се током читавог романа, али на крају он доминантно поприма лик Младеновог злостављача Кристофера. Поставши највећи од свих демона, Кристофер заправо постаје својеврсни Луцифер овог романа. Тако би се роман *Каг ђаволи ѿолејѿе* могао тумачити као визија тоталног зла, визија једног света у ком Луцифер поново лети.

Међутим, Кристофер, иако успостављен као Луцифер пакла у који је смештена радња овог романа, није прекомерно снажан. Како се на крају романа разоткрива – „слабост може да се маскира у привид прекомерне снаге”. Баш таква је била и Кристоферова хамлетовска слабост, која га прати кроз читав роман.

Приповедни свет романа *Каг ђаволи ѿолејѿе*, пакао у ком се обрео Ем, из странице у страницу постаје све болније познат читаоцу романа, али не зато што је то опис стварности (иако се може тумачити и тако) већ и због чињенице да сам читалац романа *Каг ђаволи ѿолејѿе* постаје Ем.

Баш као што је струкутра овог романа сложена и слојевита, такви су и његови ликови, па и сам приповедач. Иако се на самом почетку може учинити да је свезнајући, то никако није. Врло брзо постаје и више него јасно да је улогу приповедача добио главни лик Ем, односно у крајњој инстанци читалац.

На почетку романа читалац би се и могао преварити, те помислити да је приповедач романа свезнајући или да је Ем лик који је од траума које је проживео занемео. Приповедачко мајсторство Владимира Кеџмановића огледа се управо у томе што он свом читаоцу не разоткрива своје јунаке и фикционални свет романа у потпуности и одједном већ то чини суптилно, из странице у страницу, остављајући свом читаоцу низ приповедних сигнала који ће га довести до катарзичних открића. Једно такво откриће је и да Ем није нем већ да он све време говори и то, управо, кроз самог читаоца. То откриће дешава се оног тренутка када читалац схвати да су границе приповедног света романа, заправо границе Емовог света, као и да сва поређења, све референце на стварност, заправо почивају на Емовој стварности, те да оне могу бити познате само неком ко је заправо Ем. Исто тако, Ем није нем, само су његове речи, његова страна дијалога са другим ликовима у потпуности препуштене интерпретацији читаоца. Емов свет, Емове речи, па и осећања постају постају читаочева креација готово у истој мери у којој су и креација самог аутора. То навођење читаоца да активно учествује у стварању Ема и његовог света, стављајући га у позицију да и сам постане Ем, те да заједно са њим проживи брутално насиље, спречава читаоца да постане

један од оних скретача погледа – који виде насиље, а на њега не реагују – а који се кроз читав роман спорадично појављују.

Младенов лик је у потпуности деперсонализован. Његове руке, очи и цело тело су туђи. Деперсонализација, клинички прецизно описана, јесте само још један у низу индикатора који указују на бруталност насиља које је Ем проживео. Ипак, она није само у функцији карактеризације Младеновог лика већ је у потпуности усклађена са језиком самог романа.

Језик романа *Каг ђаволи ѿолеѿе* ослобођен је сваког еуфемизма и метафоре, а ствари које се дешавају Ему и којима он сведочи никада нису сакривене иза језичког улепшавања. Такав језик, хирушки прецизан и врло често бруталан, има моћ да протресе читаоца до сржи и да га још дуго, у таласима, потреса и након што се затвори последња страница романа. Језички слој, баш као што је и сам лик Младена, деперсонализован је. Иако је претрпљено насиље описано до детаља, о осећањима самог Младена не може се сазнати готово ништа. То значи да су сва туга, бол, страх, немоћ и бес коју читалац приликом читања овог романа може осетити, заправо његови лични, а не Емови – што нас поново доводи до тог болног закључка да су Ем, читалац и приповедач заправо једно.

Како је Владимир Кеџмановић у једном интервјуу изјавио, роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* „је метафора, симбол глобалног злостављања које трпимо”. Учинивши да свако од нас приликом сусрета са Емовим паклом постане у већој или мањој мери Ем, Владимир Кеџмановић је показао брилијантност у стварању синтезе између идеје романа, језика и структуре, као и карактеризације ликова.

Напослетку, иако се чини да је слика света у коју је смештен роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* мрачна и у потпуности песимистична, ипак се у самом роману, а у лику сугестивног имена – Анђелија, може препознати трачак наде. Уз Анђелију Младен постаје мање туђ, први пут се сусреће са природом и позитивним осећањима, први пут напушта тамницу у коју се претворио Кејов стан и по први пут осећа и удише трачак слободе. Такође, ни крај романа није коначан. Младен убија Кристофера, и иако то у видео-игрици никада није успео, у реалности он успева да победи највећег од свих ђавола, али ни то није пут до његове слободе. Младен постаје усвојени и уцењени унук Била Стентона, Кејовог оца. На самом крају романа читалац сазнаје да Ем више не жели да буде туђи, да његова глава не жели да буде туђа, и иако тај отклон од деперсонализације може указивати на Младеново излечење и превазилажење траума, исцељење није коначно, а на питање да ли је Младен само постао нова карика у ланцу насиља у ком се затекао или је тај ланац прекинуо, одговор може дати само читалац.

Роман *Каг ђаволи ѿолеѿе* поставља многа питања. Ко су Хамлети, а ко Фортинбраси нашег света? Ко је Ем, а ко је Кеј? Да ли је Анђелија тај

трачак наде који нам је свима потребан у мраку у ком живимо? Озбиљни одговори на ова питања можда ће морати да сачекају неког храброг читаоца и истраживача, који ће се са идеологијама нашег света и политичком коректношћу, ухватити у коштац на једнако храбар начин као што је то учинио и писац Владимир Кеџмановић.

Ипак, ако у обзир узмемо да је сваки читалац Ем, онда то значи да верзија овог романа, питања и одговора на питања постоји бар онолико колико постоји и читалаца, а једно од тих многобројних питања које може искрснути док се чита овај роман јесте питање које се са наших малих екрана могло чути док смо сви били закључани и отуђени, усамљени и изоловани, а које је много пре нас поставио Борислав Пекић – радује ли се ико у паклу перспективи бесмртности?

Мср Наташа Д. КАТИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
natasa_katic@yahoo.com

ЛАТЕНТНИ ЖИВОТ У СЕМЕНУ ПЕСМЕ

Саша Нишавић, *Пејтељка*, Дијак, Прибој Мајевички 2022

У природи ништа није случајно и природа по својој дефиницији не познаје празан ход. То важи за сваку природу, од зеленог окружја човековог до филозофске, естетичке и песничке природе. Књига Славомира Саше Нишавића *Пејтељка*, са својом разгранатом симболизацијом природе у наслову, доводи нас у промисао о петелци као стожеру и носиоцу цвета, листа или плода човекове духовности и хуманитета. Ако се, пре самог читања, осврнемо на цртеж Баћка Милачића на предњој корици књиге, наслутићемо да Нишавићева *Пејтељка* на првом месту носи семе јабуке илустровано српским оцилима или тетраграмским византијским крстовима династије Палеолог. Семенка сугерише латентни живот и привид статичности, док јабука својом примарном асоцијацијом у контексту српске и словенске традиционалне културе упућује на плодност, али и на библијску „јабуку раздора”.

Као у природи, нема празног хода ни у поезији, што је случај и са овом књигом. Још увек нисмо почели да читамо *Пејтељку* и иза њене корице у импресуму уочавамо занимљиву подударност. Збирка Саше Нишавића јесте шеснаеста књига у библиотеци или едицији насловљеном „Откровења”; издавач књиге зове се Дијак, а његово географско се-

диште је у Прибоју Мајевичком – граду близанцу старог српског града у Полимљу. Наслов едиције упућује нас на *Светио њисмо* и на откривалачку снагу песме; име издавача опомиње нас на личност песника, која је, како је говорио византолог Александар Каждан, још од Византије, примарно дијачка, писарска, монашка, најзад и божанска; док нас град Прибој, тј. његов брат близанац у Србији, враћа на град испод српске средњовековне тврђаве Јагат која нас даље асоцира на петелјку црног дуда веома важног у светосавској традицији.

Ако консултујемо *Речник српскога језика*, петелјка представља „дршчицу листа или плода дрвета”¹, а ако се осврнемо на песнички речник Саше Нишавића, већ у првој песми о духовној обмани – „Прелест” сазнајемо да петелјка држи реч књижевника и фарисеја из „Јеванђеља по Матеју”, где је петелјка ослонац или *axis mundi*, а реч „грешног раба” (7) или дијака – свет подупрт тим и таквим ослонцем. И у песми „Речи” увиђамо ову чудесну каквоћу речи која пропитује њихову духовност и суштаство, а у духу Раичковићевих речи „густих као смола” Нишавић кроји „[...] медоносне речи / [...] / што деле и држе свет” (9).

Петелјка је написана ћирилицом, а ћирилица је писмо које баштини петелјку као веома важну графичку ознаку, која је огледало њеног створитеља, односно, дијака. Јасно је да песничка традиција коју песник бира баштини много више од биологије, при чему петелјка није само држач листа или плода већ симболички и метафизички остварује везу са традицијом песме, певања, песничког језика и ћириличног писма. Када је у питању симболика петелјке у контексту чина писања и списатељске традиције, наслов књиге одводи нас до старог српског језика и ћириличног писма које познаје „петелјку” као својеврсни цветни завршетак слова или графеме која је, управо на основу тог детаља, одавала писара, дијака и вредног преписивача старих рукописа.² Петелјка у делима византијског и старог српског писца била је маргинална ознака ауторства у „светим” текстовима, док је петелјка Нишавићевог стваралачког замаха поетички маркер апсолута који у свом меритуму има песничког Атласа – божанство које на леђима држи свет и чува га од потпуне деструкције и духовне деградације.

Петелјка саображава четири циклуса: „Испод кључне кости”, „На суду врана”, „Касни сати”, „Будним ме држи, Господе” са четрдесет и четири песме. Уводна песма завршног циклуса која дели наслов са књигом – „Петелјка” попут разрешилице строфоидно у три стиха одговара на питања: Ко је јабука?; Шта је држи? и На који начин? Одговори су, иако изречени у три сведена стиха, у контексту Нишавићеве поетике у

¹ *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад 2011, 910.

² Види: Југослава Г. Ракић Младеновић, „Лична имена у Поменику манастира Дечана (XVI–XX век) палеографска, ономастичка и језичка анализа”, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд 2021.

последњим трима књигама – *Чесџица* (2020), *Гавранов хлеб* (2021) и *Петелџка* (2023) равни својеврсном аутопоетичком триптиху који има задатак да у амбијент песме унесе снагу аутосинтезе и свођења рачуна са светоназорима властитих песничких уверења. Стихови јесу триптих јер из целе књиге *Петелџка*, као и књига које јој претходе, дедукују три у исти мах јасне и недвосмислене, као и симболичке и вишесмислене, дословне и фигуративне и у тој аутохтоној амбивалентности снажне и ефектне визуелне песничке слике. Стихови песме „Петелџка” гласе: „Србијо јабуко / Држи те петелџка / Монашка молитва” (55).

У контексту текстолошке анализе песма делује недовршено, али је семантички потпуна. Песник као да поштује закон отвореног завршетка који је био познат дијацима – византијским и српским писцима и писарима. Отворени завршетак у писању богослужбених текстова негован је јер се православна литургија доживљава као перманентно стање свести које траје и нема свој почетак и крај, већ отворени завршетак. Песма „Петелџка” за последњу реч има молитву, због чега нам говори да њена таква отвореност или незавршеност има задатак да настави да траје у молитви. Нишавић нам наговештава где престаје песма и њено уметничко поље, а почиње молитва и сфера духовности; где престаје реч, а започиње појање. Управо због те специфичне задршке или аутореференцијалне ручне кочнице, Саша Нишавић многе своје песме из *Петелџке* и *Чесџице* оставља да трају и након завршетка предметног света песме.

Нишавићеве песнички одговори поручују нам да је Србија поистовећена са библијском „јабуком раздора” и неслоге, али да је уз помоћ молитве држи Божја рука или петелџка. На овај начин увиђамо да је песник координатама свог песничког језика сишао у обзорје текста над текстовима и књиге над књигама – *Светиој њисма*. Сходно томе, јасно је да је петелџка заправо Логос схваћен као закон Бога, његова реч која је неизговорљива, али које смо свесни због њеног свеprisуства. Бројне песме из петелџке објашњавају нам да је петелџка својеврсна *џетџља* или, како је Јован Мајендорф говорио, суживот човека и Господа. Узмимо за пример песме: „Браћа”, „Проклетије” и „Будним ме држи, Господе” у којима се божанско ишчитава из есхатолошких теразија које Нишавић својим песничким алатима стилски уобличава на нивоу тематско-мотивске структуре песме. У том смислу, збирка песама *Петелџка* јесте певање о равнотежи, где је на једном тасу помор смисла и „крваво перје” братоубилаштва, док су на другом: нада, опроштај и молитва.

Рецензенти књиге скренули су нам пажњу на Нишавићев песнички језик својствен „крошњи језика”, како вели Живорад Недељковић и на „подударност поезије и молитве” по мишљењу Николе Вујчића. Да је спас српског друштва у Логосу тј. у молитви још 1902. године уочио је Милан Шевић у предговору за своју антологију поетских молитви

*Моли́тва у уме́йничкој њесми српској*³ у којем скреће пажњу да су две окоснице поезије са елементима молбе и мољења „религијско (верско) чувство” и „чувство родољубља”.⁴ Саша Нишавић у своју песничку текстуалност укључује ова два чувства искристалисана у епоси романтизма и буђења националне, духовне самосвести, чиме их реактуализује и смешта у дискурс савременог српског песништва са апологетским утемељењем.

Осим песничког освртања на традицију засновану у романтизму, песник се ослања на своје дубоко искуство напојено целокупном песничком баштином. Тако нису ретке посредне или непосредне везе Нишавића и модерних песника 20. и 21. века. У књизи *Чесџица* песма „Епитаф” посвећена је Бранку Миљковићу⁵, а у збирци *Петљека* песма „Ватра” указује на исконску хераклитовску ватру као покретача и неминовности живота и света. Злата Коцић у циклусу „Марамница срчана” објављеном у часопису *Кораџи* 2007. године⁶ има две песме сродне Нишавићевом делу – истоимена песма „Петљека” и „Острошки испосници” у којима се говори о речи која након изговарања постаје молитва или одашиља звук појања, фреквенцију мољења.

Четворолика књига Саше Нишавића јесте песничка квадрифора, где су четири циклуса у улози четири окна поетике и као таква заузима важно место у српској књижевности треће деценије 21. века. Циклуси „Испод кључне кости” и „На суду врана” у већој мери исповедају греховност појединца и колектива, док циклуси „Касни сати” и „Будним ме држи, Господе” упућују на молбу и мољење, са освртом на свеукупност света у којем нада у спасење мора и хоће да преживи.

Нишавићева песма стреми да буде нада у Логос или Нада која поручује да *Христос је међу нама – јесџе и биће*.

Др Милан ГРОМОВИЋ
научни сарадник
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Нови Сад

³ Милан Шевић, *Моли́тва у уме́йничкој њесми српској*, Матица српска, Нови Сад 1902.

⁴ Исто, 3–4.

⁵ Саша Нишавић, *Чесџица*, ИПЦ – Фондација Група север, Нови Сад 2020, 13.

⁶ *Кораџи*, год. 41, књ. 38, св. 7/8, 2007, стр. 45–47.

КАКО КЊИЖЕВНИ ЧАСОПИСИ УСПЕВАЈУ ДА ПРЕЖИВЕ

Почетком године, један од водећих песничких часописа у Великој Британији објавио је да има проблема са финансирањем. Часопис из Њукасла *Butcher's Dog* остао је без готовине и претио му је стечај, и ту вест је уредница и песникиња Џо Клемент поделила „тешка срца” затраживши помоћ песничке заједнице. „Људи су се окупили и за само пет дана успели смо да продамо довољно примерака да покријемо трошкове штампања следећа два броја”, изјавила је. Вест је у књижевним круговима дочекана с олакшањем, посебно имајући на уму да се последњих година гасе многи књижевни часописи. „После брегзита, издаваштво постаје све нестабилнија делатност”, додаје она. „Ако на све то додамо пандемију, све веће трошкове живота и немилосрдно размишљање које у своје средиште ставља искључиво Лондон, све је тежа борба да се одржи финансијски баланс и остане изнад воде.”

Према Науш Сабах, уредници часописа *Поетри* из Бирмингема, не постоји одрживи пословни модел када се ради о песничким часописима. „Већина преживљава и опстаје углавном захваљујући неплаћеном раду или добијањем бесповратних средстава.” Када је 2019. покренула часопис са групом пријатеља са додипломског студија креативног писања, за њу је то био „страствени пројекат”. Циљ је био да часопис одражава карактер региона – озбиљан и директан, али истовремено милитантан и смешан. „Нисмо имали новца, али смо уложили време и љубав према поезији као уметничкој пракси.” Међутим, после дипломирања, однос се променио. Одлучна да задржи име, тражила је средства за грант од Уметничког савета Енглеске за 2021. и 2022, али је њена пријава за 2023. одбијена, што је будућност хваљеног часописа учинило неизвесном. „Финансирање преко грантова је толико непоуздано јер је подношење пријаве дуготрајан и бирократски поступак.

Иако се појединачни наслови могу појавити и нестати, часописи увек остају записани у генима издавача поезије. Они који преживе, успевају то због посвећености својих уредника.”

Са идејом да је поетски часопис „рад из љубави” слаже се и Цереми Пејц, уредник часописа *The Frogmore Papers*, који обележава четрдесет година излажења. Његов приступ у обезбеђивању финансијске ликвидности подразумева објављивање књига (што може створити губитак), додела годишње награде за поезију (која доноси отприлике довољно новца да надокнади губитак) и издавање часописа (који своје трошкове покрива приходом од претплате). Часописи нуде амбициозним ауторима прилику да обелодане своје радове. „Некоме се ово може учинити као непремостива препрека, имајући у виду однос између броја послатих и прихваћених радова, али висококвалитетни часописи, као што су *The Poetry Review*, *Agenda* и *Under The Radar* први су објављивали многе песнике који су касније постали велика имена.”

Према Мајклу Шмиту, уреднику једне од најцењенијих поетских публикација у Великој Британији, *PN Review*, највреднији књижевни часописи су они који проблематизују уврежени културолошки пејзаж, нудећи критичке и креативне информације. „Међутим, чини ми се да се неки уредници данас стиде учешћа критичара. А часописи најбоље функционишу када користе ресурсе прошлости и садашњости – како нови поглед на старе ауторе и револуционарна открића, тако и преводе из других књижевности.”

IN MEMORIAM: ХОРХЕ ЕДВАРДС (1931–2023)

Хорхе Едвардс, чилеански књижевник и дипломата (до свргавања с власти Салвадора Аљендеа) био је и једна од кључних личности у одбрани демократије и људских права у својој земљи. За књижевни рад је 1999. добио највеће признање у шпанском говорном подручју, награду Сервантес. У пригодном говору је тада изјавио како је књижевност „ментални простор, ток, невидљива река која тече кроз све нас, а књижевност Чилеа има посебну ноту у великом бићу шпанског језика: попут далеке, али необично блиске звезде у чудесном сазвежђу нашег језика”.

Студирао је право и филозофију, а прво задужење у дипломатији одвело га је 1962. у Париз. Спријатељио се са Љосом, Маркесом, Кортасаром и другима, његово име се везивало за бум латинаме-

ричке књижевности, премда је пријатељство са њима охладнело после објављивања књиге *Persona Non Grata*, у којој критикује кубански режим. После државног удара у Чилеу 1973, азил проналази у Барселони, где ради као уредник код издавача Сеиш Барал. У Чиле се враћа 1978. и оснива Комитет за одбрану слободе изражавања.

У приповедачким делима, Едвардс је одступао од уобичајене руралне тематике у чилеанској књижевности, посветивши се лавиринтима урбаних искустава, описивању пропасти породица из средње класе (*Тежина ноћи*; *El peso de la noche*, 1965), живота под диктатуром (*Камени ћосџи*; *Las convidados de piedra*, 1973) и политичким алегоријама. Аутор је биографија песника Пабла Неруде и Машада де Асиса. Умро је 17. марта у Мадриду.

IN MEMORIAM: КОРМАК МАКАРТИ (1933–2023)

Самозатајни геније америчке књижевности, Кормак Макарти, преминуо је 13. јуна. Аутора апокалиптичних романа сматрали су највећом фигуром у америчкој књижевности од Ернеста Хемингвеја и Виљема Фокнера и словио је као кандидат за Нобелову награду за књижевност. Енигматични аутор који је за живота дао свега три интервјуа, живећи далеко од књижевних и академских кругова, деценијама је истрајно објављивао романе који су налазили одјека у критици, али се нису добро продавали. Комерцијални преокрет наступа после изласка *Свих њих лејих коња* (1992) и филмских адаптација романа *Ово није земља за сџарце* и *Пуџи*. Критичар Харолд Блум наводио је Макартија као једног од четворце великих америчких романсијера (поред Рота, ДеЛила и Пинчона).

Тематски, његово стваралаштво се дели у три циклуса: на романе чија се радња дешава у Тенесију (*Чувар воћњака*, *Тама најкрајња*, *Дејте божје*, *Саџири*), на америчком југозападу и турбулентној граници са Мексиком (*Крвави меридијан*, *Сви њи леји коњи*, *Прелаз*, *Ово није земља за сџарце*) и на позна дела (*Пуџи* и два романа која су изашла ове године, *Пуџиник* и *Сџела Марис*). У њима преовлађује мрачна визија људског друштва, неодвојивог од крвопролића и вечитог насиља, силовитог и примордијалног, чега су јунаци романа инстинктивно свесни док тумарају пејзажима природе иза које вреба зло епских размера. „Тако је одувек било,

тако ће увек и бити. Тако и никако другачије”, речи су судије Холдена из *Крвавої меридијана*.

На српски језик је први пут преведен тек 2007, после чега почињу учестало да се објављују његови романи. По речима преводиоца Игора Цвијановића, перцепција о важности његовог дела код нас још увек није у складу са његовом књижевном вредношћу, иако би се рекло да „поднебље историјски склоно експлозијама насиља какво је наше има шта да прочита и о себи у њима”.

Приредио
Предраї ШАПОЊА

МАТИЈА БЕЋКОВИЋ, рођен 1939. у Сенти. Академик, пише поезију, прозу и есеје. Књиге песама: *Вера Павладољска*, 1962; *Меџак лунџалица*, 1963; *Тако је љоворио Маџија*, 1965; *Че – џираџеџија која џираје* (ко-аутор Д. Радовић), 1970; *Рече ми један чоек*, 1970; *Међа Вука Маниџоја*, 1976; *Леле и куку*, 1978; *Два свеџа*, 1980; *Поеме*, 1983; *Боџојављење* (избор), 1985; *Кажа*, 1988; *Чији си џи, мали?*, 1989; *Изаброне џесме и џоеме*, 1989, 1990; *Тридесеџи и једна џесма*, 1990; *Наџкокоџи*, 1990; *Саброне џесме I–VI*, 1990; *Ово и оно* (избор), 1995; *Поџиџис*, 1995; *Ђерађемо се јоџи*, 1996; *Хлеба и језика*, 1997; *Муџка џужбалица* (избор), 1999; *Од до*, 1999; *Очинсиџво* (избор), 2000; *Најлеџице џесме Маџије Бећковића* (избор), 2001; *Ниси џи виџце мали*, 2001; *Црноџорске џоеме*, 2002; *Кукавица*, 2002; *Трећа рука*, 2002; *Саброне џесме I–IX*, 2003; *Каже Вука Маниџоја* (избор), 2004; *Тако је љоворио Маџија I–III* (избор), 2004; *Седимо нас двоје у суџону џлавом* (избор), 2005; *Кажем џи џихо: ниџиџа нам не џреба*, 2006; *Кад будем млађи*, 2007; *Пуџи којеџ нема*, 2009; *Боџојављење*, 2009; *Кад будем јоџи млађи*, 2012; *Косџиџи*, 2012; *Сиџаница за оџкуџ вучџих коџа*, 2012; *Оли ми џа даџи*, 2014; *Учини ми љубав*, 2014; *Ољегало*, 2015; *Три џоеме*, 2015; *Праху оца џоезије*, 2016; *Одломци из чиџавоџи*, 2016; *Сиџо моџих џорџреџа*, 2018; *Кад дођеџ у било коџи џраг*, 2018; *Био је смак свеџа* (избор и нове), 2019; *Кад се џоново родим*, 2019; *Људмилине џесме*, 2020; *Црна Гора – име једне вере*, 2020; *Онамо намо – џорџреџи и џесме*, 2021; *Најнајнија*, 2022. Књиге есеја, записа, беседа и разговора: *О међувремену*, 1979; *Служба Свеџом Сави*, 1988; *Сима Милуџиновић / Пеџар II Пеџровић Њеџоџи*, 1988; *Косово најскуџља срџска реч*, 1989; *Овако љовори Маџија*, 1990; *Мој џреџиџосџављени је Геџе*, 1990; *Поеџиџка Маџије Бећковића* (зборник), 1995; *Предсказања Маџије Бећковића* (зборник), 1996; *Маџија – сиџари и нови разџовори*, 1998; *О међувремену и јоџи џонечему*, 1998; *Послуџања*, 2000; *Небоџи*, 2001; *Саслуџања (1968–2001)*, 2001; *Маџија Бећковић, џесник* (зборник), 2002; *Поеџија Маџије Бећковића* (зборник), 2002; *Човек без џраница*, 2006; *Мисли*, 2006; *Беседе*, 2006; *Изаброна дела I–VII*, 2006; *Служба Пуџиџњаку цеџиџњском*, 2013; *Саброна дела I–XII*, 2013; *Сенџа*, 2021.

МАРИЈА ВАШ, рођена 1972. у Вршцу. Библиотекар-саветник, преводи са немачког језика. Библиографије (коаутор): *Библиографија Иве Андрића (1911–2011)*, 2011; *Библиографија Иве Андрића. Књ. 2, (2011–2021)*, 2022.

ТАМАРА ВЕРЕЖАН, рођена 1977. у Новом Саду. Докторанд је на Филозофском факултету у Новом Саду где је и дипломирала на Одсеку за романистику – француски језик и књижевност. На Факултету за правне и пословне студије др Лазар Вркатић је стекла диплому основних и мастер студија из англистике. Запослена је у Високој пословној школи струковних студија у Новом Саду као наставник страног језика. Бави се истраживачким радом из области лингвистике и усвајања језика и преводи са француског и енглеског углавном стручне текстове и научне радове. Избор превода: Вељко Милковић, *Гравитационе машине*, 2013; Александра Марковић Новаков, *Српске светиње Шар-џланине, Призрена и околине*, 2019; Душан Шиђански, *Сиварање Европске федерације – што је наш задатак. Сусрет са Денијом де Ружмоном*, 2020.

МИРО ВУКСАНОВИЋ, рођен 1944. у Крњој Јели (Горња Морача), Црна Гора. Пише прозу, поезију и есеје. Управник је Библиотеке САНУ (од 2011), главни уредник (од 2008) Издавачког центра Матице српске и академик, а био је управник Библиотеке Матице српске (1988–2014) и потпредседник Матице српске (2004–2008). Објављене књиге: *Клејва Пека Перкова*, роман, 1977; *Горске очи*, приповетке, 1982; *Немушћии језик*, записи о змијама, 1984; *Вучји џрајови*, записи о вуковима, 1987; *Градишћиа*, роман, 1989; *Тамоони*, поеме и коментари, 1992; *Морачник*, поеме, 1994; *Далеко било*, мозаички роман у 446 урокљивих слика, 1995; *Семољ ѿора*, азбучни роман у 878 прича о ријечима, 2000; *Точило*, каме(р)ни роман у 33 реченице, 2001; *Кућни круј*, роман у концентричном сну, 2003; *Семољ земља*, азбучни роман о 909 планинских назива, 2005; *Поврајџак у Раванџрад*, биографске приповести с прологом и писмом својих ликова, 2007; *Ојвсјуду*, четири различите приповетке с истим намерама, 2008; *Семољ људи*, азбучни роман у 919 прича о надимцима, 2008; *Чиињање џаванице*, приповедака 20, 2010; *Клесан камен*, огледи и записи, 2011; *Одабрани романи*, 1–3, 2011; *Бихџоље*, поратна путописна приповест с прологом Владимира Ћоровића и молитвом Иве Андрића, 2013; *Даноноћник*, записи, коментари, изреке, мале приче, песме у прози, есејчићи, сећања и разни осврти, 2014; *Силазак у реч*, о (српском) језику и (својој) поетици, 2015; *Изабрана дела*, 1–5, 2017–2018; *Даноноћник 2*, 2019; *Бројчаник*, путописни дневници, 2021; *Сабрана дела*, 1–9, 2021; *Никад досџа живоџа – даноноћни зајиси*. *Даноноћник 3*, 2023. Књиге разговора и прича: *Ликови Милана Коњовића*, 1991; *Каже Миро Вуксановић* (прир. М. Јевтић), 2000; *Семољ Мира Вуксановића* (прир. М. Јевтић), 2011; *Насамо*

с Миланом Коњовићем, разговори, ликови, осврти, 2018; *Разговор с Немањом*, биографска и аутопоетичка сабирања (прир. Немања Пеић), 2020. Приредио више књига српских писаца.

МОМЧИЛО ГОЛИЈАНИН, рођен 1938. у Крекавицама код Невесиња, БиХ. Од 1967. до пензионисања 2004. године радио је као професор књижевности у Гимназији у Невесињу. Пише књижевну критику, есејистику и приповетке. Радове објављивао у тридесетак књижевних часописа и листова. Учествовао на многим научним симпозијумима, добитник више награда. Један је од обновитеља СПКД „Просвјета” у Невесињу и њен дугогодишњи председник. Члан је Удружења књижевника Републике Српске и Удружења књижевника Србије. Монографије, есеји, огледи и критике: *Књижевно дјело Марка Марковића*, 1998; *Моћућности књижевних исцртаживања*, 2000; *Вјечни ромор живојца*, 2001; *Алекса Ј. Ковачевић: сјорјисја, јајриоја и јјесник*, 2002; *Да не овлада мржња*, 2004; *Ослобођене ријечи*, 2004; *Трајање за љејојом и смислом*, 2006; *Брајсјиво Голијани*, породична монографија, 2007; *Ојјкоси јјује и радосја*, 2010; *У свијејју кријјике и белејјрисјјике*, 2012; *У свјејјлу ријечи*, 2017; *У друјјјиву јјисаца*, 2019; *Између врхова и јјоднојја књижевне јеојрафије*, 2020; *Есеји и ојједи*, 2022. Књиге проповедака: *На јјрјинама сјајарине*, 2009; *Крајјке јјриче*, 2013; *Пази на којој си* (избор), 2015; *Селишја*, 2016; *Ах, ја сјајара времена*, 2018; *Са јјричом кроз живојј*, 2021. Приредио више књига српских писаца.

СЛАВКО ГОРДИЋ, рођен 1941. у Дабрици код Стоца, БиХ. Пише прозу, књижевну критику и есејистику. Од 1992. до 2004. је био главни и одговорни уредник *Лејјојиса*, а 2008. до 2012. потпредседник Матице српске. Књиге прозе: *Врховни силник*, 1975; *Друјо лице*, 1998; *Ојјј*, 2004; *Руб*, 2010; *После руба*, 2020. Књиге есеја, критика и огледа: *У видикју сјајиха*, 1978; *Слајање времена*, 1983; *Примарно и нијанса*, 1985; *Поезија и окружје*, 1988; *Образац и чин – ојједи о роману*, 1995; „*Певач*” *Бошјка Пејјровића*, 1998; *Ојједи о Вељку Пејјровићу*, 2000; *Главни јјосао*, 2002; *Профили и сјајуације*, 2004; *Размена дарова – ојједи и зајјиси о савременом сјајском јјеснишјајву*, 2006; *Савременосја и наслеђе*, 2006; *Кријјичке разједнице*, 2008; *Трајања и сведочења*, 2011; *Ојједи о Иви Андрићу*, 2013; *Сродсјава и раздајјине – ојједи и дневнички зајјиси*, 2014; *Осмајјрачница – књижевне и ојјјше јјеме*, 2016; *Међу својјима*, 2020; *Подсејања и најјовори*, 2022. Приредио више књига српских писаца.

ЛУНА ГРАДИНШЋАК, рођена 1989. у Суботици. Основне и мастер студије завршила на Одсеку за српску књижевност и језик на Филозофском факултету у Новом Саду. На истом факултету докторирала на теми

под називом „Метаноја у песништву Бранка Миљковића”. Истраживач-сарадник на Филолошком факултету у Београду. Стипендиста Штајерске покрајине на Универзитету у Грацу. Добитник награде Руског дома у Марибору за превођење песама на српски језик руског песника Јурија Давидовича Левитанског. Бавила се просветним радом, пише поезију, есеје, критику, преводи с енглеског и руског, објављује у периодици.

МИЛАН ГРОМОВИЋ, рођен 1988. у Чачку. Докторирао је 2022. године темом „Византијске теме и мотиви у српској поезији друге половине 20. века: Милорад Павић, Иван В. Лалић, Милосав Тешић, Слободан Костић” на Филозофском факултету у Новом Саду, где ради као научни сарадник на Одсеку за српску књижевност. Пише поезију, прозу, есеје и књижевну критику. Књига песама: *Стирала*, 2020. Књиге научних есеја и огледа: *Зайиси из стиуденијскої дома – љрема есејима о књижевности*, 2014; *Плаво љрозорје – ољеди о византијској духовности и сродним астијектима српскої љесништвa XX века*, 2023. Приредио више књига.

ЈОВАН ДЕЛИЋ, рођен 1949. у Борковићима код Плужина, Црна Гора. Пише студије, есеје и књижевну критику. Редовни је професор на Филолошком факултету у Београду, дописни члан Српске академије наука и уметности и од 2020. године потпредседник Матице српске. Објављене књиге: *Кријичареви љарадокси*, 1980; *Српски надреализам и роман*, 1980; *Пјесник „Пајтејике ума” (о љјесништву Павла Појовића)*, 1983; *Традиција и Вук Стефановић Караџић*, 1990; *Хазарска љризма – љумачење љрозе Милорада Павића*, 1991; *Књижевни љољеди Данила Кица: ка љоејници Кицове љрозе*, 1995; *Кроз љрозу Данила Кица: ка љоејници Кицове љрозе II*, 1997; *О љоезији и љоејници српске модерне*, 2008; *Иво Андрић – мосић и жртва*, 2011; *Иван В. Лалић и љемачка лирика – једно интјерљектљуално исљраживање*, 2011; *Милујин Бојић љјесник модерне и вјесник авангарде – о љоезији и љоејници Милујина Бојића*, 2020; *Сажетља љоејника сажимања: ка љоејници Данила Кица III*, 2023. Приредио више књига српских писаца.

ШАНТАЛ ДЕЛСОЛ (CHANTAL DELSOL), рођена 1947. у Паризу. Француски филозоф, политички историчар и романописац. Основала је 1993. године Истраживачки институт „Хана Арент”. Њен рад је инспирисан Жилијеном Фројндом и Пјером Бутангом. Гл. дела: *Полијичке идеје у двадесетом веку*, 1991; *Пали Икар, љољраћа за смислом у несљурном светљу*, 2003; *Њељраведна љравда – љројљив љираније мељународної љрава*, 2008; *Крај хриштљанствa и љоврајљак љајанизма*, 2021.

ЈЕЛЕНА ЗЕЛЕНОВИЋ, рођена 1993. у Новом Саду. Пише поезију, есеје, студије и књижевну критику, пише текстове за сајтове.

МАРИЈА ЈЕФТИМИЈЕВИЋ МИХАЈЛОВИЋ, рођена 1978. у Косовској Митровици. Пише студије, есеје, огледе и књижевну критику, докторирала на прози Петра Сарића. Бави се проучавањем поезије и прозе књижевника са подручја Косова и Метохије, као и проучавањем књижевне историје и теорије српских и руских писаца. Објављене студије: *Слика и идеја – њоеџика и криџика*, 2011; *Миљковић између њоезије и миџа*, 2012; *Знамења и значења – ољеди о срџској књижевности Косова и Меџохије*, 2018; *Миџ(о)њоеџика романа Пеџра Сарића*, 2021.

НАТАША КАТИЋ, рођена 1996. у Руми. Дипломирала је 2019. године српску књижевност и језик на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. На истом факултету је 2020. одбранила мастер рад „Мотив прељубе у прози Светолика Ранковића” и уписала докторске академске студије. Области интересовања: српска књижевност 19. века, књижевност српског реализма и ране модерне.

ВЛАДИМИР КЕЦМАНОВИЋ, рођен 1972. у Сарајеву, БиХ. Пише романе, приповетке, сценарије и колумне. Објављене књиге: *Последња шанса*, 1999; *Садржај шџиљине*, 2001; *Феликс*, 2007; *Тој је био врео*, 2008; *Сибир*, 2011; *Зигови који се руше*, 2012; *Тиџо, њоџовор* (коаутор П. Марковић), 2012; *Das ist Принцип*, 2014; *Каинов оџиљак* (коаутор Д. Стојиљковић), 2014; *Осама*, 2015; *Немањићи*, трилогија (садржи књиге *У име оџа*, *Два орла и У име сина*), 2016–2017; *Као у соби са ољегалима*, 2017; *Два крџија и једна крв*, 2017; *Кад ђаволи њолеџе*, 2022.

МИЛЕНА КУЛИЋ, рођена 1994. у Бачком Добром Пољу код Врбаса. Дипломирала и мастерирала на Одсеку за српску књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, где је тренутно на докторским студијама. Пише поезију, есеје, књижевну и позоришну критику. Бави се теоријом драмских уметности, историјском театрологијом и савременом драмом. Објављена књига: *Леџ Минервине сове – ољеди о њозо-риџној уметности*, 2017.

МАЉГОЖАТА ЛЕБДА (MAŁGORZATA LEBDA), рођена 1985. у Новом Сончу, Пољска. Песникиња, фотограф, доктор хуманистичких наука, детињство је провела у Вјелкој Железничковој у подножју Сондечких Бескида, а студирала у Кракову. Године 2014. одбранила је докторат „Скривен говор слике. Улога поетике у интерпретацији савремене фотографије”. Предаје на Педагошком факултету у Кракову. Још као студент добила је више књижених награда. Њене књиге су више пута проглашаване књигама месеца, а добитница је више стипендија за рад на поезији и докторским студијама. Ауторка је песничких збирки: *Оџворена на 77*

сїраници, 2006; *Траїови*, 2009; *Граница шуме*, 2013; *Гушїар*, 2016; *Снови укермеркера*, 2018; *Mer de Glace*, 2021. (Б. Р.)

АШИЛ МБЕМБЕ (ACHILLE MBEMBE), камерунски историчар и политички теоретичар који је студије завршио на Универзитету Сорбона у Паризу, запослен је на институту Витс за друштвена и економска истраживања на Универзитету у Јоханесбургу (Јужна Африка). Теме које га заокупљају су афричка историја, друштвени односи у Африци, као и односи између Африке и света, сагледавање Африке и света у светлу постколонијалних студија. Као неко ко не жели да буде сврстан у групу теоретичара постколонијалних студија, он наводи да свој рад посматра кроз призму прихватања и трансцендентирања различитости. Преведене књиге на српски језик: *Полїтїке неїријателїства*, 2019. Преведени есеји на српски језик: „Некрополитике“ у: *Периферије йолїтїчкої*, (ур.) Ј. Благојевић, М. Стошић, Ј. Тимотијевић, 2017; *Универзално йраво на дисање*, 2020. (Н. Р.)

МИЛА МЕДИГОВИЋ СТЕФАНОВИЋ, рођена 1948. у Подгорици, Црна Гора. Дипломирала и докторирала на Филолошком факултету у Београду, а магистрирала на Филозофском факултету у Новом Саду. Бави се књижевним радом, понајвише критиком, есејстиком и културном историографијом, аутор неколико монографија и великог броја научних и стручних текстова из књижевности, библиотекарства и културне историје. Монографије: *Невестїа у свадбеном крућу*, 1995; *Народна библиотїека у Краћујевцу (1866–2004)*, 2005; *Јаїодинско библиотїекарство (1851–2011)*, 2011; *Урамљена лїтована: йрилої шурисїтїчкої истїорији Пащїровића*, 2013; *Бршљан уз кућу*, 2014; *Сањиви свей од месечине*, 2016; *Музичка истїорија Краћујевца (1818–2018)*, 2020; коауторка је књига *Мећурайно књижевно сїваралашїво: йроза, йоезија и криїтика (1935–1941)*, 2014. и *Кулїурна бащїина Пащїровића*, 2018. Ауторка је више документарних изложби из културне историје Србије и Црне Горе, а приредила је више књига. Живи и ради у Београду.

ВОЈИСЛАВ МИЛУТИН, рођен 1957. у Јакиру код Гламоча, БиХ. Пише поезију и прозу. Књиге песама: *Здухач*, 1984; *Кучка*, 1986; *Лес*, 1993. Романи: *Службена белешка*, 2016; *Брай*, књїа йрва *Ойис ума*, 2023.

МИЛАН МИЦИЋ, рођен 1961. у Зрењанину. Историчар и књижевник. Објавио преко четрдесет књига историографских студија, историјских есеја, документарне прозе, прозе и поезије. Од 2020. године је генерални секретар Матице српске. Књиге прозе: *Месец од венецијанскої сайуна*, 2013; *Код живахної оїледала*, 2014; *Сїисак сеновиїих имена*, 2016; *Ab ovo*, 2018; *Дан који је сїао да се одмори*, 2018; *Дуїо йуїтовање у*

Табану: северна љрича, 2020. Одабране књиге поезије: *Наш мозак је кријумчарена роба*, 2006; *Ми смо мила зенићисћички свет*, 2008; *Ракија и ране*, 2010; *Зове се Брана*, 2017. Главне историографске теме које проучава су српски добровољачки покрет у Првом светском рату, колонијација Војводине 1921–1941, историја Баната, историја Срба у Мађарској у 20. веку. Одабране историографске студије: *Развићак нових насеља у Банату 1920–1941*, 2013; *Школство у новим насељима Баната 1920–1941*, 2013; *Српско добровољачко љићање у Великом рају 1914–1918*, 2014; *Незайамћена бићка – српски добровољци у Русији 1914–1918*, 2016 (превод на чешки: *Zapomenutý boj – Srbští dobrovolníci v Rusku 1914–1918*, 2020); *Американци – српски добровољци из САД (1914–1918)*, 2018; *Српски добровољци из Баната, Бачке и Барање (1914–1918)*, 2020; *Срби оићанћи из Мађарске у Краљевину Јућославији (1921–1941)*, 2020; *Од раја до оићације – Ловра (1914–1924)*, 2020; *Колонисћичка насеља (1920–1941)*, 1–2, 2021–2022.

ГЕРД МОРГЕНТАЛЕР, роћен 1962. у Мосбаху у југозападној Немачкој. Докторирао и хабилитирао у Хајделбергу код чувеног професора Пола Киркофа, у то доба судије Уставног суда СР Немачке. Бави се уставним правом, еколошким правом и пореским правом. Професор је Универзитета Зиген и један од оснивача Друштва Освалда Шпенглера. Гл. дела: *Слобода кроз љраво*, 1999; *Освалд Шћенлер у доба љлобализације* (уредио са Максом Отеом и Давидом Енглесом), 2018.

НИКОЛА ПАВЛОВИћ, роћен је 1986. у Пожаревцу. Основне и мастер студије завршио је на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Бави се цикличном друштвеном теоријом, социологијом савременог друштва, социологијом образовања и социологијом сукоба. Пише есеје, чланке и критику. Један је од оснивача и председник Центра за културну обнову Археофутура. Члан је Матице српске и Српског социолошког друштва.

АЛЕКСАНДРА ПАУНОВИћ, роћена 1990. у Лесковцу. Основне и мастер академске студије завршила је на Групи за српску књижевност и језик са компаратистиком на Филолошком факултету Универзитета у Београду. При Институту за књижевност и уметност као истраживач сарадник завршава докторску дисертацију „Херменеутика и обликовање душе у лирским дискурсима Иве Андрића“. Области интересовања: компаративно и херменеутичко изучавање српске књижевности 20. века, филозофија књижевности, теорија књижевности, књижевна критика (изазови посткритичког мишљења, посебно у домену савременог песништва), јужнословенска компаратистика, текстологија новије српске књижевности. Научне радове и књижевну критику објављује у периодици.

ОЛЕНА ПЛАНЧАК САКАЧ, рођена 1961. у Руском Крстуру. Завршила је 1987. Филозофски факултет у Новом Саду, студијску групу Југословенске књижевности и српскохрватски језик. Од 1988. године ради у НИУ „Руске слово” на пословима лектора, затим новинара, а од 2000. до данас је на месту уреднице рубрике за Културу и образовање. Од 2019. године заменица је главног и одговорног уредника, а 2021. изабрана је за главну и одговорну уредницу недељника *Руске слово*. Пише литерарну и позоришну критику, поезију и прозу, радове објављује у периодици. Објавила је књигу књижевних критика на русинском језику *Шийко (Сийо)*, 2016, двојезично збирку интервјуа *Вецей од бешеди / Вице од разјавора*, 2018. и збирку песама на српском језику *Између две обале*, 2020, која је објављена и на русинском *Медзи двома њобрежјама*, 2021. Члан је Друштва новосадских књижевника и Друштва књижевника Војводине. Живи и ради у Новом Саду.

СУНЧИЦА РАДУЛОВИЋ ТОРБИЦА, рођена 1965. у Оџацима. Пише поезију и прозу. Књиге песама: *Николајевски ноћурно*, 2018; *Одбрана њролећа*, 2019; *Као љубав у Тоскани*, тројезична збирка, 2020.

БИСЕРКА РАЈЧИЋ, рођена 1940. у Јелашници код Зајечара. Завршила је студије славистике (група за источне и западне словенске језике и књижевности) на Филолошком факултету у Београду. Пише есеје и радио драме, преводи с пољског, руског, чешког, словачког, бугарског и словеначког. До сада је објавила преко сто књига превода свих жанрова књижевности (Шимборска, Милош, Липска, Ружевич, Херберт, Мрожек, Гловацки, Кот, Колаковски, Загајевски, Барањчак, Гомбрович, Виткјевич, Анджејевски, Брандис, Лем, Јурковски и др.), а бави се и позориштем, ликовном уметношћу, филмом, филозофијом, естетиком, политикологијом, историографијом, питањима вере и цркве словенских народа, највише Пољском. Објављене књиге: *Писма из Праја*, 1999; *Пољска цивилизација*, 2003; *Мој Краков – из културне археологије љрага*, 2006; *Itago Poloniae*, 2014; *Писма из Пољске*, 2018; *Факћомонијаже – (њорћрећи, живићойиси, јубилеји, сећања, разјавори, љисма, мислио о ---)*, 2020. Објавила је и више антологија.

НАТАША РАКИЋ, рођена 1988. у Крагујевцу. Завршила је основне и мастер студије на одсеку за немачки језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где завршава докторске академске студија из области наука о књижевности. Преводи текстове са немачког и енглеског језика, активно учествује на националним и међународним конференцијама и објављује научне чланке у домаћим и страним часописима. Уредница је тематског зборника међународног значаја *Африка: књижевности, култура, језик, љолићика*, 2023.

МИЛИЦА ЂУКОВИЋ, рођена 1987. у Панчеву. Бави се српском књижевном периодиком XIX века и историјом српске књижевности. Докторирала 2020. године са темом „Тихомир Остојић и српска књижевна периодика” на Филолошком факултету у Београду. Пише стручне радове, студије, приказе, огледе и интервјуе, објављује у периодици.

ПРЕДРАГ ШАПОЊА, рођен 1972. у Новом Саду. Књижевни преводилац, дипломирао је 2002. енглески језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Пре тога је 1997. дипломирао и на Медицинском факултету. У периодици објављује преводе књижевне теорије, филозофије и социологије: Виларда Спигелмана, Дејвида Сидорског, Ерика Хобсбаума, Томаса Франка, Дорит Кон, Едварда Саида, Бернарда Вилијамса, Тома Полина, Мартина Постера, као и преводе поезије: Т. С. Елиота, Хуга Вилијамса, Тома Полина, Харолда Пинтера, Пенелопе Фицџералд и Чарлса Симића. Преведене књиге: Алис Манро, *Бекство*, 2006; *Превице среће*, 2010; *Голи животи*, 2013; *Мржња, пријатељство, удварање, љубав, брак*, 2014; *Пољед са единбуршке сцене*, 2015; Дорис Лесинг, *Бен, у свети*, 2007; *Мемоари преживеле*, 2008; *Злајна бележница*, 2010; Ајрис Мердок, *Пешчани замак*, 2004; *Црни њрени*, 2005; Флен О’Брајен, *На реци „Код две њице”*, 2009; Мишел Фејбер, *Исход коже*, 2003; *Кица мора њаси*, 2004; Лиза Скотлајн, *Последња жалба*, 2004; Луиз Велш, *Тамерлан мора умреџи*, 2005; *Мрачна комора*, 2005; *Трик са мџком*, 2010; Томас Франк, *Освајање кула: бизнис култура, контракултура, усјон хий конзумеризма*, 2003; Ралф Елисон, *Невидљиви човек*, 2014.

Приредио
Бранислав КАРАНОВИЋ

Часопис *Лейбойис Майице српске* објављује песме, приче, одломке прича или романа, изворне научне радове, есеје, беседе, научну критику и приказе из области књижевних или њима сличних наука. Текстови који су већ објављени или понуђени за објављивање некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Лейбойису*.

Истраживачки текстови у рубрикама ТЕМАТ и ЕСЕЈИ (али и у рубрици СВЕДОЧАНСТВА уколико рад садржи одлике истраживачког приступа) испод наслова морају имати сажетак и кључне речи (увучено и умањено у односу на основни текст – 11 pt), а на крају афилијацију (назив установе у којој је аутор запослен, или је похађа; називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре, један испод другог; на крају треба навести ауторову електронску адресу). Текст за рубрику КРИТИКА не сме имати мање од 8.000 словних места са размаком.

Ако је текст био изложен на научном или књижевном скупу у виду усменог саопштења, податак о томе (када и где) треба да буде наведен у посебној напомени (фусноти) при дну последње странице текста.

Текстови се објављују на српском језику, екавским или ијекавским наречјем, на ћирилици и на њих се примењује *Правопис српскога језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Матица српска, Нови Сад 2010).

Страна имена аутора у текстовима на српском језику треба да буду транскрибована и исписана ћирилицом, а приликом првог помена могу да буду исписана у загради оригиналним језиком и писмом. Поједине речи и изрази могу бити, из научно-стручних потреба, писани на оригиналном језику и писму.

Текстови се шаљу искључиво електронским путем у Word формату, на адресу: letopis@maticasrpska.org.rs.

Текст треба да садржи следеће елементе:

- име и презиме аутора: у поезији, прози, студијама и чланцима изнад наслова центрирано, у критици испод текста уз десну маргину (у поезији дати и наднаслов, тј. наслов циклуса песама);
- наслов рада: **болд**, центриран.

Формат текста:

- стандардни: А4; маргине 2,54 cm (custom);
- фонт: Times New Roman (ако се користе други, мање познати, фонтови у тексту, послати их као посебан фајл);
- величина слова: основни текст 12 pt;
- размак између редова: 1,5;
- за наглашавање у тексту се користи *иџалик* (не **болд**, не подвучено);
- напомене/фусноте: увучене, у дну стране (footnotes, а не endnotes), искључиво аргументативне, величина слова 10 pt;
- списак литературе се не наводи;
- наслови књижевних или уметничких дела који се помињу у тексту (књиге, драме, филмови, представе, часописи, слике...) пишу се италиком, а појединачни наслови или делови под наводницима (песме, приче, текстови у часописима, зборницима, поглавља у књигама, циклуси итд.);
- цитати у тексту се дају под двоструким знацима навода („...”), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода (‘...’); уколико се цитира преведено дело, у одговарајућој напмени, уз податке о месту и години издања, треба навести и име преводаоца;
- када се фусноте понављају треба их скратити: нав. дело или исто...
- краћи цитати или стихови (2–3 реда) дају се унутар текста, а дужи се издвајају из основног текста (увучени и умањени – 11 pt).

Ако аутор први пут објављује у *Лейоџису*, на крају текста (или у посебном документу) треба да да кратку биобиблиографску белешку о себи, а аутори који су већ објављивали могу да пошаљу допуне. И на крају дати контакт – електронску адресу.

ПРИМЕР

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ

НАСЛОВ ТЕКСТА

(...)

Али он сматра да је дошло време да се као део критичке јавности јасно одреди према вредности Дучићеве поезије:

Можемо одмах рећи да нам данас углавном изгледа неоправдан презир којем је Дучић извесно време био изложен: тај презир је био разумљив, књижевноисторијски чак у једном тренутку и нужан, али нам се данас чини ипак да Дучић спада у неколико најбољих песника овога језика.¹

По њему српска поезија још није била спремна за поетички глас једнога Рембоа, Малармеа или Лотреамона, посебно у времену у којем су се „трагови романтизма, ’овешталог и имбецилног’, још вукли по нашим часописима”.²

Поднаслов

Погледамо ли неке песме из циклуса „Шума проклетства” („Реквијем”, „Пробудим се”) из Павловићеве збирке *87 њесама*, или есеј „Од камена до света” из књиге *Рокови њоезије*, приметићемо...

(...) он је стиховима из песме „Реквијем”: „Овога пута / умро је неко близу / / Реквијем / у сивом парку / под затвореним небом...” хтео да...

(...) као у песми „Пробудим се”:

Пробудим се
Над креветом олуја

Падају зреле вишње
У блато

У чамцу запомажу

¹ Миодраг Павловић, *Есеји о српским њесницима*, Просвета, Београд 2000, 129.

² Исто, 132.

Рашчупане жене

Вихор
Злурадих ноктију
Дави мртваце

Ускоро
О томе
Ништа се неће знати

(...)

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

ИМЕ ПРЕЗИМЕ, рођен 1979. у Новом Саду. Пише поезију, прозу, есеје, студије и књижевну критику, бави се српском драмом XIX века. Књиге песама: *Пролећни дани*, 2003; *Градска љубав*, 2007; *Довиђења*, 2015. Роман: *Мирис Дунава*, 2013. Студије: *Порекло драме*, 2010; *Драма у 19. веку*, 2012; *Сјознаја драмској шекспира*, 2016.

(el.adresa@mail.com)

Редакција *Летописа Матице српске*

ПРЕТПЛАТИТЕ СЕ НА
ЛЕТОПИС
МАТИЦЕ СРПСКЕ

*најстарији живи књижевни часопис
у Европи и свету који
у континуитету излази од 1824.
Летопис Матице српске излази*

12 пута годишње у месечним свескама

– шест свезака чини једну књигу.

Неопозиво наручујем:

1. 12 бројева (претплата за целу годину) по цени од 2.000 динара.
Трошкови поштарине су урачунати у цену.
2. 6 бројева (претплата за пола године) по цени од 1.000 динара.
Трошкови поштарине су урачунати у цену.
3. Претплата за иностранство за целу годину (добићете 12 свезака
Летописа Матице српске) по цени од 100 €. Трошкови поштарине
урачунати су у цену.

Име и презиме, назив установе или предузећа

Адреса: _____

Телефон: _____

Претплата се може уплатити на жиро рачун 205-204373-09 (Комерцијална банка), са назнаком „за Летопис”. Оваквом уплатом обезбедићете да, чим нам доставите ову наруџбеницу и потврду о уплати, читаве године добијате Летопис на адресу коју нам пошаљете.

Информације на телефоне: (021) 6613-864; 420-199/лок. 112, или на адресу: Летопис Матице српске, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске 1, e-mail: letopis@maticasrpska.org.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82(05)

ЛЕТОПИС Матице српске / главни и одговорни уред-
ник Селимир Радуловић. – Год. 48, књ. 115, св. 1 (1873)–
– Нови Сад : Матица српска, 1873–. – 24 cm

Годишње излазе две књиге са по шест свезака. – Покренут
1824. год. као Сърбске Летописи. – Наставак публикације:
Српске летопис

ISSN 0025-5939

COBISS.SR-ID 7053570